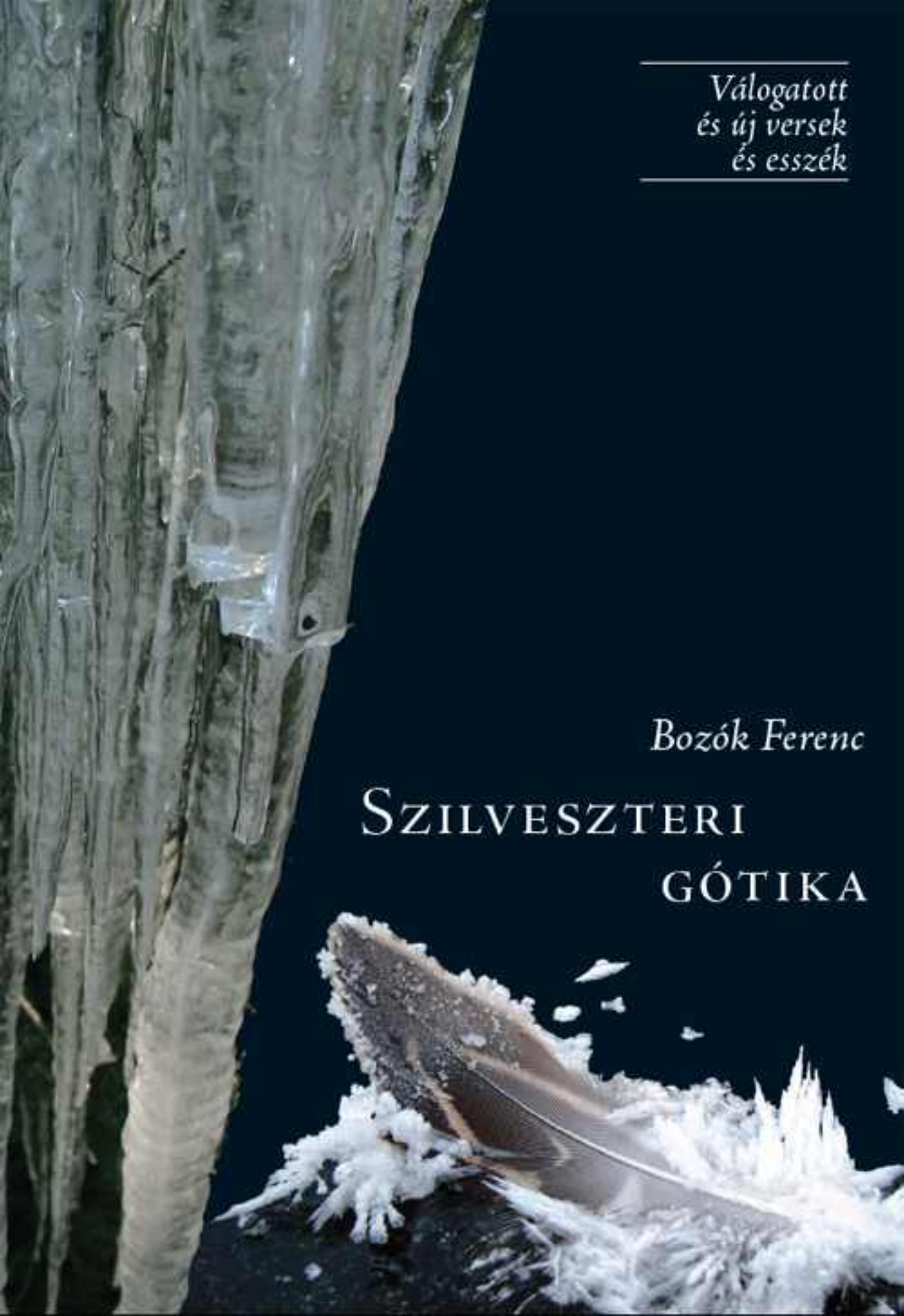

Válogatott
és új versek
és esszék

Bozók Ferenc

SZILVESZTERI
GÓTIKA

Bozók Ferenc

Szilveszteri gótika

Válogatott
és új versek
és esszék

Bozók Ferenc

SZILVESZTERI
GÓTIKA

Porta Galéria

Porta Könyvek

Kiadja:
Farkas Galéria Bt.

Felelős kiadó:
Pásztor Jolán

Sorozatszerkesztő:
Farkas P. József

Borító terv és tipográfia:
ifj. Sági József

Rajzok:
Tóth Dóra

ISBN:
978-615-5064-01-2

Nyomdai munkák:
Print 2000 Nyomda Kft., Kecskemét

Felelős vezető:
Kovács András

Tartalom

Előszó	7	Irodalom.....	48
Versek.....	9	Időspirál	50
A félelem háza	10	Isten a versrovatot viszi.....	51
Alkonyat	11	Istenek átka.....	52
A Dunánál	12	Jairus kislányához.....	53
Anna – bál a Domboró Tanyán	13	Kamikáze	54
Apáca.....	14	Katonák.....	55
A pesti kiskirálylány szobrához	15	Keress meg	56
Aranyhal	16	Kései olvasómhoz	57
A tündér	18	Kislány és rózsza	58
Azúrtemető.....	20	Kétsoros	60
Béka	21	Korán kelők	61
Budapesti köd	22	Kórterem blues	62
Budapesti vihar.....	23	Kozmoszgyíkok	63
Búcsú	24	Kozmoszhal	64
Casanova	25	Láttam hegyeid	65
Chopin nocturne	26	Láz	66
Édes néném.....	27	Lázlovak	67
Egy fénykép hátlapjára.....	28	Légből font szíj	68
Egy régi iskola falára	29	Légszomj	69
Éjjel az egri strandon	30	Lord Byron imája.....	70
Éjjeli rém	31	Lót fut	71
Erdei séta.....	32	Lucrezia Borgia.....	72
Ezüstpenge.....	33	Magyarország szűk.....	73
Falusi kutyák.....	34	Mantra.....	74
Falusi temető.....	35	Mária-ablak.....	75
Fecske	36	Mátra	76
Fénymásoló	38	Megölte valaki magát, az hozta ezt a rút időt	77
Fénysisakok.....	39	Metaphysica astrologia	78
Fiatal farizeus	40	Monoton.....	79
Füstbe mentem	41	Múmia	80
Gráciák.....	42	Naphimnusz	81
Grafit	43	Napkorong	82
Halálra zárt szabadság.....	44	Napraforgó.....	83
Heidegger.....	45	Nem lehetetlen	84
Hó alatt	46	Nevermore	85
Holdhal	47		

Néma gyerekeknek.....	86	Vér	127
Nyári kert.....	87	Vérkutya.....	128
Nyári színek.....	88	Versek az interneten	129
Október	89	Zörögj a régi ablakon.....	130
Ölelés.....	90	Virradat.....	132
Örvény.....	92	Esszék.....	133
Ontológia	94	Tükörkrisztus.....	134
Őszi bánat ez	95	Kassák Lajos kérdése	138
Papírhajók	96	„Krisztus és Csöre” – Keresztény	
Panoptikum	98	megfontolások Móricz Zsigmond Ár-	
Pillanatfelvétel	99	vácska című kisregényének	
Pillanatragasztó.....	100	újraolvasásához	140
Pince	101	Néhány gondolat	
Posztmodern.....	102	a katolikus irodalomról.....	143
Részegesek	103	Georges Bernanos és a Sátán	148
Részeges kamasz	104	Somlyó Zoltán dohányfüstben	
Rimbaud.....	105	és parfőmillatban.....	152
Röpteti és kikacagja	106	Somlyó Zoltán Budapestje.....	155
Rubinláng.....	107	Csendes megjegyzések	
Rubinpirosat visz a nyárba.....	108	szükszavú szentekről és költőkről... 161	
Semminek támasztott létra	109	Dosztojevszkij etikai problémaérzé-	
Symphonia	110	kenységéről a Karamazov testvérek	
Szélkutya.....	111	olvasása közben.....	163
Szentek.....	112	Egy csésze forró tea	
Szilveszteri gótika	113	és egy Czóbel Minka kötet	167
Szilveszter éjjelén esett a hó	114	Sátános költő volt Baudelaire?.....	169
Szoba	115	Széljegyzet Paul Verlaine	
Szomorú vasárnap	116	vallásos verseihez.....	175
Tájkép apával	117	A népi vallásosság nyomai	
Talpnyomom olvad.....	118	Váci Mihály költészetében	180
Tátikák.....	119	Dosztojevszkij és a pravoszláv	
Tavasza.....	120	egyházi szertartások.....	186
Téli tó	121	Robert Burns „italos” verseiről.....	190
Teológia.....	122	Márványlapra véselt mulandóság	
Tölgyek.....	123	Berzsenyi Dániel költészetében	195
Tükör.....	124	Nemes Nagy Ágnes Budapestje.....	204
Tükörfolyosó	125		
Tükörtló	126		

Előszó

Bozók Ferenc költő, esszéista és szerzetes. Verseinek hangja, légköre, esszéinek tematikája nem fakad a szerzetesi létből, mert hite és papi élete láthatatlan, mély forrásként táplálja lírai személyiségének élményeit, gondolkodásának, képzeletének teremtő ösztönét. Verseiben Weöres Sándor, vagy Áprily Lajos játékosságát, természetesen üde könnyedségét fedezzük fel, a groteszk, a mai köznapi lét szinte zsurnalisztikus lírába szólításával. Néha nagy elődök ismert verseinek írja meg parafrázisát, némileg torzítva, ironikusan csengő rímekkel, zakatolóan szökdöső daktilusokkal téve zeneivé, játékosan és frivolan dalszerűvé a formát. A filozófikus hang is kamaszos lendületű és friss nála, szemérmesen rejtve a szív, a lélek áhítatát, fohászait. Nem méltatom e költő verseit, nem vagyok kritikus, inkább idősebb költőként jó barát, aki szeretettel ajánlja az olvasók figyelmébe Bozók Ferenc költészetének néha fanyar, mégis üdítő, egyre ízesebb gyümölcsseit.

Czigány György

Versek

A félelem háza

Arra konok betörő se merészkedik, lápi lidérc köde imbolyog ott,
még a kísértetek is vacogón, puha félsszel osonnak a kertje alatt.
Fénysisakokban a múlt katonái az őrei ennek a limlomos, agg,
naftalinos, huzatos fura háznak, a fal csupa bánat, a pince titok.
Nincs motozás, csoszogás soha ott, ugye? Nincsenek ott soha mozdulatok?
És kinek arrafelé visz az útja, ne nézze, ne lássa falát sohasem.
S tán az a ház nem is áll, csak a képzet rakja falát szakadatlan a szárnyas időben.

Alkonyat

Vigyázz, vigyázz! A pillanat hevében
olyat teszel, mi gondolatban is bűn,
papucsban állsz az alkonyatba tűzve
a vertikálisan tagolt lugasban.

Vigyázz, az alkonyat nagyon komor ma,
toronyból les reád, sötét komorna,
dohányzol és vetíti rád az árnyát,
s kezében ott a szabdaló szorongás.

Vigyázz! A jobb kezében ott a húsbárd.

A Dunánál

Na itt vagyok. Dunánk, ma mit közölsz?
Folyónk, te tejbegrízlazán ömölsz,
s libegve ring a tejbegríz habon
ma dinnyehéj helyett hipós flakon.
Lehet, hogy itt a perc, de nem megy ez...
Zokogva reng a víz, eső szemez.
Sietve hull öledbe két karod,
tovább is esne, ám te nem hagyod.
Talán nem ezt, nem így akartam.
Így tűnődsz magadba, mozdulatlan,
de évre év, s te mozdulatlan ülsz,
s a megszokás vizére rávetülsz.
Hová merült megannyi régi vágyad?
A vén Dunán lobogva leng az árnyad.

Anna – bál a Domboró Tanyán

Kezekben likőrös
pohár összekoccan,
ha táncolni szőrös
tarantella moccan.

Azonmód ezer lány
ezer szoknya ráncát
zavartan simítja
ha rákezdí táncát.

Merev csendbe retten
a tánctéri, a szála.
Ma éjjel ki hal meg?
Kit ér majd halála?

Apáca

A homlokodra ő terít
hideg kezet, mikor
elér a józan értelem,
a tiszta férfikor.

Az arcodon nyugodt kezek,
hideg, de jó szigor.
Füledbe súgja: Józanodj.
Letűnt az ifjúkor.

Sovány apáca: ápolód.
Időtlen éves ő.
Az olvasója úgy csörög
miként szelíd eső.

A pesti kiskirálylány szobrához

Ma néma ajkad úgy figyeltem
miként ha szólni vágyna.
De nincs esély: a némaság
reákövült a szádra.

Aranyhal

Akváriumodba tegyél bele engem,
s így, élve legyek ma a polcodon ékszer,
lágyan lebegő, puha, néma szobád
lassú, fura hajnali dísze, aranyhal,
és téglá-alakzat üvegfala védjen,
s lassulj ide végre, tapaszd a füled rám.
Halld meg a csendem.

A tündér

Bóbita bóbita szkájpól,
Körben a hackerek ülnek.
Adminodat törik éppen,
töltögetésbe merülnek.

Bóbita bóbita lájkol,
elpihen őszi egéren,
két bige őrzi az álmát
szunnyad a szájberi térben.

Azúrtemető

Mért keserű a gyökér, noha éltet?
Mért lefelé temetődnek a holtak?
Felfele kellene ásni, kaparni,
könnyed azúrba temetni magunkat.
Nem nehezülni, de légiesedni.
Kékes azúrtemetőbe nyugodni.

Béka

A csobbanás. A hús patak.
Riadt, csodálkozó halak.
Beugrik, és a víztükör
szilánkra hullva tündököl.
De elsimul, ha elmerül,
s azonnal újra szétfeszül.

Te rút varangy, te mostoha,
ragyogva lüktető toka,
te torzszülött, te rossz göröngy,
te undorító drágagyöngy,
a víz alatt s a föld színén
nagyon szeretlek, ősi rém.

Budapesti köd

Grízlaza ködben a Lánchíd,
s villamosok sziluettje
bontakozik ki a grízből.
Bontja a hajnal a várost.

Tejpuha habba merítve
ébred a téren a Gerbaud,
mintha habos süti lenne.
Tódul a tejhab a korzón.

S József Attila, a vézna!
Szobra ma úgy ül a parkban,
mintha lebegne a tejszín
angyali, bajszos alakján.

Budapesti vihar

Csillan az éjben a Krisztinaváros,
mert vaku villan, elektromos áram.
Szél jön utána, feszülve falaknak.
Ökle Zeusz. Kalapácskeze önkény.

Rácsavarodva terekre, a házra,
tépve, cibálva kikezdi az Emkét,
s nézd: kusza rémeket üldöz a sodra.
Zúg a Tabán. Zaja mágneses örvény.

Búcsú

Írd a nevem be a gyöngye patakba,
messze vigyék el a csacska habok.
Szórd be a múltam az éjjeli vízbe!
Fusson az éjszaka fürge patakja,
zúgjon a méla folyóba sietve,
s bővizű tengere várja folyóját!

Casanova

Mondtam lányom, százszor is átver,
hűvös mandzsettája leányfej.
Hamvas bőrű szűzre vadászik,
hosszú hajfürtön citerázik.

Chopin nocturne

Jól ápoltak voltak a hangszerei,
s szívbillentyűkön szaladó kezei.
Gyűrt kottákat fújt a huzat szanaszét.
Süllyedt lassan véle a zongoraszék.

Édes néném

Hű Ithakám, kicsi Zágon!
- tengeri szélbe kiáltom.
Nem jutok el soha hozzád.
Pénélopé szövő álmom.

Egy fénykép hátlapjára

Nálam a múltat is éli jelen,
s tegnapi ködszerű kép
sóhaja kuncsorog itt ma velem,
bánata még ma is ép.

Por lepi lassan a régi fotót,
és csak a múlt, mi maradt,
s pórusaimba bekúszik a múlt.
Viszlek a bőröm alatt.

Egy régi iskola falára

Megvan az iskola udvara, és nézd:
Ott van az utca, a ház, ahogy egykor.
Ám hol az én, hol a te, s hol a mi?
És hol az ők, akik ott, akik akkor?
Mondd, van-e visszafelé oda, honnan
eltaszigált lineáris idő?
Ciklikusabb ha lehetne az élet,
visszatalálni ha volna esély?
Nézd: robogó patakokba van írva
régi nevünk, s ami volt, aki voltunk.

Éjjel az egri strandon

Intarzia-rajzolatú a platánfa,
és ékszeresen ragyogó rovarok,
és színehagyók a smaragdszinű lombok.

És úgy lebeg itt ma a vízen a Hold, mint
strandlabda, mit ottfeledett valaki,
és kilukadt, leeresztett.

És mártva magam be az éjjeli vízbe,
gyors vérhalait kusza indulatoknak
lágym, vízbe merült szívem elfeledi.

Éjjeli rém

Mécseseink ha kioltja
szárnysuhogása az éjben,
vad nevetése kirobban,
kénszaga táncol a szélben.

Lánghaja fényteli kígyó,
perzsel a lángja dühének,
éjbe vivő dala hallszik
kárhozatos örömének.

Erdei séta

Nem menekülhet az árnyam előlem,
s húz, visz a nincs hova út, hova ösvény.
Roppan a tükre a jégtakarónak,
s félszegen állnak a fák ma a ködben,
hangtalanul, leszidott gyerekekként,
s bánatom érzik a szarvasok, őzek.
Cuppog a hegy, buborékol a kő,
rongyoli-bongyoli elhanyagolt
ráncos anyó az idő.
Szárazulatra vadászik a láb,
s kérdi a vándor a széncinegét:
Olvad-e már a világ?
Mélyre aláznak a reggelek engem,
s rám nehezülnek a fák, kusza tölgyek,
zúzmara-lepte töviskoronások,
űrbe feszülve.
Rámszakad itt ez a reggeli séta,
tört mozaikdarabokra szakadtam,
s szerteszaladnak a rímek előlem,
mint pici hangyák.

Ezüstpenge

Az ébredés ezüstös, és
beléhasít a nyakba.
Ezernyi ránc, miket bevés
a foszladós anyagba.

Uram, nehéz az ébredés,
mely úgy sebez. A pengéd.
Hisz úgy hasít, akár a kés
a szabdaló jelenlét.

Falusi kutyák

Ördögi zaj, feszülő kutyaláncok,
vérhabos éjjeli mély harapások.
Iszkol a hajnali tolvaj a szélben,
lángol a vére a tiszta havon.
Lángol a vér a havon, fut a tolvaj,
állkapocs űzi, pokol csaholása.
Kardos az angyal az édeni kertben,
S Kerberosz őrzi a házat, az udvart.
Kerberoszok, meg az angyali őrök
torz keveréke vigyázza az álmunk.

Falusi temető

Hol a fűz susogó szele béke,
azilum, betegek menedéke.
Kizuhog szemeimből a bánat,
betapasztja a szám az alázat.
Elesett katonák, kicsi lányok,
öregék, bogarak, tulipánok
ne gyötörjete éjszaka engem
ha csavargok a csendjeitekben.

Fecske

Mondd, minek élsz?

- kérdem a fecskét.

Röpte a válasz.

Fénymásoló

Figyeld Leát, a Ráskait,
ki klastromában, éjszaka
vacogva másol valamit.
Apáca volt, ragyogta lényét,
xeroxra másolom le fényét.

Fénysisakok

Mert eljön a nap, mikor unszol a majd,
és nem hat a gyógyszer, a Nietzsche, se Freud,
és bár a szived tizenéves
mert egyszerü ám szövevényes,
ám mondd, hova bújtak a régi miértek?
Hol vannak? A polcon? Az ágyad alatt?
Hol porlad, enyészik a múltad?
S már jönnek elő, kusza mozdulatokkal,
már bontja ki őket a hajnal,
fénysisakokban a múlt katonái.
És kezdeni kell ma velük valamit.

Fiatal farizeus

Mit is tegyen szegény fiú,
ha útra húzza lába,
s maradni inti szüntelen
atyáknak őstanácsa.

Ma kóborolni vágyom én
a bűnös emberekkel,
s a vének elrekesztenek
jeges, morál-kezekkel.

A szombatot lazán veszik
sovány, szelíd halászok,
s kilesni őt, a mesterük
a háztetőre mászok.

Füstbe mentem

Leszentülőben indulok.
A rossz szekér csörögve fut,
ropogva fut, miként a csont
egész uton, hazám felé,
kitárt karú anyám felé.

Iszapsötét a szentület.

A szürkület, e szürke füst
szuroksötétbe öltözik.
Bealkonyult. Megállj, lovam.
Szegény anyám, kitárt karú.
Ne várj reám, ne várj reám.

Gráciák

Pihekönnyű daluk árad,
rokokó-báj: szerelem.
Zene sincsen - susogás csak -,
puha táncuk figyelem.

Grafit

A rajzlapon grafit kopók,
grafitmaszatban táncolók,
satírozott bozontfejek.
Agyonradírozott terek.

Grafitmagányban őszi táj.
Az őszi bánat úgy szitál,
akként kerül belénk a kor,
mint rajzlapok közé a por.

Halálra zárt szabadság

Kavicsra hányt ezüsthallak
csapongnak erre-arra,
cserélve zárt, nyugodt tavat
a gyilkoló szabadra.

A tó, a tó, a zárt világ
nekünk a parttalanság,
de nincs esély, kiránt a tág,
halálra zárt szabadság.

Heidegger

Ficánkoló neonhalak ma szíveink.
December éjjelébe dobva reszketünk.
Riadtan ég a csillagos, halas nihil,
a Lét sarába rántva.

Hó alatt

Az álmodót halálba vonja
a vánkos és a dunna dombja.
A hó alatt szelíd meleg.
A dunna dombja hőtömeg.
A hó alá vetett magok
remélnek ébredést, napot.
A hó dagad, miként a háj,
reménybe ájul át a táj.
Reményben alszik el szívem.
A hó alatt remény pihen.

Holdhal

Ma reggel halászok
acélkék folyóból
kifogták a Holdat.

Kihúzták a stégre,
mohón átpucolták,
repült szét a pikkely.

Bedobták azonnal
aranszínű üstbe,
aranyfátylas füstbe.

De eltűnt a Holdhal,
feloszlott azonnal,
azt hitték, hogy viccel,

mert eltűnt az üstből,
aranszárnyú füstből,
a matt fényű nikkell.

Irodalom

Mert valamit, valahonnan alulról
kellene most kiemelnem, ügyelve,
úgy, hogy a ránehezült kacatoknak
színre, alakra maradnia kéne.

Senki ne lássa, hogy összekutyultam,
s vérbe tocsognak a felszíni dolgok,
mert remegő, matató, sebesült kéz
túrta a rendszerezett anyagot.

Időspirál

Vannak-e régies, álmos idők még?
Gyorsul a régi spirál, az idő,
és rövidül. Befelé tekeredve
szűkül a tér, hova tart: lefelé.
S húzza a mélybe vivő feszes örvény.

Isten a versrovatot viszi

Isten a versrovatot viszi, és
küldi a hóba a kis verebet.
Szökken a gyors, kicsi láb a havon,
s ázsia-rajzolatú, puha vers
így születik, sok ezer haiku.
Majd beteríti az új havazás,
s szűnik a vers, meg a költő.

Istenek átká

Mummu Tiámat az őszám,
vén, keserű vizek anyja,
rémalak ő, kusza hajjal.

S Kingu, papucs-puha férje
nem zabolázta meg őt, s lám
hintve a Föld tele jajjal.

S Marduk, elúnva a némbert,
únva a bajt, meg a jajsztót,
kétféle vágta a testét.

Így alakult ki a létünk,
s váltja az éjjel a nappalt,
s váltja a nappal az estét.

Így alakult ki a szív is.
Ambivalens, fura szívünk
ördögi, angyali egyben.

Istenek átká, örökség,
ősi teher, hogy a szívben
jó meg a rossz keveredjen.

Jairus kislányához

Jöjj, gyere vissza a létbe,
jöjj, apunak szeme fénye,
tálita kum, pici pillád nyisd ki szívem!

Éjjeli csend tini lánya,
jöjj, gyere vissza a mába,
tálita kum, kicsi bárány, fogd a kezem!

Kamikáze

Ablakomon matató legyek, és
ablaküvegbe szaladt bogarak
érzik a négyszögesen keretelt
néma szobában a lomha halált.
Koppan erős, kamikáze-fejük.

Katonák

Az ékszeres pataknál
elindulunk a Nappal,
lehűtve férfifönket
ezüsthideg sisakkal.

A sodronying, a mellvért
hevül, feszül. Feszengünk.
A lüktető szorongás
szorítja férfimellünk.

Az árnyaink mulandók.
A szirtre rajzolódnak,
s a napleszentüléssel
lazulnak, elmosódnak.

Keress meg

Iszapba bújt csigák közt,
kavics között találj meg,
folyóiratlapok közt
kutass, kutass, ne állj meg.

Keress meg engem, Istenem
az arctalan tömegben.
Idáig én kerestelek.
Csitíts szelíd öledben.

Kései olvasómhoz

Reám figyelj, te nyájas olvasó.
Ha még leszek, s miként a konyhasó
eláll, s elér ma itt e vers tehozzád,
ma hadd kopogjon itt e rím be hozzád.
Hisz itt neked ma engem felmutat
e furcsa vers, e tompa hangulat.
Mutatja azt, hogy én is éltem, és
nekem se volt lazább a szenvedés,
s miként reád ma, nyájas olvasó,
reám talált a gúny, a könnyű szó.
Papíron élek itt, ha még vagyok,
folyóiratba rejtezett halott.
De mégis: élni úgy szerettem én,
miként te, kedves olvasóm, szegény.

Kislány és rózsza

Kislány:

Erkélyen könyököltem a Napban,
könnyű reggeli fényt iszogattam.

Rózsza:

Helyezd reám a jódod és a gézed,
kötözd be sok sebem, hiszen te képzéd.

Kislány:

Reggel mit ittál?

Rózsza:

Fénnyel itattál.

Kislány:

Délben mit ettél?

Rózsza:

Csókkal etettél.

Kislány:

Éjjel vigasztalsz?

Rózsza:

Ma éjjel lemetszesz,
ravatalra fektetsz,
meghalok örökre.

Kislány:

Hajfürtömbe kötve.

Kétsoros

Úgy legyél kemény, hogy mindig ellazulj,
és tanulj halált, hogy élni megtanulj.

Korán kelők

Magányos árnyuk imbolyog,
erőtlen, erre-arra,
s reávetül esetlenül
a szürke házfalakra.

Zsebükbe gyűrve két kezük.
Ma nincs, ki fogja őket.
Mely Isten óvja, váltja meg
a bús korán kelőket?

Kórterem blues

A tükröt és a padlót
miként a Mc Donalds-ban,
negyednaponta mossák
e tiszta hullaházban.

A csempe csontlapocka,
s a kórterem falára
szitálja rá a kínport
a tisztaság ragálya.

Kozmoszgyíkok

Láncba fonódik a minden.
Csillagokat kötöz Isten
térbe feszült alakokká,
úrbe szögelt zodiákká.
Gyíkjai, úrbe meredve,
éj mocsarába helyezve.
Tépi a hajnal a farkuk,
oszlik a lábuk, a karmuk,
s éjszaka újra kinő.

Kozmoszhal

Előhang:

*Amikor még kicsi voltál,
s baba-szíved mini oltár,
szurok-éjjel települt rád,
szurok-árnyék nehezült rád.*

Nézd meg ezüstös pikkelyeit,
s töryszerű, szálkás holdsugarát,
s nézd meg a hátát. Nézd, mire varr
zárt zodiákat az agyszülemény.
Nézd: ez a Göncöl, Rák, Orion,
s számtalan ábrát bír el a teste,
túltetoválna a képzeletünk.
Éjjeli testén táncol a minden,
s végtelenítve, de rejtve az Isten.
Szíve a Nap, szeme Hold, de a hátán
síkos-ezüstösen úszik a Sátán.

Láttam hegyeid

Láttam hegyeid, jártam a havon és nyárban.
Vágylak, Te legyél gyilkosom, akit úgy vártam.
Árad, feketül, dúsul az anyaföld bennem.
Jöjj, hisz neked is fáj, ugye, ha megölsz engem.

Láz

Ordas üget be a tájba,
véres a szőre, a szája.
Hóropogás viszi testét,
szerteropogja az estét.

Lázlovak

Szűnjenek árnyai rőt paripáknak,
múljanak, újtukat oldja a hajnal,
fussanak éjjeli bűsz csatamének,
éjjeli ködlovak, árny- Rocinanték,
űzze a reggel a rút nyihogást.

Búzamező lobogása sörényük,
csonttemetőn fut az éjjel a lábuk,
szívdobogás ütemére szaladnak,
puskasörét a paták kopogása,
űzze a reggel a lódobogást!

Légből font szíj

Hajcsár szélvész csavarog a tóban,
könnyű bárkám kilöki alólam.
Örvény torkába ragad a sodrás,
légből font szíj, tekereg a korbács.

Légszomj

Szívdobogás lakik éjjel a falban,
s vízvezetékek, erős polipok
bújnak elő, tele vérrel a torkuk,
s vérbe merítik az álmaidat.
Lüktet a falnak a szíve, a torkod
elnehezülve zihál, nehezek,
súly települ a tüdőre, a szívre.
Nyomja az ördög a mellkasodat.

Lord Byron imája

Angyalok, üzzetek éjjeli vámpírt!
Hókarokat mutat olykor a tüköröm,
hószinü lángokat őriz a vitrin,
s moccan a nipp-baba néha a polcon.
Angyalok, adjatok éjjeli álmot!

Lót fut

A virradatba fecskeraj nyilaz.
A múltba szobrozódva élni nem szabad.
Zokogva fut ma Lót, s az asszony elmarad.
Ki vissza-visszanéz, miként a Lót neje,
vitathatatlanul megáll, leblokkol és
szoborba bábozódva elmarad.

Lót fut, a vén Sodomát odahagyva.
Fut, na de mind lemaradtak a társak,
illene visszatekinteni, várni.
Szökne, de hátrafeszíti a múltba
elmaszatolt, laza árnya. Letorpad.
Hátracsavarva a törzse, a szíve.

Lucrezia Borgia

Kobra-fejű retikűröd
rád grimaszol, de te tűröd.
Vattafehér puha bőröd,
s tűztulipán a likőröd.
Lángpirosan süt a körmöd,
válladon ott ül az ördög.

Magyarország szűk

Magyarország szűk, kicsi tér.
A szobám sarkába befér.
Csupa seb, fáslit, köteget
pakolok rá rengeteget.
Cipelek rá friss levegőt.
Tavaszi-illat védje meg őt.

Mantra

Dalom, dalom, röpíts az éjen át,
s ne torlaszolj elém matériát
Te mozdulatlan első mozgató,
Te Lét-ok, és Te lélek-fonta szó.

A Lét ölébe józan ész vigyen,
s a mámoros, de absztinens hitem.
S hogy Abszolútba tartson énekem
a vers ma mantra, szóvarázs legyen.

Mária-ablak

Türkízkék mozaik-ragyogását,
elképzelt ideák kicsi mását
kőcsipkés, nyúlt, gótikus ablak
széltálcán átnyújtja a Napnak.

Mátra

Fenyveseken nehezőkül
reggeli hólepedék ül.
Görnyed a ködben a Mátra.
Ékszeresen süt a fátyla.

Megölte valaki magát, az hozta ezt a rút időt

Sírnak a nénik az őszben, sírnak a bácsik a télben.

Sírnak a lányok esőben, sírnak a srácok a szélben.

Robban a könnyem a padlón, indul a sós, puha bánat.

Átfolyik ablakon, ajtón, árad, előnti a házat.

Metaphysica astrologia

Pókfonalas, laza májusi éjben
csillagos éteri vásznon
számos alakzat enyém. Nem a Göncöl,
Rák, Orion, Kicsi Medve,
ám sok egyéb fura ábra.
Rengeteg új alakot szül az elmém.
Kódokat ültet az Isten a térbe,
zárt zodiákat a véges agyakba,
s végtelenítve a háttér.

Monoton

Ősz húrja zeng,
szivem kileng
a Nyárból.

Hol ér az ősz,
hol ér a tél?
Akárhol.

Mi lesz velem,
mi lesz veled
ha fázunk?

Mi szünteti,
ki oldja fel
magányunk?

Múmia

Rég kihalt tölgy, őszi tájba,
ráncos arca csipke fátyla.
Állva hal meg, állva korhad,
elhal és szoborba torpad.
Így emel szobort magának.
Múmiája önmagának.

Naphimnusz

Az éj ölén is hinni Őt
és nem remegni, hol van,
a csillagok bevert szögek
a végtelen plafonban.

De űzi már a Napkorong,
hasadnak éji vásznak,
csörögve hull a sok szöge
lidérces éji láznak.

Ma tarka gyík lesznek talán
ki sziklaoldalon van,
ma Napba nézni untalan,
ma hinni Ehnatonban.

Napkorong

A napkorong, e régi tallér
aranykorong, azúrba mártva,
ki szikla-fogsorokra szórja
sugárait. Ezernyi tűszál.
A fellegek, barokk habangyalok,
vigyázva rejtik el ma reggel őt,
ki délidőben ördög és pokol.

Napraforgó

Egyenes derekú, üdezöld koronás Nap az arcod,
s odatartod az arcod a fürge, falánk madaraknak.
Olyan épp ez a póz, ez a büszke, emelt lobogás, mint
a halálra gyötört türelem, vagy a vértanu szentek.
Nyilazott, laza test, s arany égre emelt figyelem.

Nem lehetetlen

Nem lehetetlen az éjbe merülni.
Éjszaka úszni a lomha sötétben.
Légiesedni, vegyülni a nincsbe,
és feketülni a fénytelen éjhez.
Nem lehetetlen a csendbe kerülni.
Csendes ölébe az elfeledésnek.

Nevermore

Mellkasomat nehezíti
jéghideg éjjeli holló.
Tűrni erős idegekkel
adjon az Isten erőt.

Adjon az Isten erőt és
gondtalan éjjeli álmot,
szárnya csapása kerüljön,
lökje ki őt a huzat.

Lökje ki őt a huzat, hogy
toll se maradjon utána,
csőre se kezdje ki szívem,
s hangja se, rút „soha már”.

Néma gyerekeknek

Hangszigetelt ez a kert, meg az udvar, a ház.
Csendesen élsz ugye? Vagy befelé kiabálsz?
Átüt a csened a nedvesedő falon át.
Néma gyerekeknek az anyja sem érti szavát.

Nyári kert

Meleg ragacsban úszva reng a domb,
rezegve egybeér a kedv, s a gond,
a lég rotyogva forr, s a Nap csodás
azúrba lottyánó tükörtojás.

Nyári színek

A lanyha, lomha nyári éjben
miként a szép, szelíd örökmécs
mi templom éjjelén piroslik,
rubinpiros likőr világít.
Rubinpiros likőr pohárban,
s a kreppapír fedős pilácsok
lilák, meg enyhe rózsaszínek.
Fehér cseréppipára gyújtok,
s a füst, ha leng a barna éjben
a lampionra fújva szürke,
de kék, ha nem nagyon figyelsz rá.

Október

Hajdani, őszbe ragadt szerelem nyoma vésve fakérgen.
Tódul a fájdalom, árad a bánat az őszi vidéken.
Gyászteli, bús, maszatos tereken remegő csapadék cseng,
grízlaza, ködpuha éjjeleken lebegő laza lég leng.
Gyászkoszorús, temető, dohos illata van ma a völgynek.
Csordul a könnye a kérges, öreg, fanyar illatú tölgynek.

Ölelés

Puskasöréttől rémült nyúl, ver a szíved.
Dúlt hajad éget, rázkódó zokogásunk
trópusi, forró, izzasztó ölelésünk
fojtogató, fullasztóan szoros, és
lázmeleg, édes, gyászos távolodás.

Örvény

Gyöngyházhabos ostor a fodra, barokkos
gyöngyház temetőkoszorúja az örvény,
s vonszol lefelé a spirál, le a mélybe.
Ott lenn iszapos hadi gálya, dereglye,
és zöld, moszatos, kusza nyálka-világ vár,
s perzsát meg orosz katonát sodor össze.
Ősrégi meg új hever egybemosódva,
mert Isten előtt ezer év ugyanannyi,
mint most, eme pillanat itt, eme yachton.
Húz, vonszol a régi spirál, az idő,
és húzza a mélybe vivő feszes örvény
dúlt életemet lefelé, feledésbe.

Ontológia

Záros a lét, töredékes a tér,
véges, időleges és szakadós.
Szálra hasadnak a kapcsolatok,
mert laza férc, s puha, gyenge szövet
fűzőget össze magányosokat.
Zárosak és töredékesek itt
lét, az idő, terek és viszonyok,
mert a magány a való egyedül,
s mind ami van, s ugye, mind, aki él
térbe, időbe feszítve szorong.

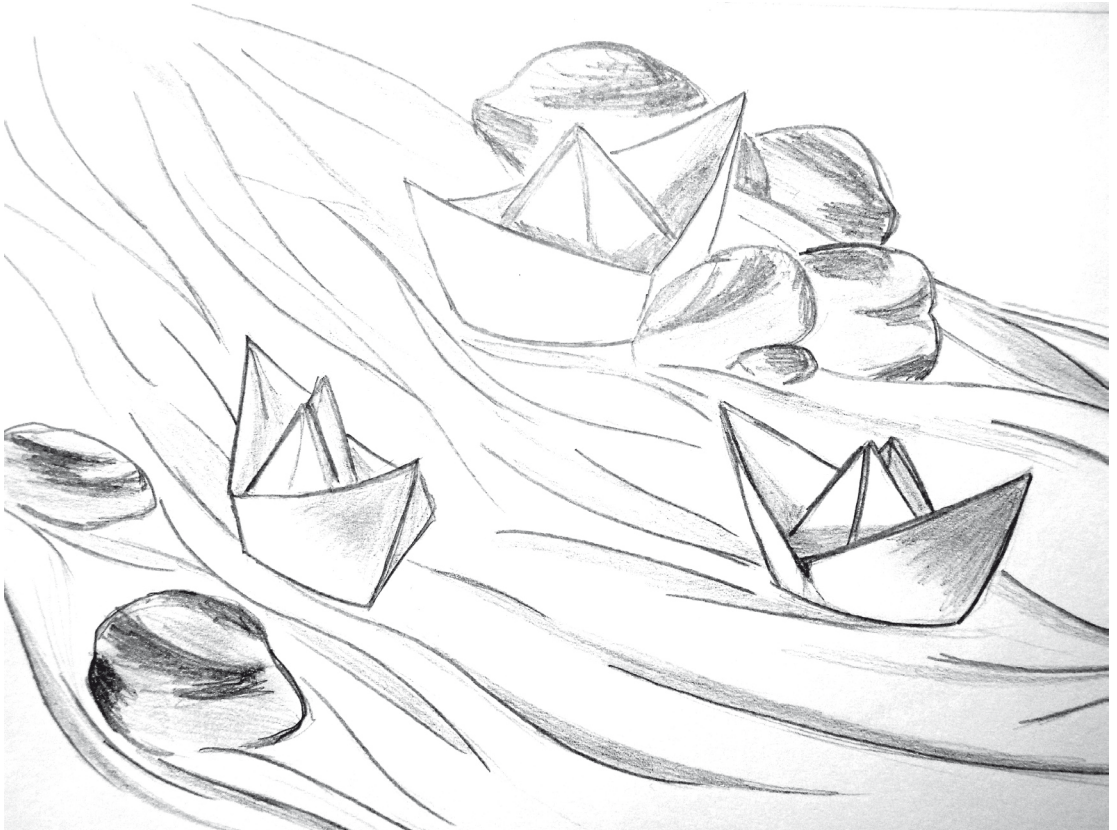
Őszi bánat ez

A ház falát cibálja szélütem,
s a rossz redőny csörög, miként a csontváz,
s a jégeső, ezernyi rög koporsón,
miként a gyászoló kezek dobálta föld,
ezernyi rög repül a háztetőre.
De nem halál, csak őszi bánat ez.

Papírhajók

Egyik erős, szakadékony a másik,
némelyik itt merül, az meg amott,
harmadik ott akad el, feleúton.
Íme: patakra bocsátva hajócskánk,
lengve, libegve.

Hús halak és ruganyos, fura békák
ússzatok el kicsi árnyak alatt.
Fürge habok vigyetek, kusza fodrok.
Hol van a Létrehozó, hol a küldő?
És aki vár ránk?

Panoptikum

Csarnokaikban állnak némán,
jégbe meredten bámulnak rám,
tág szemeikkel, szájtátottan
mind, kiket egykor megbántottam.

Pillanatfelvétel

Kicsiny madár, a térbe fújva,
ugorj fejest a kék azúrba.
Ugorj fejest a végtelenbe,
s a semmiben lazán kerengve
csipogd a térbe semmiséged.
A végtelen figyelje véged.
Röpítsd a légbe gyenge szíved,
a végtelen figyelje íved.
S a végtelen merengve lásson,
tünődve, könnyed elmúláson.

Pillanatragasztó

Idő, ki mindenem fotografáls,
ragaszd az albumomba ezt a percet.
Ha mást nem is, csak ezt a nyári alkonyt.
Ha már a pillanat ragasztható.

Pince

Habpuha rémeket őriz a pince.
Nem meri senki kinyitni.
Bár sose jöttek elő, sose látta
senki se őket idáig,
nem meri senki kinyitni.

Nincs odalenn ugye senki? Ne tréfálj!
Senki se látta, tehát nincs!
Nincs ugye senki se ott, sose láttuk,
mégse nyugodsz ugye tőlük?
Senki se látta, tehát nincs.

Posztmodern

Izmussal telt világ ez még?
Az eltűnt idő nyomában
vagy az eltűnt nyom idejében
porladnak a világeszmék?

Részegek

Lapos üvegünkben tiszta tűz, lángnyelv, hullófej, miegymás.
Kigombolt ing, botladozás sárréten, vadszőlőbokrok közt.
Iszunk esőt, magányt, szurkot és napsugarat.
Ráncaink vízrajzi térképek, izzadó árkok.
Gyilkoló gitárhúrok a villanyoszlopok közé feszített zizegő póznák.
Fenyvesek, az örök ifjúság zöld zászlai susogva adnak árnyat.
Ezüstösen csillogó sín pár közé lépünk.
Párhuzamos sínvasak, kik talán csak a végtelenben találkozhatnak, vagy ott sem.
Vertikális tekintetünk a Menny talpáig ér,
józan emberek horizontális tekintetének kartácstüzében.
Maholnap fehér inget veszünk, borotváltan megyünk a Mennybe,
csilingelő aranypatakba mártjuk másnapos arcaink.

Részeges kamasz

Figyeld az Őszt, e vén bolondot.
A szél nyakába köt kolompot,
hogy így fülelje, merre kószál,
figyelje, hogyha messze lófrál
kisöccse, szél, e részeges kamasz.
Hol itt, hol ott akad reá panasz.
Ma épp a Zugligetben őgyeleg
a szél, e fürge, nagyra nőtt gyerek.

Rimbaud

Tudat, mit elveszejt az alkohol,
de benne lázas öntudat dalol.
A tengeren tudat zavarta szó.
Smaragd vizen kicsiny papírhajó.

Röpteti és kikacagja

Játszani hív ma az Isten,
Ő aki van, s aki nincsen.
Égig emel, s letarolhat,
angyalain lovagoltat.
Mint gumilabda a kézben,
eszköze vagy felerészben.
Kis gyerekét örök atyja
röpteti és kikacagja.

Rubinláng

Kereslek égre, földre. Nem vagy ott.
Talán, mi múlhatatlan, itt marad.
Halotti gyertya lángja megfagyott,
s maradt belőle hűs rubindarab.

Rubinpirosat visz a nyárba

Filctolla rubinpirosat visz a nyárba,
mert érik a meggy, csupa vér ma az ingem,
és kábeleket, gyökeret huzigálva
lágymint hantok alatt tekerészget az Isten.

Semminek támasztott létra

Hagyd a mord december éjszakát,
Hátraléka van feléd az évnek,
lomha téli éjszakában,
ánizs-illatú szobában
hagyd az ágyneműt, ne tedd be még,
Hagyd el önmagad, legyél ma nemlét,
szokható saját hiányod,
és legyél te néha-néha
semmi part felé kinyúlva híd, vagy
semminek támasztott létra.

Symphonia

Citadellára kiállva
letüdőzöm Budapestet.
Gyufa röppen. Telefújom
neurózissal az estet.

Szélkutya

Mert bárhova bújsz, a nyomodba eredne,
és nincs az a zug, hova bújni lehetne
állkapcsa elől harapóskutya-szélnek.

Szétűzte a szél akiket szeretek,
s hogy visszatereljem az embereket
sintér leszek én, nekivágok az éjnek!

Szentek

Lépj be velem ma az ólomüvegmozaik-szerű térbe.
Végtelen ablak a Menny, mozaikdarabok szinesítik,
s rajtad a Nap ragyog át, ha feszülsz ama ablaküvegre.
Színes üvegberakás vagy, a testtelenül lebegő
ólomüvegragyogás kicsi része, a Létbe feszítve.
Ablaküvegre simulva figyeld meg a kintet, a bentet.
Nézd meg az inneni-onnani távlatokat, tereket.

Szilveszteri gótika

Szálldos a hó, libatollas
dunyhacihát ver a szélvész,
s angyalok, épületük nyúlt,
keskenyedő kreatúrák
lógnak a házereszekről.
Gótika csüng a lugasról.

Lakkozott a domb, hideg ragyog,
milliónyi jégcsap-angyalok
gótikába csúcsosodnak, és
szárnyuk éle vág, akár a kés.

Szilveszter éjjelén esett a hó

Hó hull, temeti a gondot.
Sűrűn belepí a dombot.
Jégcsap: eredeti márvány.
Makk ász didereg a kártyán.

Szoba

Rőt vérrel a Biblia angyala ajtóm
mázolta pirosra. Ezért maradok benn.
Friss szélbe szaladni ma semmi esélyem,
és nincs hova elmenekülni, kiszökni,
ámbar ugye nyitva a zárad az ajtón.
Pánikszoba ez, fura téglalakzat,
és kór folyik éjjel a vízvezetékéből,
és vér kotyog, árad a csontszinű bordás
csontváz-szerű szűk radiátorüregben,
s benn habpuha szörnyeket úsztat az éjjel.

Szomorú vasárnap

Ma nem megyek gyalog Budára mégsem,
hisz ablakomba fér a Vár, a Lánchíd,
s a hűs Dunánk, e vén, folyékony ólom.
S Te, Kiskirályleány-szobor se láss így,
ma légy vidám szivek találka-pontja.
Ne várj reám, ne lásd meg így a szívem.

Tájkép apával

Hűs ragacsban úszva reng a kertünk,
füstszakálla leng a rőzsetűznek,
és cigizve állsz a rozsdamarta
ősz délután avarдохos, hűs
vizes szivacsbelébe gyűrve.

Talpnyomom olvad

Bánatos őszi avarban
tán valahol lemaradtam?
Mondja, Uram! Hova lettem?
Látnak-e még Budapesten?

Széldzsekiben dudorászva
járok-e még a Tabánba?
Mozdul a talpam, a térdem.
Itt vagyok, itten egészen.

Megvagyok, itten egészen,
ballagok, olvad a léptem.
Láttok-e? Tudtok-e rólam?
Talpnyomom olvad a hóban.

Tátikák

Tátikák, kitátva néma szátok.
Tátikák, csodálkozó virágok.
Mit figyelhetek ki titkotokból?
Némaság sikolt a szirmotokból?
Fájdalom feszíti ajkatok?
Föld szívébe tartó dallamok?
Tátva szátok, égre, napra, fénybe,
s mind a fenti zajt s a dalt a mélybe
húzva, egyre halkulóbb az ének.
Daltalan csábítgató szirének.

Tavas

Körme ezüst, szeme gyémánt,
fényhaja kócos aranylánc.
Bájol a váll puha íve,
Nap ragyogása a szíve.
Fogsora fényteli márvány,
ajka rubinpiros ármány.

Téli tó

A nádcsomó a téli éj
vitrines jegébe fagy,
s a tó, a jég alatti mély
nem mutatja, merre vagy.

Nem mutatja február
hínáros, mocsár-hajad.
Lenn, a lomha vízhomály
mindörökre elragad.

Jégre csókolom neved,
de nem hoz ajkam olvadást.
Nem fakaszt nekem, s neked
a március feloldozást.

Teológia

Ablakait puha füsttel,
hangszigetelt tejüveggel
vonta be, hogy sziluettjét
lásd, de csak elmaszatoltan.
Körvonalak hadonásznak.
Látod a gesztusait, s tán
érted is? Érteni véled?

Tölgyek

Társtalanok. Szomorú katonáim.
Visszafogott, laza, néma szövetség
köt velük össze, szelíd susogásban.
Sorfaluk enyhét adó szigorúság.
Vén gyökerük mialánk lealázzák,
ám kusza lombjuk a Mennybe fogódzik.

Tükör

Ez évi elhatározásom:
tükörbe nézve reggelente
saját tekintetem kiállom.
Remek tükör, de nincs elég fény.
Remek tükör, de rozsdaszeplős.

Tükörfolyosó

A szűkülő tükörközép felé
a semmi széle végtelen keret,
s a végtelen keretnyi semmihez
a köznapok hideg tükörlapok.
Feledve régi arcainkat
a végtelenbe indulunk, miként
tükörmezőbe tükrözött tükörlapok.

Tükörtló

Remegve csattogó tükör vizébe lépek.
Hideg, de szokható. Süllyed a mell, a nyakszirt.
Merülni benne jó. Szokom saját hiányom.
Megúntam arcomat, fogadj magadba cink-víz.
Merüljön arcom, önmagába tükröződve.
Utólszor önmagába nézve tűnjön arcom el.
Meríts magadba, jéghideg fluid.

Vér

Indul a vér, egyenest a szívemből,
s nincs az a géz, amin át ne hatolna.
Nézd: fut a vér, szana-szerte szivárogo.
Dől, fut az ágyra, befesti a plédem,
ágynak a lábai vércsiga-lépcsők.
Átszalad éjjel a metlachi-padlón.
Nézd: menekül ki belőlem a vérem,
elviszi rólam a hírt a világba.

Vérkutya

Vérkutya gyötri az álmod, a póráz
rátekeredve bokádra, nem enged,
botladozol kusza éjben.

Csattog az állkapocs, örli cipődet,
táncol a szélben az éjjeli véreb,
csattog a fogsora vérben.

Angyalok, üzzetek éjjeli álmat,
láncra igázzatok éjjeli rémet,
véres a szája, a szőre.

Mint a pióca, tapad, megy a vérre,
vonszolod arra meg erre, cibálsz,
nem szabadulsz soha tőle.

Versek az interneten

Mert monitorra kerülnek a kéziratok, levelek, s nézd,
laptopok őrzik az álmom, a netre kerülnek a versek.
Van hely a gépen, a tárhelye rettenetes nagy, ezért hát
klikkel a nyájas utókor, ugornak elő huzalokból
sorra a rossz, meg a jó irodalmi produktumok immár!

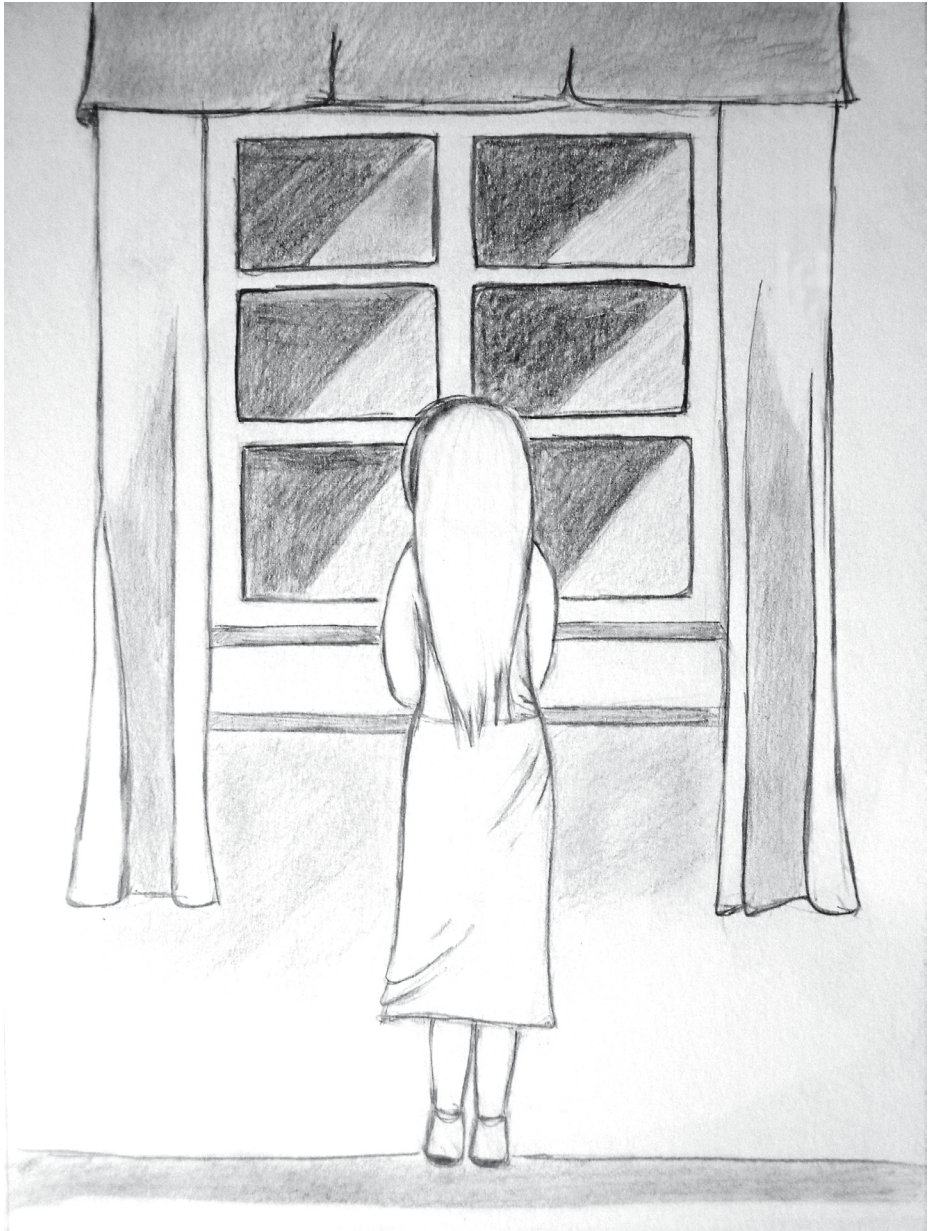
Zörögj a régi ablakon

Zörögj a régi ablakon,
remegve nyomd a csengőt,
talán ma is remegve vár
kihez te eltalálsz vakon.
Zörögj a régi ablakon.

Ma is tizenhat éves ő,
s te már deres pasas vagy,
ne félj, ne félj öreg kamasz
kopogj be, hátha majd kijő.
Ma is tizenhat éves ő.

Kitárja tán az ablakot,
kiszól a régi hangján,
de nincs a régi hang sehol
hisz ő nem él, s te sem vagy ott.
Kitárja tán az ablakot.

Talán a háza most is áll,
s a vágató időben
ma visszaadja őt a sors,
ki mindörökre várva vár.
Talán a háza most is áll.

Virradat

A ráncsteli föld kisimítja magát, s szól:
húzd ki magad, recsegős derekú tölgy,
újra meleg napokat hoz a május,
sóhajod ébredező levegőként
értse a hajnali rét, s a madárhad.

Esszék

Tükörkrisztus

Talán a tükör a legtitokzatosabb tárgy a világon. Az emberiség számára akkor is létezett, amikor ilyen tárgya, ilyen eszköze még nem is volt, de ezernyi víztükörbe tekinthetett, tavak, folyók tükrébe. A tükör latin elnevezése speculum, innen a mi spekulálás szavunk. Tükör szavunk viszont ótörök eredetű, a mai csuvas nyelvben „töker”. Ez a szó a tárgy ovális vagy kerek alakjára vonatkozik, az azeri nyelvben teker, a magyarban teker, tér. (visszatér, visszatekeredik, megtér)

A bronztükör, mint a nők által alkalmazott pipereszer már az ószövetségi Bibliában is szerepel:

„Elkészítette a bronzmedencét is és a hozzá tartozó állványt bronzból, azoknak az asszonyoknak a tükreiből, akik a sátor bejáratánál teljesítettek szolgálatot.” /Kivonulás 38.8/ A nők az ókori Egyiptomban is réztükröcskéket használtak. A római katonák a kardjuk fényes pengéjének tükrében fésülködtek.

A Bölcsesség könyvében a tükör egyenesen az isteni bölcsesség szimbólumaként jelenik meg a Bölcsesség dicsérete című fejezetben:

„Az örök világosság kisugárzása, és az Isten működésének tiszta tükre és jóságának képmása” /Bölcsesség könyve 7.26/ A reneszánsz művészetben a bibliai Bölcsesség könyvét követve a tükör szintén a négy fő erény egyikét, a bölcsességet jelentette.

Szent Pál apostol nemcsak jelképesen írja a Szeretethimnuszban azt, hogy *„tükör által homályosan látunk”*, hanem objektív tapasztalatból is, lévén hogy az ezüstmű, bronzból és rézből készült tükrök igen hamar oxidálódtak, így elhomályosodtak. Egyébként az érctükrök közül az ezüstműtükrök voltak a legnépszerűbbek, mert az aranylapocskák homályosabb és torzultabb képet adtak. Amerika felfedezésekor a portugál és spanyol hajósok a bennszülöttek használati tárgyai közt olyan tükröket találtak, melyek fekete lávából és féldrágakövekből, pl. markazitból készültek. Ilyeneket használtak egyebek közt a perui indiánok. Azok az üveglapok, melyeket cinkkel vontak be, csak a 16. században lettek kifejlesztve, a muránói, velencei üveghutában.

Magyar hiedelem, hogy ha valaki megbetegszik, a ház összes tükrét le kell lepellel takarni, nehogy az illető lelke elvesszen. A tükör számos hiedelemben és mesében negatív emberi tulajdonságok szimbóluma. Öntetszelgés, önimádat, hiúság: „Tükröm, tükröm, mondd meg nekem ki a legszebb?”

Az összetört tükör a világ szinte minden hiedelmében bajt okoz. Az orosz zsidóknál a törött tükör hét év szegénységet jelent. Az ókori Rómában hét év sorscsapást jelölt. A magyar hiedelemben hét évig nem megy férjhez a lány, ha eltörik a tükre. A mézeskalácsból készült bazári tükörszív tükrében csak magukat és egymást szabad megnézniük a szerelmeseknek, ha valaki más is belenéz, az széttöri a szerelmet. A louisianai indiánok szerint ha valaki grimaszol villámláskor a tükörben, úgy marad az arca. A tükör lunáris (Hold) szimbólum, ezért kerek alakúak a tükrök, mivel a Hold visszatükrözi a Nap sugarait.

Engem gyermekkoromtól mindmáig elvarázsolnak, megigéznek a tükrök. A világirodalom egésze és a művészettörténet tele van tükrökkel. A hiúságtól az önszembesítésig elég széles a paletta, amit a tükör jelölhet, jelenthet. Számos gondolat és érzés szimbóluma lehet a tükör. A víztükör Nárciszot juttatja önkéntelenül is eszünkbe. Amióta Nárciszok vannak, tükrök is vannak. A Z-füzetek sorozatban megjelent *Szélkutyá* című, verseket és esszéket tartalmazó kötetemben kapott helyet a *Nárciszi arcom* című versem. Ez a vers, lévén hogy Dsida Jenő *Hulló hajszálak elégiája* című verse inspirálta, bekerült Lisztóczy László: *A költő feltámadása* című Dsidáról írott tanulmánykötetébe is, a *Versek Dsida Jenőről* című fejezetbe, mely írás korábban a Polisz folyóirat 2007. decemberi számában látott napvilágot „Csonkán is rege-kincs a tiéd” címmel.

Nárciszi arcom

*Most hadd legyek újra erős, menetelnék a sereggel!
Rét harmata kozmetikázzon, s üde májusi reggel!
Szellője tavasznak az arc repedését retusálja,
tört tükre a tónak az arcom, a fényest ne kuszálja!
Hol vagy, felelőtlen, opál szemeimnek ragyogása?
Hol vagy, zabolátlan, erős fogaimnak harapása?
Térj vissza te hűtlen erőm, síma bőröm ma jelenj meg!
Dús, síma hajam, koronája emelt, büszke fejemnek!
Jöjj vissza, te rég feledésbe merült nárciszi arcom!*

A *Nárciszi arcom* című versben a víztükör démoni erő, mely összekuszálja az arcát annak, aki belenéz. Nárcisz öntetszelgésének büntetése az, hogy ráköszönt az öregség, a víztükör fodra ráncként jelenik meg a homlokon és arcon. Az ókori görögök igencsak rosszaltrák, ha valaki feszített víztükörre követ dobott, mert azt tartották, hogy akinek a víztükörben összekuszálódik az arca, annak a lelke kuszálódik össze és a vízben megpillantott tört arc balszerencsét hoz. Erre a régi görög hiedelemre már a *Nárciszi arcom* című versem megírása után találtam két 20. századi magyar költőnél allúziót:

*„ A kútba nézek. Fekete vízen
ónszínű kép-arc vonaglik, s reám néz.
(....)
Vízen vonagló kép-arc, kit helyenként
a fodrozó víz foszladóvá borzol.”*

(Szabédi László: Optikai csalódás)

*„Oly ritka az a szép,
ki képes összezilálni alakját,
majd visszanyerni,
mint víztükör, újból.”*

(Petri György: *Oly ritka...*)

Nemes Nagy Ágnes tükre viszont a tükörbe nézés nehézségéről vall:

*„Leveszed lassan arcodról a színt,
s az egész arcod szeretnéd levenni”*

(Nemes Nagy Ágnes: *Tükör előtt*)

Kosztolányi Dezső *Arcom a tükörben* című versében is, mintha az idős Nácisz siratná el letűnt ifúságát:

*„Magamnak árnya, jaj, de megsiratlak.
Nézlek sokáig, fázva, reszketően.
Sötét hajam te,-csókoló piros szám-
Magam húzom rátok a szemfedőm.”*

Pilinszky János *Kalandozás a tükörben* című versében a tükör az önmagunkba zártság, az egyedül maradás, végső soron a magány szimbólumaként jelenik meg:

*„Itthon vagyunk – mondta a kisfiú,
és azzal átléptek az üveglapon.
Azazhogy csak átléptek volna,
mivel valóban csak a kisfiú
jutott keresztül, míg a kislány
az üveg túlsó oldalán rekedt.”*

Rákos Sándor *Sirató* című versében a dézsában a víztükör rezeg, amikor Krisztus keresztjét ácsolják a hóhérok:

*„rossz ütemű kopácsolástól rezegnek a fölaggatott
edények, dézsákban moccan a víztükör”*

Itt a víz tükre egzisztenciális szorongást, fenyegetettséget, félelmet jelöl.

Kálnoky László *Párviadal* című versében a tükör az önmagunkkal való szembenézésen túl az önmagunk legyőzésének lehetőségével, kísérlétével is eljátszik:

„Saját tükörképemmel szemben állok,
kurta vasbotot szorít jobb kezem.
Hasonmásom balkeze szintén.
Egymásra emeljük most fegyverünket.
Csörömpölve törik be az üveg.
Ellenfelem testén fekete lyuk.
Több sebből vérzem én is.
Újabb kemény csapással ajtónyíra tágítom az utat.
Átlépek véres arccal, de győztesen
legnagyobb ellenségem maradék körvonalain.”

Leggyakrabban azonban mégis a szembenézés szimbólumaként jelenik meg a tükör az irodalomban, amely szembesít önmagunkkal, leplezetlenül mutatja meg nekünk magunkat.

Alábbi versem az Ezredvég 2008. áprilisi számában jelent meg:

Tükör

Ez évi elhatározásom:
Tükörbe nézve reggelente
saját tekintetem kiállok.
Remek tükör, de nincs elég fény.
Remek tükör, de rozsdaszeplős.

Georges Bernanos: *Egy falusi plébános naplója* című regényében az ambricourt-i fiatal pap így medítál:

„a lelkiismeret egy homályos tükör felszínére siklott, s hirtelen attól féltem, hogy megpillanthatok egy arcot. Milyen arcot? Talán az enyémet? Egy újra megtalált, elfeledett arcot.” A keresztény szimbolikában a tükörbéli arcnak, melybe szívesen szeretnénk belenézni, hasonlítania kell egy Krisztus ikonra. Kempis Tamás szerint a keresztényeknek nem csupán követniük kell Krisztust, hanem utánozniuk is. Az *Imitatio Christi* nem azt jelenti, hogy Krisztus követése, hanem azt, hogy Krisztus utánzása. Így lesz a tükör: Krisztus. Tükörkrisztus.

(Megjelent a Kortárs 2009. februári számában)

Kassák Lajos kérdése

„A köfeszület előtt megemltem a kalapomat. – Dicsértessék a te szent neved! – mondtam, s a hideg hajnali levegő megérintette az arcomat. Miért nem vagyunk mi már ilyen szent és tiszta emberek? Ha feladvány lenne valamely irodalmi kvízműsorban, hogy kinek mely regényében találkozhatunk a fenti kis idézettel, aligha akadna megfejtő. Kassák Lajos: *Egy ember élete* című önéletrajzi regényéből idéztem. Igaz, az idézetnek a regényben előtörténete is van. Egy olyan ember tisztaságvágya fogalmazódik meg benne, aki épp tizenévesen egy piros lámpás házból tart hajnalban hazafelé, mély bűnbánattal. De ezt az előzményt talán jobb, ha borítja a feledés jótékony homálya. A fiatal Kassák, úgy tűnik, ugyanazon a „Szűk-Könyök utcán” ment hazafelé lehorgasztott fejjel, mint kortársa, az elátkozott költő, Somlyó Zoltán, igaz, hogy az ifjú Kassák „Szűk-Könyök” utcája ekkor még nem Budapest, hanem a szülőváros, Érsekújvár. Épp az ilyen részletek miatt tartják ezt a konfesszió-regényt egyes jeles irodalomtörténészeink az ágostoni konfesszió-hagyomány egyik világirodalmi örökösének. Kassák, miként a nagy előd, Ágoston is, kíméletlenül, mazochisztikusan őszinte és önfeltáró, saját bűneit és botlásait leleplező, nemcsak ebben a regényben, hanem egész írói-költői életművében is. Miként a bűn és bűnbánat gondolata, úgy a vallási élmény, az Isten utáni égető szomjúság is folyamatosan kimutatható az egész Kassák életműben. Kassák az aktivista, a szocialista, a proletár költő, akinek a *Munkásmozgalomtörténeti Lexikon* önálló szócikket szentelt, a magyar irodalom egyik legszabálytalanabb alkotója. Természetesen téves az a szemlélet, amely Kassákot csak a különféle avantgarde irányzatok, izmusok manifestumaiban keresi és találja meg. Kevesen tudják, hogy Kassák igen jártas volt a XX. századi francia, úgynevezett neokatolikus irodalomban. Olvas-ta, értette és szerette Mauriac, Bernanos, Péguy, Claudel műveit. Pilinszky Jánosnak volt Kassákkal egy jelentős, feltáró beszélgetése az Új Ember 1962. február 18-i számában. Ebben a riportban Pilinszky és Kassák a modern katolikus irodalomról beszélgettek. A beszélgetésben a 75 esztendőss Kassák szólal meg, aki ekkor már kiérlelt alkotó, maga mögött tudja ifjúsága összes izmusát, lírája is klasszicizálódik. A beszélgetés kulcsmondatát így fogalmazta meg Kassák: „Egy igaz katolikus és egy igaz szocialista író ezer kérdésben találkozhat, míg egy rossz katolikus és egy rossz szocialista író szükségszerűen ellenfelei egymásnak.” Pilinszky szerint ez a kijelentés a beszélgetés legmegszívlelen-

döbb tanulsága. Kassák irodalmi munkásságának vallási élményvilágában igen gyakran tűnnek fel a gyermekkori vallásosság élményei. 1940. december 24-én Kassák tollából a Magyar Kurirban jelent meg egy kedves kis cikk, *A misztérium születése* címmel. Ebben az írásban az éjféli mise gyermekkori emléke elevenedik meg páratlan meghittséggel és finom plaszticitással. Jézusról a következőképp vall: „Azért vonzódok hozzá, mert Őt sem törte meg az idő, kétezer éve él közöttünk, anélkül, hogy alakot változtatott volna. Jézushoz a költők meghittebben szólnak, mint kedvesükhöz.” Jézus születéséről, a Karácsonyról több helyen is írt, a Magyar Hírek 1960. december 15-i számában például *Karácsony (Üzenet a világha)* címmel. A karácsonyi élmény, a karácsonyhoz kötődő intenzív tisztaságvágy, az újszülött Jézus alakja költészetében is újra és újra felbukkanó motívumok. Ilyen a *Karácsony* című vers, vagy a *Karácsonyi meditáció*, melyben így fogalmazza meg sajátos, hitetlenül hívő vallomását: „Ő Jézusom ki nem vagy és nem is voltál soha feléd sodornak a bánat kék hullámai.” Ha ezt a verset olvassuk, önkéntelenül is Ady sorai jutnak eszünkbe: „Hiszek hitetlenül Istenben,/ Mert hinni akarok,/ Mert nem volt így még rászorulva/ Se élő, se halott.” (Ady Endre: *Hiszek hitetlenül Istenben*) Jézus születése mellett Jézus halála, a karácsony mellett a Nagypéntek eseménye is megjelenik a Kassák életműben. Az *Anyám* címére levelei között a 14. levélben akadtam rá az alábbi megrázó vallomásra: „Nagypéntek a kereszténység legdrámaibb ünnepe, az istenember halálának órái. Nem teológiai dogma, nem vallási ceremónia, tisztafényű emberi ünnep, mert ezen a napon halt meg Jézus, a szegény názareti ács fia, akiben, emlékezetünk szerint, először feszítették meg az igazságot.” A Kassák lírában Jézus rendszerint úgy jelenik meg, mint a proletárhősök előképe. A proletár költő, aki forradalmak és háborúk közt él, Jézusban egy olyan testvérré ismer, aki szegényen született, egyszerű munkásként, ácsként élt, a világtörténelem legnagyobb pacifistája volt és az igazságért feszítették keresztre. Kassáknak tetszett Jézus egyetemessége és pacifizmusa. Az avantgarde költőnek imponált egy ilyen megváltó. Ne feledjük, Kassák két aktivista lapja, a *Ma* és a *Tett* éppen antimilitarizmusa miatt volt szálka a hatalom szemében. Lírai művei közül a *Harangszó* című versben jelenik meg a legmarkánsabban a húsvéti élmény: „s bár nem ízlelhetjük a húsvéti bárány húsát,/ mindennapi kenyérünkben és vizünkben dicsérjük/ hogy vérünkéből való és meghalt értünk a kereszten.” Természetesen a karácsony és a húsvét, Jézus születése és halála jelenik meg leggyakrabban Kassák írásaiban, de a keresztény ünnepkör egyéb jeles napjai és liturgiái is. A halottak napjáról *Szénaboglya* című naplójában ír, a keresztelés élményéről *Keresztfiam* című novellájában. Végül egy teljességre nem törekvő felsorolással, verscímekkel igyekszem érzékeltetni és bizonyítani, hogy a Kassák líra mennyire gazdag a vallási élmény művészi ábrázolásában: *A megfeszített*; *Az őrangyal*; *Hajnali zsoltár*; *A forrásnál*; *A magam kenyerén*; *Húsvét*; *Pogány könyörgés*; *Istenhez vagy valaki másához*; *Mária így szól a gonosz férfiakért*; *Nagypéntek*; *Nagybőjt előtt*; *Tékozló fiú*; *Zsoltár...tolle, lege...*

(Megjelent a Lyukasóra 2007. áprilisi számában)

„Krisztus és Csöre”

– Keresztény megfontolások

Móricz Zsigmond Árvácska című kisregényének
újraolvasásához

„Kedves bácsika, én is olyan vagyok, mint a Jézus, mert nekem is az Állam ad sebeket, mert az állam adott oda Zsabamárinak, hogy verjen.” Az Árvácska című kisregény alapján készült film bizonyos jeleneteit e sorok írójának szűkebb pátriájában, Domoszló és Kisnána határán forgatták. A templomi jelenetet a kisházi templomban vették fel. E sorok szerzője először filmen látta az Árvácskát, s amikor később többször is elolvasta, majd később, magyartanárként gyöngyöspatai diákjaival elolvastatta, mindig Czinkóczi Zsuzsi nagyszerű és megrázó alakítása, felejthetetlen gyermekarca lebegett a szeme előtt. Az Árvácska jézusi vonatkozásaira a gyöngyöspatai hetedikesek hívták fel a figyelmét.

Móricz az „abszolút kezdet” és „abszolút végét” között feszülő kisregényében az emberi szenvedések infernális mélységeit járhatja meg kis hősével. A kezdet genezis, a végét apokalipszis, ám a kezdet és vég között húzódó valóság mentes mindenféle transzcendenciától. Brutális, nyers valóság, ismétlem: valóság...sajnos... Akár Állami Árvácskáról szól, akár Csöréről, akár Csibéről, Litkey Erzsikéről, rólam, rólad.

A regény kezdetén a teremtés szimbolikus képei jelennek meg, naturálisan és deszakralizáltan. Ég és Föld, örök nap, tyúktojás, pusztaság. Archetipikus teremtéstablót profanizál ez a genezis. A regény vége apokaliptikus tabló mindent és mindenkit fölemésztő és egyenlővé tevő tűzzel. Eljön a Pantokrátor, hogy a világot lángokban ítélje: „Elmúlt a rosszaság és a kegyetlenség. Minden békés lett, átalakult, másfajta valamivé az egész élet. A nyelvekből üszök lett, a sértegetésekből füst és pára”.

A pusztaság mást jelent a keleti hagyományban, és mást jelent nekünk, magyaroknak, egy magyar versben, novellában vagy regényben. A pusztaság a keleti, zsidó-arab gondolkodásban szakrális, nyitott, végtelenre táguló tér, Jézus nyilvános működése előtt a pusztában „lelkigyakorlatozik”. A Sátán ott ajánlja fel neki a világ minden pompáját, ahol fizikai és biológiai értelemben szinte semmi

sincs, mégis tele van transzcendenciával, termékeny magánnyal, Isten csendjével, a megtisztulás lehetőségével. Jól tudták ezt a sivatagi remetek is, a kereszténység hajnalán. A nyugati keresztény spirituális gondolkodásban a pusztá fizikai, nyers valósága a lélek belső pusztájává, a lélek sivatagává szublimálódott. A magyar népi emlékezetben viszont a pusztá ezzel a szemlélettel szemben erős kontrasztban áll. Petőfinek, olykor még sikerült a magyar Pusztá képét romantizálni és mitizálni, ám ebben a tekintetben Petőfi unikum. Ady és Móricz már azt a képet ábrázolja a magyar pusztáról, ami mindannyiunkban él. A pusztá a szellemi nyomor, elbutulás, bestiális vadság, elmara-dottság helye. /Isd. Móricz: *Barbárok*, Ady: *A Hortobágy poétája*, *A magyar Ugar*, stb./ A magyar pusztá a huszadik század elején elmaradott, emberhez méltatlan, animális világ. Csöre sorsa pedig szociográfiai valóság, és bizonyítéka annak, hogy a század eleji Magyarországon még létezett a rab-szolgaság, ráadásul annak is a legaljasabb formája, a gyermekrabsolgaság. S hogy az Árvácskában megrajzolt világ mennyire nem csak az írói fantázia terméke, bizonyíték rá nem csak Litkey Erzsike sorsa, hanem a gyermek József Attila Öcsödön töltött időszakának dokumentumai is. A párhuzam nem véletlen, adatok tanúskodnak arról, hogy Móricztól élénken foglalkoztatta a gyermek József Attila sorsa, különösen az öcsödi időszak. A legélesebb párhuzam: a menhelyi vagy állami gyer-meknek a pusztán még neve sincs. Árvácskát mindig más néven nevezik alkalmi gazdáit, (Csöre, Pösze) József Attila pedig nem használhatta az Attila nevet, mondván hogy Attila név nem létezik, így öcsödi nevelőszülei Pistának nevezték. Állami Árvácskának sincs állandó neve. Maga sem tudja, ki is ő valójában. Ő a kozmikussá növesztett árvaság. A nevek, melyeket alkalmi gazdáit ráaggatnak, valójában inkább állatnevek (Csöre, Pösze). Még a tehénnek, Borisnak is emberibb neve van. Az Állami Árvácska elnevezés is szublimált gúnynév, melyet egy lelketlen állami hivatalnok ad neki.

A profanizált teremtmés és végítélet közötti történeteket a szerző zsoltároknak nevezett fejezetek-re osztja. A regényben szereplő zsoltárok a mű leghatározottabb biblikus utalásai. Erről a vonatko-zásról több elemzés is született már. Figyelemre méltó Balassa Péter: *Miért a zsoltár?* – című írása. Időnként a regény lineáris tipográfiáját áldozza fel a szerző a „zsoltárosság” kedvéért. A második „zsoltárban” felhangzó, Csöre sebeiről szóló, némileg ritmizáló, megszólítással kezdődő átok-pa-nasz zsoltár így hangzik „kedvesanyám” szájából:

„te átok te
jajte
gyere te, hadd kössem be te,
nem elég nekem az én bajom,
még evvel is,
hogy megvert engem az istenem,
jaj te!”

A regény hét zsoltárból áll. A hetes a legerősebb szimbolikus szám a keresztény hagyományban. (hét napos teremtmés, a szentségek hetes száma, a hetedik pecsét, stb.) Árvácska hét éves a regény elején és ő a hetedik gyermek Dudáséknál.

Krisztus-szimbólumok: Árvácska húsvétkor megy először templomba, és karácsonykor ér vé-
get a történet. Mintha valami fordított sorrendű profanizált evangéliumot olvasnánk. Húsvétkor,
a templomban találkozik először Krisztus sebeivel, a stigmákkal, s itt szembesül először saját sor-

sával, önnön krisztusi áldozat mivoltával. Ez a krisztusi áldozat teljeseedik be a regény végén egy apokaliptikus, teljesen eléő áldozatban.

Csomor bácsi, az öreg takács: ő az Atyaisten szimbóluma, „Jóisten” figura a regényben. Ő viszi először templomba Árvácskát, ő nyilatkoztatja ki számára a keresztény misztériumokat. A bácsikával folytatott párbeszédben ébred rá Árvácska önmaga krisztusi mivoltára. Bácsika mutatja meg neki Krisztus sebeit, a stigmákat. Móricz a regényben egyhelyütt „vénistennek” nevezi Csomor bácsit. Zsabamári is ezekkel a szavakkal kéri vissza a mérgezett bögrét: *„hozd a begrét, amit a vén istennek vittél húsvétkor”*. A halált hozó bögrét éppen húsvétkor, Krisztus halálakor küldi, az „Atyaistent” (bácsikát) és a „Fiúistent” (Árvácskát) egyaránt ki akarja végezni, ám Árvácska megmenekül a haláltól, mivel nem szereti a tejet. A tej szerepe is nagyon jelentős. Gyermekek, akik nem szeretik a tejet. A tej az anyához való kötődés szimbóluma. A tej elutasítása: az árvaság, anyanélküliség manifesztációja. Csomor bácsi halála húsvétkor pedig profán körülmények közé helyezett rituális istengyilkosság. A bácsika és Árvácska rokonlelkek. Mindkettőjüket kisemmizték és megalázták, szolgaságba taszították. A stigma motívuma: húsvétkor találkozás Krisztus sebeivel, melyet a bácsika mutat meg Árvácskának. „Kedvesapám” által Árvácska tenyerébe égetett parázs. Stigmatizáció, Krisztus tenyerébe ütött szeg.

Krisztust megfosztják ruháitól: Árvácskát még az állami pecséttel ellátott, megalázó rabruhájától is megfosztják, hogy megalázottsága, kifosztottsága és kiszolgáltatottsága totális legyen.

Krisztus megostorozása: Verőné (beszélő név) ütlegei prakkerrel, porolóval.

Töviskorona: Zsabamári olvasóval, majd szegedi papucssal veri Árvácska fejét annyira, hogy az beszakad. Lúggal mossa, amitől a „töviskorona” által okozott sebek még fájdalmasabbak és elvarasodnak.

Árvácska legnagyobb szenvedése a befogadó közösség hiánya, mely annál inkább fáj, minél inkább ráébred ennek tudatára. Ő egyrészt a kozmikus magánynak, másrészt minden ártatlan kozmikus szenvedésének jelképe. Társtalansága totális. A regény első szakaszában csupán Boris, a tehén érez iránta részvétet, a „betlehem-i jászol” jámbor állata. A regény végére Árvácska egyetlen reményt táplál csak szívében. Az édesanyával való találkozás reményét. Árvácska számára az anyakép is kozmikussá növesztett, szublimált. Az az utolsó kívánsága, hogy „mennyei” édesanyja vigye el magával a fényességbe, az örök boldogságba. Árvácska sorsa mindannyiunk elé tükröt tart. A szereplők az ő kis törekeny, ártatlan lényében saját aljasságukat gyűlölik. Árvácska kiáltó jel, aki figyelmeztet mindannyiunkat önmagunk igazabb emberségére. Kérdés, hogy van-e köztünk esélye az életre egy teljesen védtelen, kiszolgáltatott kis teremtménynek, aki úgy érkezik köznénk, mint a bárány a farkasok közé. Van-e esélye köztünk olyasvalakinek, aki minden védekezésre teljesen képtelen, akit nem véd sem jog, sem szociális háló, sem ölmeleg megtartó emberi közösség? A kérdésre magunkban kell megkeresnünk a választ.

(Elhangzott a Dsida Jenő Baráti Kör 2006-os nyári találkozásán, Egerben, megjelent a Lyukasóra 2007. januári számában)

Néhány gondolat a katolikus irodalomról

A huszadik század első felében találkozunk először a katolikus irodalom fogalmával, ám Bernanos, Valéry és Mauriac előtt is éltek meggyőződéses katolikus írók, nem csupán Franciaországban, hanem világszerte. Kijelenthető ez? Programszerűen katolikus irodalmat is „termeltek” bőven, ám a korábbi századok katolikus szerzői nem vallották magukat katolikus íróknak, de ha akadt is ilyen, irányzatként biztosan nem jelent meg a „katolikus” elnevezés. Van-e joga a katolikus irodalom fogalmának arra, hogy az irodalmi lexikonokban önálló szócikkben felbukkanjon? A huszadik század elején, amikor a fogalom megjelent, számos tisztázásra váró kérdés merült fel. Elkezdődött egy polémia, ami megnyugtatóan máig nem ért véget, csak időnként elcsitult, hogy itt-ott bűvópatakként újra-újra feltörjön kisebb-nagyobb erővel. Alkothatunk egységes definíciót? Különböző alkotók és elemzők gyakran igen eltérő válaszokat adtak, gyakran kerültek ellentmondásba önmagukkal és egymással, amikor ügyetlen „mikromanifestumaikat” próbálták megfogalmazni a katolikus irodalom mibenlétéről nyilatkozva.

A leggyakoribb kérdésfeltevések a katolikus irodalom fogalmával, értelmezésével kapcsolatban, melyek máig nem tisztázódtak maradéktalanul:

- A katolicizmust, mint fogalmat használhatjuk-e egyáltalán irodalmi vonatkozásban?
- Létezhet-e egyáltalán katolikusnak nevezhető irodalmi alkotás?
- Mit jelenthet az, ha valamely alkotó katolikus íróknak vallja magát, vagy ha mások tartják ezt róla?
- Lehet-e, vagy szabad-e egyáltalán a katolikus irodalom fogalmát definiálni, vagy az egyes alkotók életművében mást-mást jelent?
- Tekinthetjük-e katolikus íróknak azokat a korábbi századokban élt szerzőket, akik ugyan sosem vallották magukat katolikus íróknak, de a katolicizmus eszmei, világképi és kulturális hatása, lenyomata az életműben jól kimutatható?
- Ha beszélünk huszadik századi katolikus irodalomról, beszélhetünk vajon huszadik század előttiről is?
- Tehetünk-e egyebet, mint igyekszünk az önmagukat katolikus alkotóknak valló íróknak a fenti kérdésekkel kapcsolatos véleményeit, nyilatkozatait szemügyre venni?

Tehetünk-e egyebet, mint megvizsgálunk néhány reprezentatív kritikai vagy esztétikai jellegű tanulmányt a katolikus irodalom tárgyában?

Elemzésemnek természetesen nem lehet célja, hogy a felmerülő kérdésekre választ adjon, csu-

pán arra vállalkozik, hogy kérdéseket tegyen fel. Még arra sem mer vállalkozni, hogy a témakör súlypontjait megtalálja.

Miért éppen a legvallástalanabb században, a huszadikban jelenik meg a katolikus irodalom fogalma? Önmeghatározások különös lélektani helyzetekben szoktak megfogalmazódni. Egy felől például egy irányzat, mozgalom születésekor, amire jó példák az avantgarde irányzatok kapkodva összetákolt manifestumai, például a futurista vagy dadaista kiáltvány. Másfelől akkor, amikor egy irányzat vagy eszme egzisztenciális veszélybe kerül. Amíg ugyanis nincs veszély, s egy irányzat virágzik, kényelemből és biztonságérzetből fakadóan nincs szükség önmeghatározásra. Az önmeghatározást sürgetheti a veszélyeztetettség, az elmorzsolódás, megszűnés lehetőségével való szembekerülés. Jó példa erre a magyar irodalomban a romantika, amely a nemzet újraeszmélésének, a régi, veszni látszó vitalitás újraélesztésének kora volt. A huszadik században érik be az a folyamat, amikor a modern ember számára már nem adnak elégséges egzisztenciális választ a korábbi századok vallási paneljei. A huszadik század a transzcendensről való gondolkodás személyesebb, bensősebb formáit eredményezi. A huszadik század a nagy hittagadásoknak és nagy megtéréseknek a százada. Míg azonban a korábbi századokban a megtérés valódi és egyszeri, robbanásszerű aktus, addig a huszadik század konvertitái esetében a visszatérés fogalma találóbb a megtérés fogalmánál. A nagy konverziók és rekonverziók gyakran egyazon személy életpályáján belül is (például az olasz Papini) a modern elbizonytalanodások és bizonyágkeresések nagy egzisztenciális katarzist jelzik a lelkekben. A huszadik században a vallási élmény egyre individuálisabbá válik, mindinkább távolodik az intézménytől. Ez a fejlemény okozza a legtöbb értelmezési nehézséget. Rányomhatjuk-e a katolikus bélyeget egyes művészeti alkotásokra? Vajon bilincset helyezünk ezáltal az alkotásra? Kérhetünk-e számon tételes dogmatikát az alkotáson? Nem vonjuk kétségbe, hogy a katolikus irodalom kifejezésnek nem poetikai, hanem inkább esztétörténeti jelentősége van. Számos író azért nem tudja magáról öntudatosan, hogy katolikus alkotó, mert műveire a katolicizmus szellemi hozadéka szinte csak a tudat alatt hat, megtermékenyítő hatása inkább beleivódáshoz hasonlít. Az individuum transzcendentális élményei és a spirituális tradíció óvatosan, de mégis észlelhetően hat az író szemléletére. Gyakran olyan óvatosan, hogy akkor sem tudna szabadulni ezektől, ha akarna. A katolikum tehát gyakran nem a tudatos koncepcióalkotásban, hanem inkább a művek keletkezésének hatástörténetében érhető tetten. Nem is lehet ezért korszakhoz, izmushoz vagy poetikai eszköztárhoz kötni a katolicizmus műalkotásokra gyakorolt hatását. Vannak irodalmárok, akik azt vallják, hogy a „katolikus” jelzőt az irodalomra vonatkoztatva korszakoktól függetlenül használhatjuk. Pomogáts Béla például „katolikus költőnek” nevezi Balassi Bálintot, Zrínyi Miklóst, Vörösmartyt, Juhász Gyulát. Az irodalmi közgondolkodásban azonban ez az igen tág értelmezés aligha állja meg a helyét. A legtöbb hazai és külföldi fogalomértelmezési kísérletben, amennyiben huszadik század előtti alkotók neve és a katolicizmus irodalomhoz viszonyított helye kerül elő, inkább csak szellemi elődökként szerepelnek az „ősök”, nem autentikus katolikus alkotókként. Kézenfekvő, hogy világirodalmi viszonylatban sem mehetünk vissza az időben katolikus szépírókat keresve Pál apostolig, Szent Jeromosig, Ágostonig. Ha azonban mindenképp ősökre van szükség, helyesebb talán ahelyett, hogy mindenkire rásütjük a „katolikus író” bélyegét, ha ezen alkotókat inkább afféle inspirálókként tartjuk számon. Ez az álláspont leginkább azért indokolt, mert a huszadik századi francia „spiritualista mozgalom” egyes képviselői vallották magukat először programszerűen katolikus íróknak az irodalomtörténetben. Legmegdöbbentőbb pedig éppen az, hogy ezen modern „neokatolikus” szerzők többsége nem az ókeresztény egyházatyákra, középkori himnusz-

költőkre vagy barokk eposzköltőkre, hitvitázókra és apologétákra mutatott, amikor szellemi elődöket kellett megnevezni, hanem ezeknél „szalonképtelenebb” alkotókra. Különféle inspirációval és eltérő megfontolásokból, de a katolikus Péguy vagy Claudel, a protestáns Schlumberger vagy Gide, a zsidó Henri Franck patrónusok után kutatva elsősorban Baudelaire-re, Rimbaud-ra és Verlaine-re hivatkoztak. Ha azt mondjuk, hogy Assisi Szent Ferenc *Naphimnusza*, Ágoston *Vallomásokja*, Avilai Szent Teréz *Belső várkastélya*, Kempis Tamás *Krisztus követése* a „katolikus irodalom” fő inspirálói, elhisszük. Ha Villon, Baudelaire vagy Rimbaud neve kerül szóba, értetlenkedünk. Pedig Baudelaire vallomásos költeményeinek bizarr misztikája a leggyötrőbb büntudat kiáltványa. A gyenge, jellemtelen Verlaine pedig életében számtalanszor megtért, Mária-dalai a tiszta ihlet tanúi. François Villon, aki, ha épp nem a kocsmában lopja a napot, akkor biztosan a katedrális jéghideg kövén térdel, s „Jézus herceghez” fohászkodik, vagy édesanyja kérésére ódát ír az orleansi Máriához. Ady Endre Szent Antalt ősenek nevezi, és Szűz Máriát keresi, aki „még hogy ha pócsi is, pogányokkal is/ tudhat jól beszélni”. (*Szent Antal tisztelete ; A pócsi Mária*) Jézusi paradox tétel, hogy a nagy szentek és a nagy bűnösök gyakran közelebb állnak egymáshoz, mint a langyos, középserű, „se nem jó, se nem rossz lelkek”. Erről Jézusnak számos tanítása van. Ilyen a tékozló fiú, a farizeus és a vámos imája, a házasságtörő nő esete, az elveszett bárány, Máté megtérése. A legtöbb katolikus írónál megjelennek ezek a motívumok. A nyárspolgárok látszat-kereszténysége veszélyesebb, mint a nyíltan vállalt ateizmus. Mauriacnak és Bernanosnak szinte minden műve ezt az alapgondolatot fejti ki. Pilinszky János 1963. február 3-án írt egy cikket az Új Emberbe. Legmeghökkenőbb gondolatai: „a katolicizmus formákban hihetetlenül gazdag. Ugyanazon valláson belül a legkülönbözőbb emberi magatartások tükrözői, a tökéletes szemlélődéstől a robbant tevékenységig. Mintha nem is ugyanazt a vallást képviselnék, ahogy azt egy mai magyar író mondotta.” A farizeusok szigora a vallásban az embertárs fölötti ítélkezés lehetőségét ragadja meg. Jézus azonban az irgalom mozzanatával egészíti ki a törvényt. Pilinszky a keresztény olvadás fekete báránykáinak nevezi Villont és a szimbolistákat. Pilinszky nagy keresztény költőnek nevezi Villont. Egyazon ember szívében ugyanis állhat egymás mellett kocsmá és katedrális. „Hajts on szentlélek, vagy a kocsmá gőze” – ahogy Ady mondaná. Pilinszky ezt a jelenséget igen találóan keresztény anarchizmusnak nevezi, és megjegyzi: „Jézus a jobb latort a kereszten, földi élete legdrámaibb magaslátán szólította magához”. Baudelaire transzcendens látomásossága roppant szuggesztív. Költészetében a katolikus liturgikum, a középkori egyházi líra hatása jól kimutatható. Spirituálisát azonban nem a szentségi inspiráltság hozza létre, hanem a lelkében dúló heves büntudat, amit a világirodalmi megítélés „sátánosnak” nevez. Szerb Antal azt írja, hogy aki annyira elátkozott és magányos mint Baudelaire, az csak katolikus lehet. Baudelaire, az elátkozott költő, kinek sírja fölött a farkasok üvöltenek, verseiben rendre ágostoni konfessziókat tesz. Egy fontos mozzanat viszont hiányzik Baudelaire verseinek spiritualitásából: a megtérés kísérlete. Mintha csak arra kellene neki a katolikus spiritualitás és misztika, hogy sátánosságának miszticizálása minél maradéktalanabb legyen. Mintha jól érezte volna magát önnön sátánosságában, úgy mint Byron, aki szándékosan fehérítette ki arcát és rájátszott arra, hogy enyhén sántít, legyen megjelenésében valami lidérces. Proust szerint ilyen mély középkorias sátánosság csak igazán mélyen vallásos lélekben találhat otthonra. Ez a sátánosság negatív formája az istenhitnek, egyfajta ellenvallás. Talán épp ez az oka annak, hogy az ilyen antivallásból az igazi, tiszta vallásosságba rövidebb az út, mint a vallási közönyből, langyosságból, vagy akár a megmerevedett tradicionális vallásosságból. Negatív etikáról van itt szó, ami azért még etika. Aki ugyanis hevesen harcol a normatív etikai alapelvekkel, azt bizonyítja, hogy nem tart mindent relatívnak és nem közömbös. Jel-

lemző, hogy Baudelaire életében és lírájában is a huszadik századi francia neokatolikusok fedezték fel a látens katikumot, ahogyan Verlaine sorsában és lírájában szintén. Verlaine igazi démona az alkoholizmus, az abszint volt. Vele küzdött egész életén át. A börtönévek alatt (1873-75) szervezete, miután kénytelen nélkülözni az abszint által előidézett tudatmódosulásokat és hallucinációkat, kitisztul. Lássunk csodát: amint elhagyja ördöge, az alkohol, lelke is tisztulni kezd, szervezetével párhuzamosan. A börtönévek alatt átéli a sivatagi atyák magányát, lelke egyre kontemplatívabbá válik. Vallásos verseit szabadulása után veti papírra, melyekből 1881-ben *Sagesse* címmel kötet is készül. Amikor visszamegy Párizsba, ismét nyakába ugrik a zöld színű ördög, az abszint, és már sosem szabadul tőle. Kevesen tudják, hogy az örök lázadó, a démoni kamasz, Arthur Rimbaud hívő katolikusként halt meg. Ezt Rimbaud nővérenek vallomásai bizonyítják. Rimbaud nővérenek férjét, Paterne Berrichont inspirálta Rimbaud kalandos élete, és írt egy Rimbaud életrajzot. Ennek a könyvnek alapján állítja Paul Claudel és Riviére, hogy a sátáni kölyök, Arthur Rimbaud valójában álruhába bújt, rejtőzködő angyal volt. Ezzel veszi kezdetét a legenda az angyalian demoni Rimbaud-ról. Claudel azt vallja, hogy Rimbaud egész élete egy többstációs megtérés drámájaként értelmezhető. Rimbaud talán az a lator, aki a huszonnegyedik órában tér meg? Szerb Antal megjegyzi a *Világirodalom történetében*, hogy Rimbaud meghalt, mielőtt teljesen eljuthatott volna az anyaszentegyházhoz. Azt is hozzáteszi ugyanakkor, hogy Rimbaud egyéni miszticizmusát, látomásait és öröleteit nem lehet összhangba hozni egy tételes vallás tanaival. Felmerülhet az a jogos kérdés, miért idéztünk kicsit hosszasan a katolikus irodalomnak ezekkel a deviánsabb spirituális inspirációival, és miért nem esik elég szó azokról a szellemi elődökről, akiket a katolicitás tételesebben és direktebben vall elődeinek? Gondolok itt a tételesen is a katolikus tanításhoz kötődő kétezer éves szellemi hagyományra az ókeresztény patrisztikától Teilard de Chardinig vagy Thomas Mertonig. Nos, éppen azért, mert ezek hatása minden vitán felül áll, nem szorul külön magyarázatra.

De mit is nevezünk katolikus irodalomnak a franciáknál és nálunk? Eleven és ígéretes volt a huszadik századi katolikus irodalom nálunk is, nem csak a franciáknál. Az *Élet* című folyóiratban Sík Sándor és Harsányi versei mellett sikeres Baudelaire, Verlaine, Claudel és Jammes fordításokat publikáltak. Claudelt egyebek között század eleji nőíróink, Lesznai Anna és Kaffka Margit is fordították. Magyarországon a huszadik század első felében, főként a két világháború között kezdtek egyes írók „katolikus öntudatukra” ébredni, ám elég sok torzulást hozott magával a magyar „neokatolicizmus” zászlóbontása. A „hivatalos” keresztény nemzeti irodalomfelfogás elvárta a keresztény írótól, hogy ideológiai szerepet töltsenek be, hogy a fennálló politikai rend támogatói legyenek. Ezeket a nemkívánatos tendenciákat Pilinszky az ún. „fehér katolicizmus” körébe utalta. A „fehér” jelző itt a politikai rendszerhez kötöttséget jelentette. Egyetlen történelmi korszakban sem egészséges és mindig igen veszélyes, ha a politikai berendezkedés beleavatkozik az irodalomba, s talán ez volt az elsődleges oka annak, hogy a francia neokatolikus irodalom megtermékenyítő hatása késve és nem teljesen tisztult formában jelentkezett a magyar irodalomban. A magyar katolikus irodalom nehezen szabadult az említett torzulásoktól. Egyfajta ideológiai és politikai ballaszt volt ez, valamiféle konzervativizmus, amely sajnálatos módon esztétikai és ízlésbeli konzervatívsággal járt együtt. Prohászka Ottokárnak sem volt az új áramlatok befogadására kellőképp gyors reakcióideje, pedig ő igyekezett megérteni a modernség kihívását és mindig kedvezően reflektált a szociális témájú pápai enciklikák progresszív üzeneteire. A magyar irodalomban tehát késve és torzszülöttként jelentek meg azok a progresszív jelenségek, melyek először a francia, majd a német és angol irodalmi közgondolkodásban egyfajta „neokatolikus revolúciót” eredményeztek. A katolikus iro-

dalom mibenlétéről érdekes módon Franciaország után Magyarországon bontakozott ki a leghevesebb polémia. Nálunk a vita egyik meghatározó gyújtópontja Illyés Gyula: *Katolikus költészet* című írása volt. Ebbe a polémiába Babits Mihály és Gyergyai Albert is bekapcsolódott. Babits és Gyergyai szintén írtak egy-egy cikket *Katolikus költészet* címmel. Rónay László: *A francia példa* című tanulmányában írja le az alábbi mondatot: „A katolikus irodalomnak hovatovább önmeghatározása lett legnagyobb problémája”. A huszadik századi francia katolikus írók mindegyike exkluzív, főként a „nagyok”, Bernanos, Mauriac és Claudel. Emiatt az exkluzivitás miatt számos vád érte őket. Állandóan visszatérő vádak voltak, hogy a francia neokatolikusok írásai túl enigmatikusak, misztagógikusak. Kollektivizmust kérnek tőlük számon, s legfőbb vádpont az, hogy ezek a művek csak az igazi keveseknek, beavatottaknak íródtak. Az antiklerikális Sageret szerint a katolikus irodalom nem érhet el a néphez, s a keresztény jelleg teljes elvesztése felé tart. Válhatnak-e a nagyközönség számára igazán népszerűvé azok a regényhősök, akik szinte kivétel nélkül gyötrődő, elszigetelt, magányos alakok? Bernanos kedves, fiatal pap hőseit (*Egy falusi plébános naplója*; *A Sátán árnyékában*; *Bűntény*) paraszti eredetük miatt a magasabb társadalmi körök, intellektusuk és túlérzékenységük, kifinomultságuk miatt pedig a parasztok közösitik ki. Mauriac *Viperafészek* című regényében a világ legördögibb kísértője, a pénz teszi viperafészekké egy módos bordeaux-i család mindennapjait, egész életét. A magány fájdalomnak csúcsa, amikor a férfi halálát várja az egész család, vagyona megszerzésének reményében. Bernanos regényhősei idegenszerűen mozognak a világban, de nem csak a más világnézetet vallók, hanem a velük látszólag azonos nézetet vallók között is. Ez a legfeloldhatatlanabb dráma. A „neokatolikus” írók által leghevesebben ostromozott magatartások a farizeizmus és a bigottéria. A *Viperafészek* főhőse, az ügyvéd demonstratívan, daczból ateista, hogy így határozza meg önmagát bigott katolikus családtagjaival szemben. Családja a bigott katolicizmus „cukormáza” alatt él, amely máz alatt a kapzsiság és gonoszság kígyói sziszegnek. Ellentmondásosnak tűnhet, hogy épp a leginkább szekularizált korban bontakozik ki egy hallatlanul magas művészi árnyaltságot megjelenítő katolikus irodalom. Jacques Maritain az *Art et scolastique* (*Művészet és skolasztika*) című tanulmányában veti fel a kérdést, hogy létezhet-e magas szintű vallásos művészet egy vallástalan korban? Századokon keresztül még a profán alkotások is a keresztény művészethez tartoztak. De talán épp azáltal kaphatunk autentikusabb, tisztultabb vallásos művészetet, hogy a szakrális és profán terület egyre élesebben elkülönül egymástól? A Maritain által említett nagy középkori kohóból a huszadik század különíti el azokat az elemeket, melyek nem egymáshoz valók. Mindenképp retrográdnak kell minősítenünk azokat a konzervatív katolikus alkotásokat, melyek letűnt korok vallási paneljeiből épülnek fel, anakronizmusuk miatt rákényszeríthetetlenek saját korukra. Francia, német, angol és magyar területen egyaránt voltak ilyen „katolikus” írók, de az utókor szerencsére könyörtelenül megfeledezett róluk, noha némelyikük korának ünnepe volt. Tapintatból neveket nem említek. A valódi művészi igénnyel alkotó modern katolikus írók irtóztak az efféle bazári, plébániai „épületes” irodalmi produktumoktól. Na de kik is azok a neokatolikus szerzők, akik viszont méltán vonultak be a világirodalom klasszikusai közé? Írásom szándékát és terjedelmét meghaladná, ha megkísérelné bármily vázlatosan is áttekinteni a katolikus irodalom legkiemelkedőbb alkotóit és legfontosabb műveiket. Ennek értelme sem lenne, mert mások ezt előttem már megtették. Egy kurta és szubjektív névsort mégis közlök, csak azért, hogy kiindulópontja lehessen egy későbbi, alaposabb tájékozódásnak : Paul Claudel; François Mauriac; Georges Bernanos; Keith Chesterton; T.S. Eliot; Hilaire Belloc; Giovanni Papini; Heinrich Böll; Julien Green; Henri de Montherlant; Thornton Wilder; Charles Péguy; Francis Jammes; Paul Valéry; Pilinszky János.

Georges Bernanos és a Sátán

André Rousseau nevezte Bernanost ortodoxnak. Rousseau szerint Bernanos a katolikus írók között az egyetlen ortodox. Ennek az „ortodox” jelzőnek persze semmi köze a keleti kereszténységhez, sem Konstantinápolyhoz, sem Moszkvához. Bernanos olyan ortodox, óhitű, igazhitű, aki kompromisszumok nélkül, magányosan száll szembe a modern polgári konformizmussal, a technokrata szép új világgal, az elidegenedéssel, a gyorsuló idővel. Milyen alternatívát kínál Bernanos mindezekkel szemben? A radikális, letisztult, evangéliumi krisztusi eszmény frissességét. Noha pályakezdésének éveiben az Action Française jobboldali folyóirat hatósugarába kerül, önkéntesként aztán részt is vesz a háborúban, de hamarosan megcsömörlik a nacionalizmussal átitatott „fehér” konzervatív katolicizmustól. Azon ritka csodabogarak közé tartozik a világirodalomban, aki visszautasította az állami kitüntetések, a becsületrendet és az akadémiai tagságot is. Puritánságában hű maradt regényhőseihez. Bernanos magányos csillag az irodalom egén, akinél csak regényhősei magányosabbak. Evangéliumi radikalizmusában hajlíthatatlan volt. Miről szólnak Bernanos regényei? Kulcsszó a szembenézés. Szembenézés a megváltoztathatatlannal. Szembenézés a vértanúsággal a *Kármeliták párbeszédében*. Szembenézés a korai halállal az *Egy falusi plébános naplójában*, ahol a „szembenézni” az öngyilkos orvos jelszava. Szembenézni a Sátánnal és az emberi bűnök infernójával a *Mouchette* történetében és *A Sátán árnyékában* című regényben. Szembenézni önmagunkkal, tükröt tartani önmagunk elé. Bernanos állandó témája dualizmusa. Isten és Sátán mellett kell döntenünk, vagy-vagy formában, kérlelhetetlenül. Magányos regényhősei számára azonban nincs ólmeleg megtartó keresztény közösség, mindenkinek önmagának, magányosan kell megharcolni iszonyatos harcát a Sátánnal, miként a sivatagi Remete Szent Antalnak, a kereszténység hajnalán. Bernanos léleklátása dosztojevszkiji precízsgű, hasít, mint a sebészke. Széles olvasóközönség számára sosem vált igazán népszerűvé, de kialakult egy kisszámú, exkluzív rajongótábora. Mindkét jelentős regényéből készült film. Az *Egy falusi plébános naplóját* 1950-ben Robert Bresson, *A Sátán árnyékában*-t pedig Maurice Pialat vitte vászonra. Utóbbinak a népszerű francia filmsztár, Gerard Depardieu volt a főszereplője, és az 1987-es cannes-i filmfesztiválon Arany Pálma díjat nyert. Misztikus, egyszerre

nyomasztó és felszabadító, gyötrelmes és felemelő filmek ezek. Felejthetetlen a fiatal falusi plébános, akinek tiszta, sápadt gyermekarca egy életen át végigkísér minket, s ha felidézzük, sírni tudnánk. Az *Egy falusi plébános naplója* című regény főhőse egy népből jövő fiatal pap, eljegyezve a halállal, mivel gyógyíthatatlan gyomorrákban szenved. Dosztojevszkij Aljosájához hasonlóan sugárzó regényalak. Úgy ragyog előttünk arca, mint Lisieux-i Szent Terézia kislányarca némely oltárképeken. Szentimentális, idealizált kép ez. Bernanos, ellentétben Mauriackkal, nem a bűn, hanem a szentéletűség írója. Az ambricourti plébános annyira kompromisszumképtelen, hajlíthatatlan jellem, hogy ez a hajlíthatatlanság szinte predesztinálja a korai halálra. Maga Bernanos mondta, hogy valamit csak úgy szolgálhatunk, ha nem szolgáljuk ki. Mindenbe úgy kell belefognunk, hogy az legyen a vesztünk. Az ambricourti kis falusi plébános alázatának totalitását fejezi ki anonimitása. Még a nevét sem tudjuk meg a regényből. Miért határozza el, hogy naplót ír? Talán, hogy naponta tükröt tartson önmaga elé, megkíséreljen minél többet megérteni érzékeny lelkének apró rezdüléseiből? Talán hogy rátaláljon önmagára? *„Amikor először ültem le ez elé az iskolásfüzet elé, igyekeztem összpontosítani figyelmemet, mintha lelkiismeretvizsgálásról lenne szó. De nem a lelkiismeretemet láttam meg (...) a lelkiismeret egy homályos tükör felszínére siklik, s hirtelen attól féltem, hogy megpillanthatok egy arcot. Milyen arcot, talán az enyémet? Egy újra megtalált, elfeledett arcot.”* Ez a fiatal abbé naív, hite és lelke szinte gyermeki, meg látásai viszont pengeélek, főként léleklátása. Gyermeki naívsága nem csak átéreztetni vele kis falujának minden fájdalmát, de magára is vállalja, egyfajta teljesen elégő áldozatban. Bernanos nemcsak a nevét, hanem a külsejét is igyekszik elrejtetni az olvasók elől fiatal hősenek. Elmosódott kép az, amit a regény egy-egy félmondatából összerakhatunk magunknak. Mint egy márványba ragasztott, elmosódott síremlék-fénykép. A szomorúság az egyetlen, ami állandó sápadt, sovány fiatal arcán. Seraphita, a hittanos kislány állapítja meg a regény közepén: *„a plébános úr szomorú. Még akkor is szomorú, ha mosolyog. Úgy érzem, ha megérteném, miért tetszik szomorkodni, sosem lennék többé rossz.”* A mű centrumában a grófi kastély és lakóinak fájdalmas története áll. Ebbe a históriába az ambricourti abbé a grófnénak, a grófné lányának és a nevelőnőnek gyóntatójaként lép. Az Isten és a Sátán közötti legfőbb csatátér a grófné lelke, aki elhunyt kisfia emlékéből emel magának bálványt, férje, a gróf hűtlenkedik, lánya pedig nem szereti. A regény legfeszítettebb, legkatartikusabb percei a grófnő halála előtti este, mely Isten és a grófnő lelki megbékéléséért folyik. Ebben az ambricourti plébános mint közvetítő, mint médium vesz részt. A grófnő fagyos, kihunyni látszó hitét a kis plébános lobbantja ismét lánggra, a végső nagy találkozás, a halál előtt. A grófnő a kandallóba dobja a medált, elhunyt kisfia fényképével, ezzel megszabadul a bálványtól. Istennel megbékélve, kiengesztelődve hal meg, még aznap este. A regény szereplőinek csetlő-botló lelkipásztora nem szavakkal, inkább kisugárzásával, lényével készlet megtisztulásra. Olyan naív, tiszta együttérzéssel, mint egy kis Vianney Szent János, vagy Dosztojevszkij Aljosája. A fiatal ambricourti plébános rövid élete egyetlen nagy, teljesen elégő áldozat a szenvedőkért és engesztelés mások bűneiért. Plébániai ügyködése a sportpálya ügyében, vagy az emberekkel való bánásmódja, vagy esetlen hittanórái jószándékáról és ügyetlenségéről árulkodnak. Nem képes a pénzzel bánni, hisz cselédek leszármazottjaként a pénztelenség szinte „génjeibe” ivódott. Kormányzói, vezetői adottságai sincsenek, hasonló okból. A regény egyéb szereplői keményebb, líriaiatlanabb, szikárabb, de mélységesen emberi és szerethető regényalakok. Az öngyilkos orvos, a tourcy-i plébános, a motoros fiú, a gróf azonban csak látszólag képviselik az erőt és magabiztosságot, valójában könnyen sebez-

hetők. A kis abbé szemében a tourcy-i plébános az erős apa figura. Az *Egy falusi plébános naplóját* nem lehet, nem szabad „egy szuszra” elolvasni. Felmérhetetlen lelki örvényekbe sodorja magával a regény az olvasót, aki kénytelen időnként szinte mondatonként letenni a könyvet egyes részeknél, hogy elborítsák az apró transzcendentális utalások. Minél többször olvasunk újra egy-egy bekezdést, annál intenzívebben kényszerülünk birkózni a szöveggel, egyre nagyobb filozófiai és metafizikai mélységekbe látunk le. Gyergyai Albert szerint ez a regény nem csupán szépirodalmi alkotás, több, mint regény: jócselekedet. A regény legfontosabb üzenetei az együttérzés és a szeretet. A regénybeli kis plébános fogalmazza meg a regény legfőbb üzenetét, aforizmaszerű mondatban: „Az a pokol, ha már nem szeretünk”. A kis főhős nehezen búcsúzik attól az élettől, amit csak „kívülről” és rövid ideig „ismert”, a szeretettől, melyből oly keveset kapott. Bernanos regényeiben a legdrámaibb, hogy hősei kompromisszumképtelenek. Legnagyobb kérdése: „Képesek vagytok-e megfiatalítani a világot, igen, vagy nem? Az evangélium mindig fiatal, csak ti vagytok öregek”. Másik nagy regénye, a *Sátán árnyékában* az igazi nagy beérkezés Bernanos számára. Ebben a regényben fogalmazódik meg legerőteljesebben Bernanos sajátos „ördögtana”, demonológiája. Ha a huszadik századi neokatolikus regényirodalom közvetlen tizenkilencedik századi francia elődeit vizsgáljuk, megdöbbentő, hogy mennyi író foglalkoztatott az „alvilág fejedelmének”, a Sátánnak ábrázolása. Chateaubriand, Vigny, Lamartine, Baudelaire, Verlaine foglalkoztak behatóan a Sátánnal. Rüdiger Safranski *A Gonosz, avagy a szabadság drámája* c. filozófiai esszéjében végigkíséri az „ördög útját” az emberiség történetén. Azt elemzi, hogy milyen stratégiával és milyen attribútumokkal, milyen alakban jelenik meg korszakonként az „ösellenség”. Nem volt még olyan történelmi korszak, melynek emberét ne foglalkoztatta volna élen az ördög, vagy a világ gonosz erői. Hésziodosz isteni infernójától kezdve a bibliai bűnbeesésen, Goethe Faustján át Schopenhauerig. Számos nagy formátumú alkotó igyekezett megalkotni valamiféle saját demonológiát. De milyen Bernanos sátánja? A Sátán a bűn atyja. Az elkövetett bűn a Mouchette történetében és Bernanos kevésbé ismert regényében, a *Bűntény* (*Un crime*) című regényben is központi kérdés. Ám még a *Mouchette* történetében és a *Bűntény*-ben a fizikai bűncselekmény, a gyilkosság mozzanata, Donisson abbé életében és az *Egy falusi plébános naplójában* inkább a lelki bűnök kerülnek előtérbe, noha Bernanosnál minden bűntett erőteljesen spirituális indíttatású. A *Sátán árnyékában* című regény eredeti címe: *Sous le soleil de Satan*, vagyis a Sátán napja alatt. Ez sokkal kifejezőbb, mint Just Béla fordításának címe. A magyar fordítás eléggé „leárnyékolta” a regényt. A regény fő üzenete ugyanis az, hogy mindannyian a Sátán gyilkos lángokat szóró napja alatt perzselődünk, hisz a Sátánhoz sokkal jobban illik az emésztő tűz, a perzselő napszúrás, mint az enyhét adó szelíd árnyék. Templomok hűvösébe menekülünk a Sátán napja elől, hogy el ne hamvasszon minket a világ fejedelmének gyilkos, pokoli tüze. A Sátán szemfényvesztő fénye és pokoli lángja nem látásunkat segíti, hanem elvakít, s lelkünkbe nem melegséget igyekszik hozni, hanem inkább porrá akar égetni. Dosztojevszkij ördöge diplomata, afféle „nyakendős” gonosz, Goethe Mefisztójában, Madách Luciferében, Thomas Mann *Doktor Faustus* című regényének ördögében van valamiféle intellektuális tapintat, Bernanos regényeinek démona viszont otromba, szinte kézzelfogható szörnyeteg, egyáltalán nem intellektuális absztrakció. A *Sátán árnyékában* Donisson abbéja meglepően hasonlít az ambricourti plébánosra. A pap egyébként egyetlen Bernanos regényből sem hiányzik. (*Egy falusi plébános naplója*; *Quine tanár úr*; *A Sátán árnyékában*; *Bűntett*) Sőt, mintha ugyanazt a papot transzponálná minden regényébe. Bernanos pap hősei mind

kétkezi munkások leszármazottjai, alávetett emberek, innen a bernanosi papok mély alázata, vezetői funkcióra való képtelenségük, és hogy oly esetlenek a felsőbb társadalmi osztályok képviselőivel való kommunikációban. Legtöbbjük parasztfiú, mint Vianney Szent János, a plébánosok védőszentje, aki szintén sokat viaskodott a Sátánnal. A Bernanos regények legfőbb témája a pap magánya a modern világban, aki még az önmagukat kereszténynek vallók közt sem leli helyét. Magánya és tragikuma ezáltal teljeseedik ki. Ezzel Bernanos arra irányítja a figyelmet, hogy a huszadik század pénzsóvár „vasárnapi keresztényei” számára a vallás már csak üres tradíció. Ebben tematikailag párhuzamba állítható a Viperafészek szerzőjének, Mauriacnak egyik legfőbb üzenetével. Bernanos sátánja űzi, hajszolja a szenteket, mivel bőszíti az emberiség szent maradéka, akiket még nem képes igájába hajtani. Donisson abbé így fogalmazza meg Bernanos demonológiájának alapgondolatát: *„Isten úgy dob bennünket a Sátán és önmaga közé, mint utolsó bástyáját. Bármilyen magasra visz bennünket az ima és az isteni szeretet, magunkkal visszük a szörnyű társat, hozzánk van kötözve, irtóztatos nevetése kirobban”*. Bernanos ördöge, miként a bibliai oroszlán, örjögve jár-kei a világban, azt lesvén, kit nyeljen el. Ez a démon túl nyers és vad ahhoz, hogy metafizikai nagyság legyen. Regényeiben negatív irányba billentett dualizmussal találkozunk, a Sátánhoz képest ugyanis az Isten jelenlétét szinte csak sejtésszerűen, kontúrokból érezzük. A bernanosi Sátán számára a nagy és kis bűnösök érdektelen könnyű prédák, igazi kéjjel vadászik viszont a szentekre, minden energiával. Belopózik a sír mélyébe, a szentelt gyertya lángjába, állandóan résen van. Bernanos katolicizmusát érték olyan vádák, hogy túl komor, nagyon negatív. Kevés benne a keresztényi öröm. Szúrós, kellemetlen író, mert állandóan kínos, kellemetlen helyzetbe hoz minket azzal, hogy langyosságunkra, megalkuvásainkra, önelégült látszatkereszténységünkre figyelmeztet. Tükröt tart elénk, és félünk, hogy ebben a tükörben megpillanthatunk egy rég elfeledett arcot, talán a miénket.

(Megjelent a Nagyvilág 2009. februári számában)

Somlyó Zoltán dohányfüstben és parfümillatban

„Az a valaki, aki bennem emlékezni tud, [...] látta őt a régi New York kávéház karzatán, az irodalmi halhatatlanság erkélyén. [...] Viharvert fejét látta egy aranyozott barokk oszlophoz támasztva, sápadt arcát, [...] egészségesen villogó fogait, melyek közé cigarettát szorított, vad, fekete haját.” Kosztolányi Dezső írta Somlyó Zoltánról ezt a jellemzést a Nyugat 1926. januári számában.

Ülök egy pesti kávéházban. Mondjuk Szilveszter délutánján. Talán a Centrálban, vagy a New Yorkban. Ma már mindkét legendás korabeli kávéház az eredeti szépségében pompázik. Csupán egyetlen apró „szépséghibájuk” van, hogy napjaink Somlyó Zoltánhoz hasonló éhenkórász költői számára nincs bennük hely. Ma már az a gondolat is abszurd, hogy költők, írók és korrektúrázó lapszerkesztők egyetlen szimpla feketekávé mellett fesztelenül ücsörögjenek ezekben az irodalmi szentélyekben.

Előző életemben a huszadik század elején éltem és ismertem őt, ezt biztosan érzem. Milyen ember volt Somlyó Zoltán? Miért éppen ő érdekel? Miért hogy néha-néha könyöklök egy kávéházban, s azon kapom magam, hogy felteszem a kérdést magamnak: vajon így könyökölt Somlyó? Vagy nem így? Hogy könyökölhetett Somlyó? Kilépek a kávéházból és illatok nyomába szegődök most a budapesti éjszakában. Engedem, hogy vezessenek a dohány- és parfümillatok, teljesen rájuk hagyatkozom és tudom, ha jó szimattal indulok utamra, nem csalnak meg ezek az illatok.

*és a körúton ballagok
hol perg a selymes tánc
és ömlenek az illatok.
(Selyemköpeny)*

Felfedező utamat a dohányillatokkal kezdem:

*Jövel szivar, te szájam barna hídja,
te híd magam és enmagam között.
(Megbeszélések az Istennel XII.)*

Még a rossz versei is annyira izgatják a szívem, mint a füstsűrőtlen cigaretták, mert nemcsak a mentholos vagy vaníliás, finom Somlyó Zoltán versek ízlenek, hanem a füstsűrőtlen, erősebb, barbárabb ízűek is. Némely versei úgy hatnak rám, mint a kézzel sodort cigaretták. Helyenként jó erős, helyenként lágyabb, olykor pedig kifejezetten „lukat szívok” füst helyett. Kosztolányi édes és fanyar fűszereknek nevezte a Somlyó-verseket. Olvasom Somlyó Zoltán 1909 novemberében Szegeden megfogalmazott *Verseim elé* című írását, s máris elem tolakszik a dohányos hasonlat saját verseiről: *„nagyon sok megalázást és fájdalmat fogyasztottam, amíg a révbe értek és okosan élők békeszivarjainak kék füstje sima kígyókként falta a fejemet”*. De hagyjuk a dohányfüstöt és forduljunk az egészséget kevésbé, az érzékeket viszont annál inkább „veszélyeztető” illatok után.

*Dobd el a cigarettát!
most már hadd szíjja más!
(Dobd el!)*

Nemcsak a jó dohány illata lengi át a Somlyó-lírát, hanem az illatok általában, melyek annyira gőzölgővé és légiessé varázsolják költészetét. Somlyó Zoltánhoz igen kifinomult érzékszervek és érzékeny orrcimpák kellene. Imádta a virágok illatát. Németh Andor írta az Újság című lap 1937. újévi számában, hogy az orchidea volt a kedvence. Parfümje is orchidea illatú volt, s rajongott a rózsákért.

*egy csöndes bókbul száll a rózsaillat,
amely egy messzi csók ízébe ringat.
(Színek, illatok)*

„Parfömös” költő. Ezt a címkét másra is ráragasztotta a magyar irodalmi emlékezet, például Heltaira, de Somlyóhoz valóban hozzánőtt.

Életét, szerelmeit, verseit állandóan körbelengi az édes és végzetes parfümillet.

*ó, parfümterhes téli délután!
ó teaillat lomha gyöngyözése
(November)*

*ittál-e már téli estén
hajadon szeretőd ajkán legördülő
parfömös nyálból?
(Mária Abariendos)*

A *Véres parfüm* című vers akár himnuszuk is lehetne a végzetes női illatok nyomán vesztükbe indulóknak. A *Véres parfüm* utolsó versszaka mintha egyenes folytatása lenne a *Mea: századszor* című vers első versszakának:

*Friss parfümöt cseppentek ma szívemre
s eldörzsölöm rajt félve finoman.*

(Mea: századszor)

*egyedül én, feküdve egy pazar fön,
rikoltanám: kifogyott a parfüm!*

(Véres parfüm)

Valóban kifogyott volna, vagy a huszadik század végére elillant Somlyó Zoltán véres és bódító parfümje? Én ezt nem tudom elhinni a költőnek. Engem újra-újra olvasva verseit, untalan új és meglepő illatokkal, aromákkal bódít.

(Megjelent az Ezredvég 2008. június-júliusi számában)

Somlyó Zoltán Budapestje

„Alázkodó, vak tisztelettel
mártom meg tintámban a tollam,
rádhagyni, boldogfi: utódom,
hogy itt, e Pesten én mi voltam.”

(A boldog utódhoz)

„Megyek, amerre visz az út,
A friss hó, mint fehér pamut,
oly lágy, mint a mesékben.
Én átkozott, így járom át
Pestet, szerelmem városát
a lassú hóesésben.”

(Diadém)

„Budapest ma is a magyar szív városa, mint volt azelőtt és lesz az időtlen időig, pont.” - vallotta Somlyó Zoltán a *Herrn Szeretet Budapest!* című írásában. A Somlyó-lírában kaleidoszkóp-szerűen kavarnak azok a városok, melyekben hosszabb-rövidebb ideig élt. Amikor Pesten élt, vidékre vágott, amikor valamely vidéki városban lakott, akkor a misztikus, varázslatos Budapest vonzotta. Vagyis nem biztos, hogy a valóságos Budapest, inkább csak a róla elképzelt kép, Budapest úgy, ahogyan Somlyó Zoltán látta, vagy ahogyan ő látni akarta. De nem volt Budapesttel elfogult. A várost szépségével és nyomorúságával együtt szerette. Devecseri Gábor „*fenséges nyomor*”-nak nevezte azt a kint és kéjt, amivel Somlyó Budapestet megélhette. De hisz mindannyiunknak megvan a saját Budapestünk. Kállay Miklós készített egy interjút Somlyó Zoltánnal, aki arról is vallott, mi vonzotta Budapestre, ahol az irodalmi barátságok, Kosztolányi, Füst, Karinthy és a varázslatos New York és Hadik kávéház világa mellett a legmélyebb nyomorúságot és kiszolgáltatottságot is

megismerhette: „Mindig úgy voltam én, hogy nem tudtam sokáig megmelegedni egy helyen. Ha jól ment is a sorom, vágyódtam fel Budapestre, és egy szép napon búcsút is mondtam a Pece-parti Párizs-nak és visszatértem Pestre. (...) Nem volt állásom, nem volt lakásom. Nem volt hely, ahol a fejemet lehajtsam. Utcai padokon aludtam. Éjjeli menedékhelyek vackain hányódtam, ahol huszonheten feküdtek egy kis szobában, s a nappali alvóknak várniuk kellett, míg az éjjeliek eltávoznak. Razziák alkalmával nem egyszer bevitt innen a rendőrség, mert nem volt állandó lakásom. Ez alatt a rövid idő alatt harminckét helyen laktam. (..) Szabadkán kicsit mindig idegennek éreztem magam. Vágytam fel Budapestre, Kosztolányi és Karinthy társasága csábított, bár Kosztolányi le-lelátogatott Szabadkára, ahol az apja középiskolai igazgató volt, de ezek a látogatások csak annál jobban fokozták a nosztalgiámat Pest után. Nem is bírtam ki ezt a helyzetet sokáig, otthagytam szabadkai állásomat is, és megint csak feljöttem nyomorogni és kínlódni Budapestre.” A Baross utca 36. szám alatt is volt ágyrajáró, itt állandó rettegetésben töltötte az éjszakákat, mert szobatársa egy marcona tekintetű kardnyelő volt. Ennek az élménynek állít emléket az *Ágyrajárók között* című költeményében. Kosztolányit és Karinthyt, a két inspiráló jóbarátot külön is említi, akiknek mindent köszönhet, hisz ők fedezték fel a Budapestre hasadt kabátban, de orchidea parfümillattal érkező vidéki poétát:

„S bár a szerkesztők között híve nem volt,
mégis megindult két szál pesti toll,
két látva néző embernek kezében,
kik nem bánták azt, hogy más mit papol.
Nevüket már az emlék bársonyára
kemény betűkkel róttá fel a hír:
az egyik Kosztolányi volt, a költő,
másik Karinthy, ki vésővel ír.”

A Budapestre érkezés örömet és nyomorúságát a legterjedelmesebben a *Pest* című hosszabb költeményben részletezi, mely önmagában is megérdemelné egy hosszabb elemzést:

„A kelenföldi állomáson reggel
a vonatról egy gyűrött úr lelép.
(...)
S az Erzsébethíd ünnepélyes íve
s a Duna ringó, rengő habjai...
És elkezdődtek egy magyar poéta
rögös, rajongó pesti napjai”

Az *Apostoli szegénység* című vers, mintha egyenes folytatása lenne az előbbi költeménynek:

„Ide jutott a költő Budapesten,
apostoli szegénység várta őt.
És az Üllői úton kódorogván

remélt és várt egy boldogabb időt.”
„Sovány kezeim fáztak s az éccakák jövőnek,
a szennyes, borús éjjelek. S lenn táncolt Budapest.”
(Ültem hideg szobákban...)

„S az Oktogon felől a szellő
beszól a bordáid alá.”
(Örök körhinta ringajára)

Különös, hogy Tersánszky Józsi Jenő, a *Nagy árnyakról bizalmasan* című írásában sokkal pikánssabban írja le azt, hogyan jutott Szabadkáról Pestre Somlyó. Tersánszky szerint Somlyó egy gazdag kisasszonnyal folytatott titkos szerelmi viszonyt, és a leány feldühödött apjának bosszúja miatt menekült Pestre: „A dühös apa képes lesz bérgyilkost fogadni, hogy a gaz és hűtlen csábítót eltegye láb alól. Somlyó rohant ki a vonathoz. Kivette a csomagját a ruhatárból. Fiuméba váltott jegyét átíratta Budapestre. Így került Somlyó Zoltán a fővárosba.” Kosztolányit olyannyira inspirálta Somlyó Zoltán különleges személyisége, hogy az *Esti Kornél*-novellákban is szerepelteti, például az ötödik fejezetben, Sárkány álnéven. Nem fér kétség hozzá, Sárkány Somlyó alakmása, erről az *Esti Kurír* 1933. június 7.-i számában is megjelent egy cikk, *Ki a Sárkány?* címmel. Kosztolányinak, vagyis Desirének, volt szeme ahhoz, hogy felfedezze Somlyót, és türelme is, hisz Somlyó nem volt könnyen elviselhető társaság, panaszaival, és ami még ennél is fásasztóbb, kéziratokkal gyötri *Esti Kornélt*, amint azt Kosztolányi- *Esti Kornél* megírta. Ugyanebben az *Esti Kornél*-novellában éppen Kosztolányi, azaz Desiré, a legjobb barát és pártfogó-példakép adja Somlyóról a legélénkebb, legtalálóbb személyleírást: „Ez a fiú egy boldogtalan cigányprímáshoz hasonlított. Sötét volt és lángoló. Sápadt fejét kormos haj koszorúzta. Szája piros volt, szinte véres. Szőrös mutatóujján sárgaréz gyűrű csillogott. Vékony nyakkenődöt viselt. Kivágott, lila mellényt. Kopott, de vasalt fekete ruhát. Vadonatúj lakkcipőt. Orchidea illatszert használt”. Ilyennek kell tehát elképzelnünk a pesti utcán sétáló, „elátkozott” költőt. Persze Kosztolányi nemcsak novellában, hanem versben is felidézi Somlyó Zoltán varázslatos alakját és szinte ugyanazt a személyleírást adja versben is, mint az imént idézett novellában:

„Barátaimról és egy isteni merésű
Vad költőről, aki itt ült vörös ajakkal,
Meggyszínű mellényben, szuroksötét hajakkal,
Melyekbe szikrázott és recsegett a fésű.”
(Kosztolányi Dezső: Régi kávéház)

És ugyanebben a Kosztolányi-versben, a közös Kosztolányi-Somlyó Budapest-élményt is megidézi:

„S a bús Dohány-utcán rosszarcú szeretőkkel,
Mint rózsaszínű rózsák lassan ringtak a nők el,
Éreztük életünk s a sötét Budapestet.”

Aztán Kosztolányi a Nyugat 1926. januári számában is ír Somlyó külsejéről, ruhájáról, ugyanazt, ugyanúgy, mint novellában és versben, ugyanazzal a háttérrel, az irodalmi halhatatlanság erkélyével, a New York kávéházzal és a Mária utcával. Füst Milán is megemlékezik Somlyó külsejéről, 1955-ben, a *Somlyó Zoltán emlékezete* című írásában, és majdnem ugyanazt a személyleírást adja, amit Kosztolányi: „Málnaszínű, mélyen kivágott mellény volt rajta, kemény ingmell s egy spárpa vékonyságú nyakkendő, amely csokorra volt kötve nyakán. Továbbá: egy olyan saját kreációjú kalapja is volt, amelyet eddig még senki se látott. Kerek volt és kemény, olyan, mint egy kettévágott, fénytelen cilinder. Nem neveltünk rajta, inkább szomorúak lettünk, de ő nem volt szomorú. Azt állította, hogy jött meghódítani Pestet. No lám.” A New York kávéházat Somlyó maga is felidézi, a *Literatura* 1927. júliusi számában, a *Hogyan lettem holnapos* című írásában: „A New Yorkban hullámszik a vendégereg. Húsz pincér ontja a dupla habos kávékat. Kaotikus zsvaj, amit azonban nem hall senki. Kellemes fürdő a fülnek. Fent, a karzaton, ahol az irodalom foglal helyet, külön, úgynevezett jobb pincérek szolgálnak ki.” De Füst Milánt is „zaklatja”, nem Kosztolányi-novellában, hanem a valóságban. Füst Milán kora reggel hivatalba indul, Somlyó pedig kávéházi virrasztás után sétál, összefutnak. Somlyó Füst gallérját rángatva kérdezőgeti, faggatja, mikor lesz belőle rendes ember. Füst így vigasztalta: „Nem vagy züllött ember. Kiváló költő vagy.” A pesti írókkal szemben mindig volt benne valamiféle komplexus, amely nemcsak az írói becsvágy és önigazolás kényszeréből, vagy a Nyugatból történő viszonylagos mellőzöttségből, de az egzisztenciális nyomorból is forrásozott. Aludt a Duna-korzón, padokon, vagy egy Ferenc körúti pincében Mari néninél, egy zöldségeskofa-asszonyosság zöldségraktárának krumplis-és répás zsákjain, és éhségét fekvőhelyének néhány darabjával csillapította, nyers répákkal, krumplikkal, különös fekvőalkalmatosságán pedig Peterdi Andorral kellett osztoznia. Hajnalban aztán Mari néni kirántotta alóluk az ágyukat, a zöldséges zsákot, vitte eladni a piacra. Másik extrém alvóhelye a Rákóczi úton volt, egy sírkőkereskedő telephelyén, sírkövek közt a földön, a szabad ég alatt. Budát jobban szerette, mint Pestet. Erről többhelyütt vall, publicisztikai írásaiban és verseiben. A *Budán* című írásában így vall: „A budai utcák romantikája mindig aktuális ilyenkor nyáron. A kocsit a pestinél sokkal kisebb, kedves gránitkövekkel van burkolva, amelyek furcsa játékos cikcakkban és fantasztikus ívekben futnak. (...) Jól enni is csak a budai kiskocsmákban lehet csak.” Budán az íróember jobban érzi magát, mint Pesten, mert csendesebb, hangulatosabb, meditációra alkalmasabb és líraibb. Erről így ír a *Kenyérkereset* című írásában: „Az ódon Budának egy biedermeier utcája, félórával dél előtt. Piciny kávéház teraszán ülök, a csönd miatt jöttem ide. Se villamos, se nagy járás-keles erre, a saját lelkére szoruló íróembernek jó hely, itt lehet dolgozni.” Versben is megdicséri Budát, melyet illatosabbnak érez a „parförmös” költő, mint Pestet:

„ó parförmterhes téli délután!
Ó teailat lomha gyöngyözése,
ó mély utak, sötétek, kint Budán”

(November)

Budapesten számos utcával, kiskocsmával, épülettel személyes, intim viszonya van, figyel rájuk, kifaggatja őket, ennek az intim viszonynak versben és prózában egyaránt hangot ad. Számos versében szinte fizikailag azonosul, misztikusan egyesül a pesti utcákkal, terekkel, padokkal, szobrokkal, melyekhez pedig gyakrabban köti a kín rokonsága, mint a kéjé.

„E padhoz régi, bús jogom van nékem:
sok hosszú, rémes, fagyos téli éjen
aludtam rajta fáradtan, elaléltn!”
(Dél van)

„S az idegen, szomorú hónapos szobák!
A falakon Krisztusok, bús Máriák
és pókhálós, céltalan szomorú szegek –
egy sorba ütött be a sors veletek.”
(Megbeszélések az Istennel)

„Azt hiszem, szobornak való vagyok,
mely türve honol a világban,
és évente feketébb s hallgatagabb
a Mária utcában.”
(A Mária utcában)

Albérletek, hónapos szobák, nagyvárosi perditatanyák már Reviczky lírájában is szerepelnek, Tóth Árpád már becézi és személyessé teszi a nagyváros díszleteit, ám azokra a lírai alany még szemlélőként tekint. Szabó Lőrinc már azt írja: *„Ahova néztem, harmatként felivott a táj.”* De a Budapesttel, a város teljességével való érzelmi azonosulás és eggyé válás legkivált a Somlyó – írások sajátossága. A város díszleteivel olyannyira azonosul, hogy szinte minden „somlyózottánná” válik. A Lánchídról észreveszi, hogy beteg, a már említett Budán című írásban: *„A Lánchíd nem ismert rám, annyira rosszul néz ki a szegény. Nagy, hosszú piros kiütései vannak, és acélpriznicek a homlokán. Nagyön beteg lehet szegény Lánchíd bácsi.”* A Pihenő című írásában a Körút egyik üzletének kirakatában lévő antik bútorzatot, alabástrom órát, mahagóni asztalt nemcsak megcsodálja minden nap, de olyannyira tulajdonának érzi, hogy kétségbeesve tűnődik, mi lesz vele, ha a kirakatát átrendezik vagy tárgyait eladják. Ha a kirakat megszűnik, ő maga is eltűnhet. A gyengélkedő Lánchíd iránt érzett aggodalomban és a körúti kirakat bútoraihoz való intim személyes viszonyban, noha prózai írások, intenzíven mutatja magát Somlyó, a lírikus. A leglíraibb prózai írása azonban talán a Köd című cikk, melyben már szinte krúdys líraisággal mutatja be Budapest nevezetességeit: *„A Gellért-hegy bokrainak vörhenyes fonadéka mint valami zúzmarás szakáll burjánzik a ködön át, álomszerű, kusza rajzok rémlenek a Citadella körül. (...) A Calvin tér felől mély kongással felbúg az óraütés, és a bűgása tompán, téliesen verődik vissza a Szent Gellért-hegy felől. Mint egy szürke anyó, úgy gubbaszt Budapest a Duna ólomszínű vizének két oldalán, sápadt, elmosódott kupolák és nedves tetők alatt, mélyen beburkolózva a köd szürke fátyolköpenyébe.”* A korzó halála című írásában a sétálóutca megszüntetésének terve ellen emeli fel szavát. A Váci utcában és a Petőfi Sándor utcában a hatóság a nagyautó tilalom feloldását tervezi. Ez annyit jelent, hogy eme két utcában hamarosan megszűnik a korzó. Finom humorral méltatlankodik az eset felett: *„Esetleg többet jelenthet Pestnek az autóbusz vagy a társzszekér túlkölése és zörgése, mint az, ha két kinos eleganciájú világfi a Váci utca két oldaláról hanyagul ezt kiáltja oda egymásnak: -Szervusz!...-Csaul!...”* Figyelme kiterjed a pesti koldusokra is, a Koldusok a pesti

hűsön című írásában elcsodálkozik a pesti koldus leleményességén, aki „manapság” az utca hűvös oldalán koldul, abban bízva, hogy a tikkasztó nyári kánikulában a hűvös oldalon haladó pesti polgár adakozóbb, míg az izzadó, napos oldalon dolga után futó felforrt polgár ügyet sem vet a koldusokra. Na és persze, ne feledjük a „legpestibb” fórumot, a kávéházak világát, az író legigazibb otthonát. Gábor Andor *Mit ültök a kávéházban?* című könyvét ki más méltatná kedves cikkben, mint Somlyó. Jelen van a budapesti könyvhéten is, a könyvhétről való beszámolója olyannyira aktuális, hogy akár az idei, 2010-es Ünnepi Könyvhét reflexiója is lehetne a *Költők sátora* című írása: „A pesti könyvkiadóknak már régóta fájdalmat okoz, hogy a magyar költő könyve olyan, mint a rossz térszta. Nem kel. Nem kel el. Nem kell. Ez nagy fájdalom a kiadónak. Mert amíg a magyar költő legfeljebb nem ebédel, addig a kiadó nem találja meg a számítását. Kisesszém utóhangja legyen Somlyó Zoltán Utóhang című költeményének egy kis részlete, valamint A pesti utca című költeményének Pesttől búcsúzó sorai:

*„elbeszélem néked suttogón
hogyan látta e szép Pest a poétát,
a Belváros, mely csillogást és fényt ad
s Buda, s a hídak és az Oktogón...
Mert sokat járt ő kopott havelockban
s művészkalapban e szép tájakon.”*

*„Hej, pesti utca, pesti kö,
elszállt felettünk az idő,
az örök semmiségbe.*

*Ne törődj vélem: régivel –
A sétapálca végivel
porodba írom: vége.”*

(Megjelent a Kelet Felől 2011./1. számában)

Csendes megjegyzések szükszavú szentekről és költőkről

Életünkben az igazi élmények mintha ritkábban lennének harsány csinnadratta eredményei, számos esetben inkább csendes, monasztikus utak vezetnek előrébb minket. A történelem és irodalomtörténet nagy feladatokra rendelt kiválasztottai sem mindig az adott kor hangadóiból és kivételes rétoráiból, vagy gigászi mennyiségű és minőségű munkát elvégző, teljesítő emberekből kerülnek ki. Szinte mindig jelen vannak a kicsik, a csendesek, akiken aztán lehet csodálkozni, hogy miért épp ők hagynak nyomot a kor arcán, a lefojtott hangúak, visszahúzódni vágyók. A vallástörténetből is számos példát hozhatunk. Buddha attól lett világszerte ismert, hogy a világtól teljesen elfeledett életre vágyott, szerette volna magát kioltani a világ számára. Gondolhatunk a Biblia nehezen beszélő, tapasztalatlan és fiatal Jeremiására, vagy a tétova, félénk és megfutamodó Jónás prófétára, Názáret hallgatag, szelíd leányára Máriára, vagy jegyesére, Józsefre, a szerény ácsra. Assisi Szent Ferenc kortársai értetlenkedve kérdezték, miért Ferenc után megy a világ, aki se nem szép, se nem okos, se nem hatalmas, se nem vagyonos. Ezekre a kérdésekre racionális válasz nincs, talán csak az, hogy Isten „hatalmasokat elűzött trónjukról, kicsinyeket pedig felmagasztalt”. A szentek életében számos példa van a „kicsik nagyságára”, gondolhatunk az iskoláit bukdácsolva végző de Isten által kegyelemből óriássá emelt arsi plébánosra Vianney Szent Jánosra, vagy az igazi kicsikre, Goretti Máriára vagy a lourdesi Bernadettre. Útkereséseink zsákutcája lehet, ha ismereteinkkel rosszul élünk, ha tudásszomjunk az egyszerű utakat szövevényessé és kiismerhetetlenné teszi. Könnyen eshetünk abba a hibába, hogy egzisztenciánk és boldogulási lehetőségeink keresése elodázódik a különféle utak féktelen hajszolásában. Újabb és újabb ismeretekre vágyunk, és végül minden tudásból és ismert eszméből kiábrándulva ráébredünk, hogy bár az egészt kívántuk megragadni, mégis a semmit tartjuk tenyerünkben. Ez a tudás hajszolásának veszélyes útja, ha úgy tetszik: az ismeret prostitúciója. Nem a keresés és ismeretszerzés ellen emelek szót, csak a rosszul-keresés veszélyét érzem. Keressük az egyetlen utat, mígnem egyre több lesz az út, egyre kiismerhetetlenebb és szövevényesebb mellékutácán haladunk, labirintusokban elhelyezett zsákutcából kényszerülünk folyamatosan visszafordulni, csak mire visszafordulunk, már nem emlékszünk, hogy hová is kellene

visszatalálni. Pedig a számtalan útkeresés és beszéd helyett néha meg kellene pihenni, és hallgatni, vagy inkább hallgatózni. Ha mi állandóan keresünk és beszélünk, nehezen találunk rá azokra, akik szólni szeretnének hozzánk, akik keresnek, hívnak és várnak minket. Azok tudtak igazán boldogokká és hallókká alakulni, akik időnként le tudták magukban csitítani saját hangjukat és a világ zaját. A csend hatalmas erő. Korunk a kommunikáció, a beszéd kora. Mindenki üzeni akar mindenkinek, mindenféle technikai eszközt felhasználva, mindenkinek mindenről véleménye van, úton-útfélen önjelölt prófétákba botlunk. Mégis, olyan időket élünk, melyben a magunk és a világ féktelen beszéd tömegében halkulni látszik Isten. Pilinszky közmondásosan lehalkított hangú és szűkszavú költő volt. Az ötvenes években ráadásul el is hallgattatták. Amikor Mándy Iván, akit akkoriban szintén elhallgattatott az irodalompolitika, kétségbeesetten panaszkolt Pilinszkynek, hogy kettejükét kitették az irodalomból és nem engedik élni, Pilinszky röviden csak ennyit válaszolt: *„Fogunk élni. Mi fogunk élni, Iván.”* ...És igaza lett. Amikor költészetének szűkszavúságáról faggatták, csak annyit válaszolt, hogy nem az a fontos, a darvak mennyit csapnak a szárnyukkal, hanem hogy íveljenek. Luis Borges híres, *A tükör és a maszk* c. novellájában az ír király a dicsőséges clontarfi csata után azzal bízta meg a legzseniálisabb és retorikailag legkiműveltebb költőt, hogy olyan híres hőseposzban örökítse meg a dicsőséges háborúban győztes királyt, mely a királyt és a költőt egyaránt halhatatlanná teszi. A király két nagyszerű opusz bemutatása után sem elégedett, míg végre elkészül a harmadik verzió, amely immár tökéletes alkotás, tovább csiszolni képtelenség, és mindössze egyetlen sorból áll. A minap került kezembe Pinczési Juditnak, a fiatalon súlyos betegségben elhunyt költőnőnek emlékére összeállított *Versek oltárába szöktem* című kötete. Pinczési Judit költészetének egyik legmeghatározóbb alapotívuma épp a csend, a hallgatás volt. A csend költőjeként jellemezte számos pályatársa. Egyik kötetének is ez a címe: *Lombja van a csöndnek*. Az egyik kortársa, Pintér Lajos szerint Pinczési Judit *„Külön világot alkot a maga teremtet figurákkal, teremtet törvényekkel, magánnyal és csönddel, olyan csönddel, melyben megcsendülnek a különös szavak.”* A csend tanít, nevel és sok fontos dolgot észrevétet velünk.

„Mióta itt ülök
a legyőzöttek padján,
félő levelek hullnak
lehajtott fejemre.
Vagy a hátam mögött
kinőtt egy fa,
vagy lombja van a csöndnek.”

(Pinczési Judit: Védelem)

Márai Sándor a *Füveskönyv*ben a következőket írja: *„Arra kell nevelnünk eszméletünket és szemléletünket, hogy a köznapiban, a környezetben, a mindennaposban is látni tudjuk az egyszerűt, a csodálatosat és a látomásszerűt. Mert a csoda nem valamilyen érzengés pillanat, mikor megnyílnak az egek, kürtök recsegnek, ködök szállanak, sírok felnyílnak, s a zürzavarban felhangzik Isten szava: nem, a csoda legtöbbször egészen csendes.”*

Talán újra meg kellene tanulnunk hallgatni, hogy méltók lehessünk a megszólalásra.

Dosztojevszkij etikai problémaérzékenységről a Karamazov testvérek olvasása közben

Vannak írók, akiket bizonyos „hívószavak” alapján meglehetősen biztonsággal meg tudunk idézni. Ezek mögött a „hívószavak” mögött hatalmas, mély tartalmak, mondanivalók húzódnak meg. Olyan összetett rendszereket igyekeznek lefedni, melyek szinte az egész írói össztermést átívelik. Ezek a szóban forgó író karakterisztikus témái, azok a sarokpontok, ahová az író „odasúlyozza” legfontosabb mondanivalóit. A legmélyebb tartalmak kódjai ezek. Ilyen „hívószavak” a dosztojevszkiji oeuvre-ben a következők lehetnének: erkölcs, erkölcstelenség, bűn, bűnhődés, individuális szabadságkeresés. Az igazán nagy szépirodalmi alkotások közös vonása az, hogy az íróban robbanásig feszülő óriási „magasfeszültségek-ből” születnek meg. Elemi erejű „elektromos kisülések” ezek. Ezekben a magasfeszültségekben monumentális dualisztikus ellentétpárok ütköznek össze egymással, feszülnek egymásnak. Dosztojevszkij legjellegzetesebb, legmarkánsabb dualisztikus ellentétpárjai: Isten – Sátán, hit – ateizmus, szabadság – rabság, lelkiesség – testiség, szentség – gonoszság. Ezek a feszültségek, problémák foglalkoztatták Dosztojevszkijt írásaiban és a magánéletben egyaránt. A Dosztojevszkij regényeivel foglalkozó tanulmányírók, irodalomtörténészek, kritikusok gyakran estek abba a kísértésbe, hogy különféle címkéket ragasszanak Dosztojevszkijre. Így születtek az alábbi címkék: Dosztojevszkij az etikai író, vagy a bűntudat írója, az individuális szabadságkeresés írója, a pánszláv messianizmus írója, stb. Mint minden elnagyolt általánosítással, természetesen ezekkel a címkékkel is úgy vagyunk, hogy mindegyik igaz, tehát egyik sem. Tagadhatatlan, hogy Dosztojevszkijnek vannak állandóan visszatérő témái: nagyváros, pszichikailag megbillent emberi személyiségek, kétes egzisztenciák, ösztönvilág, erkölcsi kérdések, bűn és bűnhődés, pánszláv messianizmus, stb. Dosztojevszkij maga is olyan ellentétes feszültségek kínjaiban vergődött, mint regényhősei. Egész életére rávetette árnyékát apja kegyetlen halála, akit saját jobbágysága vertek agyon kegyetlenkedései miatt. Súlyos epilepsziája, leküzdhetetlen rulett-szenvedélye, ifjúságának utópista szocializmussal kacérkodó időszaka, az ezt követő kényszermunka Omszkban, kényszerkatonasága Szemipalatyinszkban, vagy az a furcsa kegyelem, amit a cár közvetlenül kivégzése előtt adott neki. Ezek az események bizonyítják, hogy Dosztojevszkij akár saját regényhőseinek egyike is lehetne. Az etikai szempontokra igyekszem ráirányítani a figyelmet. Nem elszakítva a többi szem-

ponttól, csak kiemelve az etikai vonatkozásokat. A hatalmas dosztojevszkiji életműből egyetlen regényt emelek ki, ennek a regénynek pedig elsődlegesen – persze nem kizárólag – az etikai szempontjait, a szereplők jellemének és tetteik etikai mozgatórugóinak bemutatása révén.

Röviden tekintsük át a regény fontosabb szereplőinek jellemrajzát, személyiségük erkölcsi mozgatórugóit.

Fjodor Karamazov, az apa, a regény legkorhelyebb figurája. Agresszív, fékezhetetlen, zabolátlan. Férjként és apaként egyaránt csődöt mondott. Mindkét feleségét sikerült sírba kergetnie, három fiát szinte teljesen elhanyagolta. Jellemző módon épp Mityával került a leggyakrabban összeütközésbe, kinek jellege pedig leginkább rokonítható az apáéval. Mitya apjához hasonlítható duhajsága, zabolátlansága főként kártyaadósságaiban öltött materiát, valamint Grusenya iránt érzett fékezhetetlen szerelmében. Apa és fiú végzetes egymásnak feszülésének legfőbb oka volt Grusenya, aki egyébként igyekezett egyforma távolságban tartani magától a kegyeit ostromló vetélytársakat. Apában és fiúban szinte egyforma hevességű féltékenység tombolt. Bujaságuk is meglehetősen párhuzamos. A Fjodor Karamazovban tomboló pusztító erőkből egyébként Mitya mellett Ivan is jócskán örökölt. Fjodor Karamazov megtévesztő tulajdonsága az önmegszégyenítésre és öniróniára való hajlam, amely tulajdonsággal a regényben gyakran él. Megtévesztő, mert képes ugyan melldőngetve, jajveszékelve a bűnbánó pózában tetszelegni, ám ezek a ripacszkodásai mindig valamilyen alantas cél elérésére irányulnak. A fiai, az apával ellentétben készek az őszinte töredelemre, Ivan és Mitya bűnbánata őszinte, tette elkövetése után Szmergyakov is öngyilkos lesz, benne is felébred a lelkiismeret.

Iván Karamazov teljes neve: Ivan Fjodorovics Karamazov. A regényben ő hivatott megtestesíteni a tipikus felvilágosult XIX. századi orosz értelmiségi figuráját. Rendszerint azok a kérdések gyötrik, melyek kora hasonszőrű entellektüelljeit gyötörték. Ivan sokoldalúan, de elsősorban humán területen képzett, dörzsölt fickó és pallérozott elme. Komoly filozófiai és irodalmi tanulmányokat végzett, tragédiáját is éles, hideg elméje és materializmusa okozza, valamint etikai következetlenségei, tépelődései, vívódásai. Ivan egy XIX. századi pétérvári Faustus lehetne, aki eladja lelkét az ördögnek. Legnagyobb etikai vétsége az volt, hogy Szmergyakovba belesugallta, szuggerálta a gyilkosságot. Nem szabad azonban azt sem figyelmen kívül hagyni, hogy amikor Ivan a „fülére beszélt” Szmergyakovnak, Szmergyakov azt hallotta meg a sugalmazásból, amit hallani akart. Ivan azt sugallta Szmergyakovnak, hogy mivel Isten nincs, így túlvilág sem létezik, s ha nincs Isten és nincs túlvilág, túlvilági felelősségrevonás sincs. A felelősségrevonás hiányában természetesen etikai vétségéről sem beszélhetünk. Ha nincs erkölcs, nincsenek erkölcsi törvények. Így sugalmazza bele Ivan Szmergyakovba a „mindent szabad” gondolatát. Ivan (és persze Szmergyakov is) ezzel az inspirációval a „raszkolnyikovi” csapdába esik bele. /Ild. Dosztojevszkij: *Bűn és bűnhődés*/ Szmergyakov végsősoron Ivan meghosszabbított kezévé válik, s ezt Ivan soha sem tudja megbocsátani önmagának, mivel minden vád ellen van védelem, csak az önvád ellen nincs. Az önvád Ivan személyiségének általa vélt fundamentumait teljesen lebontja. A tett után fokozatosan eluralkodik rajta a téboly. Maró lelkiismeret furdalás gyötri, lassan megőrül, vizionálni kezd a Sátánról, a Sátán saját arcára hasonlít. Ivannak még az sem adatik meg, ami Raszkolnyikovnak megadatott a Bűn és bűnhődésben. Nem ítéli el a bíróság, a törvényes hatalomtól, a társadalomtól nem kap büntetést, így teljesen egyedül marad saját lelkiismeretével. A bíróságon ugyan melldőngetve vádolta magát, de a bíróság „vélt beszámíthatatlansága miatt” szavait teljesen figyelmen kívül hagyta. Ivan racionalista, kiváló elme, erkölcsi nihilista, ateista, aki végül teljesen meghasonlik korábbi nézeteivel és korábbi önmagával.

Mitya Karamazov teljes nevén Dmitrij Fjodorovics Karamazov. A Karamazov-fiúk közül Mitya volt a legidősebb. A karamazovi szilajság belőle sem hiányzott. Katonatiszt volt, akinek botrányos ügyei, a kártya, a nők, a párbajok, garázdaság ékes bizonyítékai a benne feszülő pusztító erőknél. Időnként igen gyenge lábakon álló jelleme is kiderül. Egy alkalommal például a szerelme, Katja által rábízott nagyobb pénzösszeget is képes volt elmulatni. Apjára, Fjodor Karamazovra az ő személye jelentette a legnagyobb fenyegetést, legalábbis fizikai értelemben. Egy alkalommal tetteleg bántalmazta saját apját, több alkalommal életveszélyesen megfenyegette az öreget. Ezeknek a komoly fenyegetéseknek elsődleges oka a visszatartott örökség volt. Persze, amennyiben kézhez kapta volna az örökség teljes egészét, bizonyára azt is rövid úton elherdálta volna. A regényben Mitya sorsa a legtragikusabb, hisz Szmergyakov tette után minden gyanú Mityára terelődik, és Szmergyakov agyafúrtsága gondoskodik is erről. Szmergyakov várta a „saját vonatának” érkezését, vagyis azt a pillanatot, amikor Mitya a leginkább gyanúsítható. Mitya erkölcsi tisztulásának első fázisa éppen ezzel állt összefüggésben. A tette után öngyilkosságot elkövető Szmergyakov szinte „katalizálta” – természetesen teljesen öntudatlanul azt, hogy Mitya megtehesse az első lépéseket a vezeklés és az erkölcsi megtisztulás útján. Szmergyakov felakasztja magát, Mityát a bíróság elítéli. Beletörődik sorsába, a ráért büntetést vezeklésnek fogja fel. Vezekel az apagyilkosságban való látens bűnrészessége, valamint korábbi, megátalkodott, züllött, erkölcstelen életmódja miatt. Mitya sok tekintetben ellentmondásos figura, talán ezért tekinthető éppen ő a regény „legtragikusabbra” megrajzolt figurájának. Apjának Fjodornak gonosz, heves, lobbanékony természetéből sokat örökölt, ám volt benne megbánás, erkölcsi megrendülés, időnként nagylelkűség is. Tótfalusi István az Írói Alakok Lexikonában tömören, frappánsan összegzi Mitya erkölcsi személyiségét: „Az író a jobbra hivatott, nemes lelket ábrázolta benne, aki a hit és a belső erkölcsi mérce hiányában képtelen ellenállni az örökölt hajlamok és a könnyű, felszínes élet csábításainak.”

Aljosa teljes nevén Alekszej Fjodorovics Karamazov. A „Kolja” becenéven is említett Aljosa apjának, Fjodor Karamazovnak második feleségétől született. Ő örökölte a legkevesebbet Fjodor Karamazov természetéből, inkább édesanyja személyiségvonásait örökölte, aki szelíd vallási rajongó volt, s időnként szelíd téboly lett úrrá rajta, vélhetőleg a férje mellett elviselt tengernyi embertelen szenvedés miatt. Aljosa a regény legsugárzóbb alakja, ám téved, aki úgy képzei, hogy az író egy vérszegény, a legendák világába kívánczó szentet akart faragni belőle. Aljosa két lábbal a földön jár, döntései előtt mérlegel, nem passzív monasztikus, sőt: időnként nagyon is határozottan cselekszik, alakítja az eseményeket. Leggyakrabban akkor sikerül megjelennie mások életében, amikor a legnagyobb szükség van rá. Aljosa vonzó tulajdonságai a jóság, megértés, emberszeretet, alázat, türelem, béketűrés. Szerzetes volt, de lelki vezetője, Zoszima sztarec az emberek közé küldte, mert nagyra hivatott lelke csak a világ szenvedéseit megtapasztalva, felebarátai sorsát vállalva juthat el a tökéletességhez. Apja és bátyjai egyaránt becsülték és szerették, Aljosa volt szűkebb és tágabb környezetének maradék lelkiismerete. Véleményére egész környezete sokat adott. Aljosa igazi eszköze a mások meghallgatása: csak akkor szólalt meg, ha a véleményét kérték, de akkor kendőzetlenül ki is mondta. Egyébként inkább azzal hatott az emberekre, hogy végighallgatta őket. Akár Aljosáról is írhatta volna Pilinszky a következő négysorosot: „Rossz voltam, s te azt mondtad, jó vagyok. Csúf, de te gyönyörűnek találtál. Végighallgattad mindig amit mondtam, halandóból így lettem halhatatlan”. /Pilinszky János: Átváltozás/ A másokat megérteni igyekvés, az empátia voltak azok az eszközök Kolja kezében, melyekkel lebilincselte környezetét. Mitya ártatlanságában bizonyítékok nélkül is hitt. Grusenyka és Katja, Aljosa bátyjainak szerelmesei is biza-

lommal fordultak hozzá vigaszért. Aljosa legnagyobb ereje mégis abban áll, hogy soha nem ítélkezik. Aljosa nem egy valóságtól elrugaszkodott misztikus, hanem egy hús-vér ember, mégis krisztusi ember, ám olyan ember, aki úgy tudta megőrizni lelkében a gyerekkort, hogy ezáltal mégsem infantilizálódott. Aljosa gyerekes hitet tesz a világ végső megvigasztalódása mellett. Tudjuk, hogy a huszadik századi neokatolikus író, Georges Bernanos lelkesedett a tizenkilencedik századi orosz irodalomért, s bár erről sosem írt, mégis gyanítható, hogy az *Egy falusi plébános naplója* című regénye főhősének, a névtelen ambricourt-i plébánosnak irodalmi mintája Aljosa lehetett. Személyiségük, lelki alkatuk párhuzamai elég élesek. Aljosa alakjában rengeteg Dosztojevszkij életéből vett párhuzamra is rátalálhatunk. Aljosa szüleinek mintáit mintha saját szüleiéről kopírozta volna az író. Szigorú, féktelen apa, szelíd, vallásos anya. Egyetlen életrajzi vonatkozást nyíltan is megemlíti Dosztojevszkij Aljosa alakjának megformálására vonatkozólag. Dosztojevszkij fiatal barátjának, Vlagyimir Szolovjovnak az alakja, aki vallásfilozófus volt. Dosztojevszkij megvallotta, hogy Szolovjovra gondolt, mikor Aljosáról írt. Azt írta, hogy Szolovjov Caracci fiatal Krisztusához hasonlít. Dosztojevszkijnek egyértelmű szándéka volt, hogy a regény központi alakja Aljosa legyen. Az egész regényt Aljosa köré írta, sőt: eredetileg a Karamazov testvéreket egy hatalmas trilógia első részének szánta. Ebben a trilógiában Aljosa sorsát mutatta volna be, a bűnök világán át a megszentelődésig. Ebben a trilógiában nyerte volna el igazi értelmét Aljosa mesterének, Zoszimának intelme is, hogy Aljosa a kolostort hagyja el, vállalja a közösséget a szenvedő világgal, s megtisztulva, megigazulva térjen vissza a kolostor falai közé. A regény második része, melynek Aljosa lett volna a főhőse, Dosztojevszkij 1881-ben bekövetkezett halála miatt hiúsult meg. Dosztojevszkij legtalálóbb mondata legkedvesebb regényalakjáról, Aljosáról így hangzik: *„Aljosa nem fanatikus, nem is misztikus, csak olyan emberszerető, aki megelőzte korát.”* Aljosában feldereng az elveszett éden emléke, az író a naturalisztikus ábrázolás ellenére sem tud minket becsapni, így akkor sem tévedünk, ha Aljosát az elveszett aranykor nosztalgiafigurájának látjuk.

A Karamazov testvérekben Dosztojevszkij a korabeli Oroszország szellemi-lelki-társadalmi tablóját igyekezett megrajzolni egyetlen orosz család tragikus sorsának tükrében. Az író arra vállalkozott, hogy a felmérhetetlen orosz lelket felmérje egy család történetében. Az ember erkölcsi alapmagatartásának négy, egymástól markánsan elkülönülő alaptípusát határozta meg a négy testvérben, természetesen nem teljesen mentesen az átfedésektől.

Dmitrij: „az ösztönök embere”

Ivan: „az intellektuális ember”

Aljosa: „vallásos, lelki ember”

Szmergyakov: „keverék, átmeneti típus, félig ösztönös, félig őrült, mégis tudálékos és ravasz.

Nincs öncélú családregegy. Thomas Mann a Buddenbrook házban egy módos polgári kereskedő-család lassú erodálódását írja meg, Dosztojevszkij pedig etikai tépelődéseit, dilemmáit testesíti bele hőseibe. Így próbálja megadni a tizenkilencedik századi orosz társadalom etikai strukturáltságának millió szállal egymásba szövődő, mégis tipizálható tablóját.

Egy csésze forró tea és egy Czóbel Minka kötet

Egy csésze forró tea és egy Czóbel Minka kötet...Ablakomon jégvirágok, az ablakon túl dérlepte kert. Czóbel Minka ablakon kinéző, távolba révedő királykisasszonya jut önkéntelenül is eszembe. Mennyire elfeledték, noha mennyi jelzővel illették! Legnagyobbjainkat szokták jelzőkkel illetni, például Somlyó Zoltán az elátkozott költő, Gárdonyi Géza az egri remete, Füst Milán a lesütött szemű ember, stb. ...És mennyi jelzővel illették Czóbel Minkát! Különc vénkisasszony, főúri dilettáns, kékharisnya, csúnya tündér, szoknyás Verlaine, szublimált pusztai Báthory Erzsébet, élő kísértet stb. Czóbel Minka fordított először magyar nyelvre Verlaine-verseket, magyarról németre *Az ember tragédiáját*, angolra Petőfi verseket, s már ezekért a tetteiért is megérdemelné, hogy ne feledje el az irodalmi emlékezet. Ő írt először modern értelemben vett „preavantgárd” szabadverseket, vagy ahogyan ő nevezte, „rhythmicus prózát”. Szimbolista és szecessziós képvilága évtizedekkel előzte meg Ady Endrét. Képalkotására elsősorban Gulácsy, Klimt festményei hatottak, és persze sógorának, Mednyánszky Lászlónak, a csavargókat kedvelő demokrata bárónak a képei. Némely verseinek sátánosságában, pl. a *Virrasztó* című. versben tapinthatóan kimutatható Baudelaire sátánossága és Byron vámpírizmusa. A nekrofil majomdémon hatása alól senki sem vonhatja ki magát, aki valaha olvasta ezt a verset. Könyvet írt a vámpírizmusáról hírhedt Báthory Erzsébetről, aki szűz lányok vérében fürdött. Bevallottan vonzódott Báthory Erzsébethez, s a vérében ott is kavarognak az ecsedi Báthoryak, akikhez rokonság fűzte. Báthory Erzsébetet a csejtei várba falazták be, Czóbel Minka viszont önmagát „falazta be” az anarcsi puszta kastélyának magányába hosszú évtizedekre. Vagy Osvát falazta őt oda? Be kell látnunk, nemcsak Osvát űzte őt ki a magyar irodalomból a huszadik században, ahogy azt vitriolos tollú irodalomtörténészeink tudni vélik, hanem önnönmagát is száműzetésre ítélte ez a titokzatos, magányos vénlány. Feltűnésénél csak évtizedekig tartó eltűnése izgatta jobban irodalomtörténészeinket. Önmagát beteljesítő prófécia is lehetne a *Búcsú* c. versének második strófája:

*„Hogy jött? Hogy ment? Ki mondhatná meg?
Virág ha vész,
Fejét lehajtja, fonnyad, szárad,
Ez az egész.”*

Vajon szándékolta ki saját magányának, befalazottságának legendáját? Anarcson a Czóbel kastélyról a helybeliek és környékeliek úgy beszéltek, mint egyfajta „elvarázsolt” kastélyról. Nagyon kevesek, csak a ritka kiválasztottak látogathatták a bárónőt a nagy elhallgatás évtizedeiben. Ez a kastély varázslatos volt kívül és belül egyaránt, különösen a kastélypark csodálatos ginkófáit és tulipánfáit csodálhatták meg a kiválasztott látogatók. Takács Gyuláné Nagy Olga, aki népszámlálóbiztosként láthatta az anarcsi kastélyt és udvarát, rendezett teraszról, varázslatos, egzotikus dísznövényekről, különleges ritkaságú díszfákra, valamint ízléses és értékes lakberendezésről és festményekről számolt be. Ady nem szerette, mert nem értette vagy nem akarta érteni Czóbel Minka verseit, holott egy-egy kávéházban vagy a Nyugat szerkesztőségében olykor toltak elé tőle verseket. Ady és Czóbel Minka ismerték egymást, nem is voltak rossz viszonyban. Műveik számos ponton mutatnak hasonlóságot, ám Czóbel Minka nem Ady-epigon. Egymástól független úton találtak rá a szimbolizmusra. Különböznek finom szenvedéllyel átitatott szerelmes versei. Ahogyan a kutyáját a sziklák és fenyérek közt sétáltató Emily Bronte úgy írta meg az *Üvöltő szeleket*, hogy nem ismerhette testközelből az ábrázolt szenvedélyt, úgy Czóbel Minka sem ismerhette a beteljesülő szerelmet. Anarcspusztá kutyaugatástól és kotkodácsolástól zajos környezete ugyanolyan romantikátlan lehetett, mint Emily szeles, fenyéres, vadromantikus világa. Csak igazán magányos költők privilégiuma lehet olyfokú elvagyódás, mely Czóbel Minka egyik- másik versében tündököl. Mallarmé *Tengeri szél* című verse juthat önkéntelenül eszünkbe, ha az alábbi Czóbel Minka sorokat olvassuk:

„Királykisasszony egymagába
Kinéz az ablakon
Sötétlő erdő távolába”

Lassan hűlni kezd fodormenta teám, szobámban viszont szelíden és simogatón pattognak a parázsló és egymásba omló, szenesedő fahasábok. Milyen egyenetlenek a Czóbel Minka versek! Zseniális, lángoló sorok mellett számalmasan gyenge, álomszép szemű kislányok rózsaszínű emlékkönyvecskéjébe áhítózó sorok hosszú tömött sorban...

Önmagát beteljesítő próféciaának nevezhető az a tény is, hogy Czóbel Minka, noha izgalmas és modern tizenkilencedik századi költő volt, huszadik századi költőnek már avitt, túlélve önmagát. Vészmadarak talán oly sokáig huhogták a fülébe, hogy nem való a huszadik századi magyar irodalom vérkeringésébe, hogy végül mintha maga is elhitte volna ezt. A huszadik századi Czóbel Minka versek ötlettelenebbek, nehézkesebbek. Naplója szózuhatag, verseit falvédőrigmusoknak csúfolták. Tagadhatatlan, őt is utolérte a magas kort megélt írók nagy betegsége, a grafománia. Bizony, talán túl sokat írt már ekkor, versei túlírta. Olyan alkotója volt a magyar irodalomnak, aki minden kortársát túlélte, sőt, még önmagát is. Verlaine első magyar fordítójára és népszerűsítőjére, a szimbolizmus és avantgard szabadvers magyarországi előfutárára azonban mindenképp illik és kell emlékeznünk. Az egyik legnépszerűbb és legismertebb magyar nótá, a *Száz szál gyertyát!* költőjére szintén. Mert azt is Czóbel Minka írta.

(Megjelent az Agria 2009. tavaszi számában)

Sátános költő volt Baudelaire?

Bizonyos írók és költők esetében rögzített, dogmatizált hívószavakkal, állandósított jelzőkkel él az irodalomtörténeti emlékezet. Juhász Gyula „magányos, árva, bús” költő, Rimbaud „sátáni kamasz” és „kölyökszseni”, Somlyó Zoltán az „elátkozott” és hosszan sorolhatnám ezeket az olykor kéretlen, klasszikus költőktől és íróktól elválaszthatatlan jelzőket. Vajon Baudelaire, *A Romlás virágainak* költője olyannyira „ördöggel cimboráló”, sátáni figurája az irodalomtörténetnek, mint ahogyan a nem mindig hálás és olykor igazságtalan irodalomtörténeti emlékezet tudni véli? Baudelaire-nek saját bevallása szerint két olyan irodalmi példaképe volt, kiknek életvitele és írásai kimutathatóan hatottak életvitelére és költészetére. Az egyik *A holló* költője, az amerikai Edgar Allan Poe, a másik az angol romantikus zseni, Byron. A két jeles előd egyaránt igencsak antipolgár volt, és mindkettejükön tetten érhető valamiféle „mefisztós” zordon démoniség. Byron például tudatosan építette fel önnön sátános gőgjének és magányának mítoszát. Kortársai szerint Byron hófehér arca, melyet ő maga is szándékosan fehéritett, egy olyan bukott angyal arcához volt hasonló, aki egyszerre vonzó és taszító, szépséges és félelmetes. Olykor szándékosan rájátszott enyhe sántaságára, és vérfagyasztó vámpírként tetszelgett az emberek, főként a fiatal nők társaságában. Életére rányomta bélyegét az a sötét büntudat, melyet a féltestvére, Augusta iránt érzett szerelem táplált. Ránk, magyarokra nagy hatással volt a szellemes és roppant műveltségű, de olykor talán könnyelműen pletykás és „bulváros” esszéíró, Szerb Antal, és az ő véleménye, melyet *A világirodalom történetében* ír Baudelaire sátánosságáról: „Ebből a büntudatból hiányzik a megjavulás szándéka. A költő otthon érzi magát a büntudatban, ez atmoszférája, amelyben verseinek vad növényzete kivirágzik. Innen már csak egy lépés a sátánosság. A középkori sátánosság, amint Proust egy csodálatos elemzéséből tudjuk, csak mélyen vallásos lélekben találhat otthonra, a sátánosság az Istenhit negatív formája. (...) Mint-hogy nem tud jó lenni, öngyilkos heroizmussal vállalja a gonoszságot. Versei egy fekete szépségű boszorkányszombat állomásai. (...) De ez a negatív erkölcsiség még mindig erkölcsiség; aki dacolva szembeszegül az erkölcsi eszményekkel, még mindig hisz bennük, még mindig nem tart mindent relatívnak.” Szerb Antal tehát arra igyekszik rávilágítani, hogy Baudelaire költészetének negatív,

sátános színezete olyan pozitív eszmények és vágyak hiányából születik, mely nagyobb lépés a pozitív felé, mint a negatívától és pozitívától látszólag egyforma távolságra helyezkedő középszer. Szerb Antal szerint Baudelaire azért volt annyira negatív és sátános, mert nem lehetett eléggé pozitív és istenes. Baudelaire legjelentősebb és leghitelesebb életrajzírója a kortárs és jóbarát, Théophile Gautier, aki túlélte Baudelaire-t, életrajzi visszaemlékezésében árnyalja a képet, sokkal pozitívabb színben emlékszik Baudelaire-re, mint egyébként az irodalmi emlékezet általában. Íme Gautier figyelemre méltó megállapítása: „Baudelaire, akit sátáni természetűnek igyekeznek beállítani, a (persze, irodalmilag vett) rossz és az erkölcstelen szerelmesének, ez a költő a legnagyobb mértékben fogékony volt a szeretet és csodálat érzéseire. Nos, a sátánt pedig éppen az jellemzi, hogy képtelen a szeretetre és csodálatra.” Tényszerűen tudjuk Gautiertől és más irodalomtörténeti munkákból, hogy Baudelaire olvasmányai közt számos épületes egyházi mű volt. A patrisztikus irodalomban meglehetősen jártas volt, a nagy nyugati egyházatyák közül Szent Ágoston volt a kedvence, érthető módon, természetesen különleges módon Ágoston *Vallomások*ja. Ágoston *Vallomások*jából különösen is megragadta Ágoston gyermekkori gyümölcslopása, és Baudelaire maga is kiemelte a bűn egyik sajátosságát. „Mert jól esik szembeszállni a törvénnyel, csupán az engedetlenség gyönyöréért, minden egyéb érzékiség, haszon vagy varázs ingere nélkül.” (Gautier: *Baudelaire*) Ágoston mellett még egyházi ókeresztény himnuszokat olvasott, és Tertullianust. Gautier emlékei szerint Baudelaire jó latinos volt és az egyházatyák mellett Apuleiust és Juvenalist is eredetiben olvasta. Dilemmatikus kérdés, hogy kinek hihetünk jobban. Gautiernek, aki primer tapasztalatból ismerte Baudelaire-t, ám valamelyest elfogult lehetett barátja iránt, vagy a jól ismert irodalomtörténészek toposzainak, melyek negatívan árnyalják Baudelaire alakját. Gautier a következő megállapítást teszi az imént már idézett művében: „Igaztalanul történt, hogy némely rövidlátó kritikus erkölcstelenséggel vádolta Baudelaire-t, ami persze kényelmes locsogási alap a féltékeny középszerűség számára s mindenkor tetszik a farizeusoknak és Derék Polgár bácsiéknak. A mi költőnkénél senki sem utálta leújtóbban a lelki alacsonyyságot és a testi undokságokat. Gyűlölte a rosszat, mint eltévelyedést, a matematika és egy magasabb rend nevében, s megvetette úgyis, mint tökéletes gentleman: illetlenséget, nevetségességet, polgári gyatraságot s főleg tisztátalanságot látva benne.” Azon a ponton Gautier emlékei és Szerb Antal megállapításai szinkronba hozhatók, hogy a Baudelaire-versekben lévő gonoszság és tisztátalanság ábrázolása abból a felfokozott tisztaságvágyból fakadhattak, mely tisztaságigényt csak az igazán nagy bűnöket is jól ismerő költők tudtak igazán megfogalmazni. Ilyenek lehettek Villon vagy Verlaine áttetszően szép vallásos versei is. Pilinszky szerint csak a bűnösök szeme képes észrevenni a „virágok átöltözését”.

Kérdés az is, hogy *A romlás virágai* című kötetben kifejezésre jutó, dekadenciának nevezett képiség, hangulatiság és életérzés valójában mit is takar, az erkölcstelen züllés igenlését vagy lét- és társadalomkritikát. Gautier ebben a kérdésben sem hagy szempont nélkül minket. Szerinte a Baudelaire-versekben megfogalmazott életérzés nem a dekadencia, nem az ernyedő hanyatlás jele, hanem az érettségé, egy olyan társadalom és kultúra rezignált kritikája, mely már az érettség végső fokára jutott, egy olyan érettségi vagy túlérlettségi fokra, ahol „a vénülő civilizációk napsugarai már ferdülten ragyognak”. Vitathatatlan, hogy Baudelaire verseinek olvasása automatikusan arra a talán elhamarkodott véleményre indítja a nyájas olvasót, hogy eme versek szerzője kedvtelve keresi a borzalmat. A figyelmes olvasó azonban arra is rájön, hogy ezek a borzalmak szinte minden versben

át vannak nemesítve, valami „rembrandti” fény járja át őket, hisz a borzalomról borzadva és nem kéjjel ír. Machbeth boszorkányaival ellentétben, akik azt mondják, hogy a szép borzalmas, és a borzalmas szép, Baudelaire versei úgy teremtettek „új borzongást”, hogy a borzalmas megmaradt annak, ami: borzalmasnak. Ebből nem azt a hamis következtetést kívánom levonni, hogy ezek szerint Baudelaire verseit akár épületes, kegyességi irodalomként ajánlanám jámbor hívők számára, Baudelaire valószínűleg maga is iróniával illetve egy ilyen értelmezési kísérletet. Ez nem is lenne méltó Baudelaire zsenijéhez, hisz moralizáló költészetből ritkán születnek eredeti és izgalmas művek. Figyelemre érdemes Gautier erre vonatkozó megállapítása: „Ha a költő morális célt követ, ezzel lefokozza költői erejét, s nem oktalanság, ha fogadást teszek rá, hogy műve rossz lesz.” A *romlás virágainak* elején Baudelaire maga ad eligazítást, verseinek „használati utasítását.” Az első versben a nyájas olvasókat szólítja meg, ám célja nem a szokásos jóindulat megnyerése, épp ellenkezőleg: szemére veti olvasójának farizeizmusát, amellyel az olvasó elborzad a bűntől, melyet azonban lelke mélyén maga is hordoz. Szörnyű modern bűnként beszél az unalomról. Különös, hogy az unalom témája milyen kiemelten foglalkoztatta a modern francia irodalmat, főként a neokatolikus írókat, pl. Mauriacot és Bernanost. Bernanos az *Egy falusi plébános naplója* című regényében az unalmat a legnagyobb bűnnek nevezi, mely olyan mint a rák, vagy mint a por, ami úgy telepszik ránk, hogy észre sem vesszük. Nálunk Pilinszkyt foglalkoztatta kiváltképp az unalom témája, mint az egyik legnagyobb bűn. Pilinszky *Levél az unalomról* című rövid meditációja az *Új Emberben* jelent meg 1964. június 7-én. Baudelaire így ír az unalomról az *Előhang* utolsó strófájában:

„az Ünalom! – szemén rest könny ragyog kövéren,
huká-t pőfékel és bitók felé mered:
finom szörny! Ugye őt te is jól ismered,
én álszent olvasóm, - képmásom – bús fivérem?”
(Tóth Árpád fordítása)

A *Pusztulás* című szonettben pedig a következőképpen:

„Így visz...így hagyom el Isten tekintetét:
Mind messzebbre futok az Unalom, sötét
Sivatagaiban, roskadozva, zihálva.”
(Szabó Lőrinc fordítása)

Legtöbb versében, még a földi borzalmak közepette is állandó fölfelé tekintés, az éter vágya fogalmazódik meg. *Fölemelkedés* című verse az ég ölébe helyezi a költőt, a ragyogó éterben úszva:

„Repülj jó messzire, tisztítsa meg a földi
Kóroktól szellemed a tiszta, magas ég
és idd, mint isteni italt, a menny tüzeit,
amely a ragyogó kristályteret betölti.”
(Szabó Lőrinc fordítása)

A *Nap* című versben „vidám napfény ragyog a sáros város fölött”. Az *Albatroszban* a költő, a tiszta égen csodás, légies herceg, csupán itt a földön hatalmas szárnyaiba botló esetben, bús, beteg, kiszolgáltatva a durva, közönséges emberek kínzásának. Ám *pacem summa tenent*, az ormok magasán csönd ül. Az *Áldás* című vers költője szintén kiszolgáltatottja a korlátolt, gúnyolódó filisztereknek, ám a rengeteg szenvedés és megaláztatás után végül elnyeri azoknak a mártíroknak járó aranykoronát, akik az Igazért és a Szépért szendvedtek és haltak meg. Gautier így fogalmaz: „A szűzi tisztaságú lég, a szeplőtelen fehérség, a Himalája hava, a folt nélküli azúr, a mocsoktalan fény seholsem int az ember felé elevenebben, mint éppen ezekben a költeményekben, melyeket pedig erkölcstelenekké bélyegeztek, mintha bizony a vétek ostromozása azonos lehetne a vétekkel”. Ami vitathatatlan azonban, hogy a tisztaság, éteriség igényével ábrázolt borzongás nyomai a Baudelaire életműben permanensen kimutathatók, valamiféle boszorkányos titokzatossággal. Nem véletlen, hogy Baudelaire kedvenc állata a „legboszorkányosabb” állat, a macska volt, bár a baglyokról is szép verset írt, melyek hasonlóan lidérces állatok. Az egész világirodalomban és az okkultizmus történetében igen nagy szerepük van a macskáknak, bár érdekesség, hogy míg pl. a *Bibliában* egyáltalán nem szerepelnek macskák még említés szintjén sem, az ókor másik, a júdaizmussal párhuzamos kultúrterében, az ókori Egyiptomban a macskáknak kiemelt jelentőségük van a vallásban és kultúrában. A macska, amely nappal szunyókál és önnön hiúságában tetszeleg, ám éjszaka megelevenedik, vonzza az éjjel sötétje, ilyenkor aktív, mint a boszorkányok, kiknek legjelentősebb attribútuma a fekete macska. Talán a macska a legtitokzatosabb állat. Gautier és Szerb Antal egyaránt kiemeli azt, hogy Baudelaire mennyire vonzódott a macskákhoz, ezekhez az angyalian démoni állatokhoz. Gautier ezt írja a Baudelaire életrajzban: „Mennyire imádta a macskákat, (...) ezeket a kedves, nyugalmas, titokzatos és törleszkedő állatokat, szerette villamos remegéseiket s hogy kedves mozdulatuk a szfinxek nyújtózkodása, akik mintha örökösen hagyták volna rájuk titkaikat. Bársonyos talpakon osonnak végig a házon, mint a lakóhely védszellemei. (...) Meg kell említenünk azt is, hogy ezeknek a csinos állatoknak, melyek nappal olyan jóviseletűek, van egy éjszakai oldaluk is, egy titokzatos és kabalisztikus vonásuk, mely nagyon elvarázsolta költőnket. A macska foszforfényű, lámpásul szolgáló szemeivel s a hátából fölsercenő szikrákkal, félelem nélkül bolyong el a vaksötétben, ahol kósza kísértetekkel, boszorkányokkal, alkimistákkal, szellemidézőkkel, tetemrablókkal, szerelmesekkel, zsványokkal, gyilkosokkal, éjjeli őrzáratokkal s mindazzal a fantom-népséggel találkozik, mely csak éjszaka él és munkál.” A macskák éjjeli hangja sátáni nyivákolásként hat. Elkárhozott lelkek jajveszékelését idézi elborzasztó szerénádjuk. Tudósok és magányos misztikusok vagy fausti lelkek szívesen vesznek a macskák társaságát. A világirodalomban számos esetben felbukkan a macska, mint a tudós kedvelt állata /pl. Arany János: *A tudós macskája*/ Szerb Antal írja *A világirodalom történetében*: „Versei és a róla szóló megemlékezések egyaránt tanúsítják, hogy nagyon szerette a macskákat, akár a forró szerelmesek vagy a zordon tudósok.” Tény, hogy *A romlás virágaiban* Baudelaire három titokzatos és gyönyörű versben is méltatja a macskákat és egyébként is oly elválaszthatatlanok a macskák Baudelaire versvilágától, mint a kutyák Emily Bronte rajzaitól vagy Paolo Veronese képeitől. Gautier azt is megjegyzi, hogy Baudelaire a nőkben is a macskákat szerette, a verseiben feltűnő „macskanők” hiúk, csinosak és szelídek, ugyanakkor titokzatosak, démoniak, kiszámíthatatlanok, mint a macskák. Ezek hegyes túsarkukkal, „macskakarmukkal” igyekeznek sebet ejteni a költő szívében, ám a költő felülemelkedik rajtuk, egyiknek sem adja oda magát, mert szívét az ő éterien tiszta,

és éppen ezért soha el nem érhető „Beatricéjének” tartogatja. Baudelaire példaképének, Poe-nak volt Annabell Lee-je, ám Baudelaire nem ad nevet műzsájának, de egyértelműen kitetszik a verseiből, hogy éles karmú macskanői egyike sem érhet fel az ő éteri műzsájához. „Leghelyesebben a lélek követelését láthatjuk ebben az eszményi szerelemben, a ki nem elégtűl szív fölremegését s a gyarló vágy örök sóhaját az abszolút felé.” – írja Gautier. A macskák és baglyok mellett számos más, boszorkánysághoz köthető utalások is felbukkannak költészetében, de mindig a bűnbánat és a borzadás, és nem a vonzódás kifejezéseként. Az *Éjféli számvetés* című versben például a péntek tizenharmadika:

*„Ma, tizenharmadika péntek
s mi e nap sorsos dátumán,
eretnek éltünk és tunyán.”*

(Babits Mihály fordítása)

Esszém tárgyának szempontjából a legproblematisusabb Baudelaire-vers *A Sátán litániája*. Ebben a költeményben a költő az alvilág fejedelmét jeges iróniával „üdvözlí”, ám óriási melléfogás lenne úgy olvasni ezt a litániát, mintha szerzője rokonszenvet érezne a Sátánnal. Igaz, hogy elismeri a gonosz hatalmát és minden pompáját a világ felett, ám nem üdvözölve azt, hanem keserű iróniával.

Az *Előhang* című versben egyértelmű ellenszennvel és undorral idézi meg a Sátán alakját:

*„Az Ördög dirigál, rángatva rossz fonálunk!
Ki enyhülést akar, a rondaságba váj,
S mindennap közelebb az alvilági táj,
hová egykedvűen, bűzös homályba szállunk.”*

(Tóth Árpád fordítása)

Jézusról ezzel ellentétben rokonszenven, tisztelettel és szeretettel ír. Evangéliumi programvers is lehetne *A lázadó* című költeménye:

*„Tudd meg: szeretni kell, a gúny fintora nélkül,
a púpost, a hülyét, a gonoszt, a szegényt,
hogy majd Jézus elé dús diadalmi ékül
jótetteid terítsd az út szőnyegeként.”*

(Tóth Árpád fordítása)

Baudelaire verseiben a bűn és gonoszság sohasem kedves, inkább a gyötrődés, csömör és önvád hangján ír a kísértésekről és a kísértőről. A *Don Juan a pokolban* című versben sem dicsőíti az elkárhozott Don Juant, inkább szánja annak kérlelhetetlensége és megbánást nem ismerő gögje miatt. Baudelaire sátáni témái között kiemelt fontosságú a függőség, az ördögi lánc, az ópium, mely a lélek számára mesterséges, hazug Mennysországot, tehát végsősoron magát a poklot teremti meg. Gautier

szerint Baudelaire, noha kipróbálta, sosem vált az ópium rabjává, sőt szánalommal és undorral tekintett az önkontrolljukat, saját szabad akaratukat elvesztő ópiumistákra és hasisevőkre. A *Mesterséges mennyországok, ópium és hasis* című Baudelaire-mű sem a mesterséges élvezeteknek, a gonosz lépvesszőjének propagálására íródott, sőt éppen hogy ellenpropaganda. Talán ebben a kérdésben is nyugodtan hagyatkozhatunk a Baudelaire-t jól ismerő barát, Gautier véleményére: „Baudelaire úgy képzelte, hogy a hasisevőkhöz és ópiumivókhoz éppen úgy szól az ördög mint mikor első szüleinnek mondotta, hogy ha megízlelitek ezt a gyümölcsöt, Istenhez váltok hasonlatossá, és hogy őket éppúgy cserben hagyja, mint Ádámmal és Évával cselekedte, mert másnapra a tegnapi isten elernyedve és álétan sülyed egészen az állati sor alá, valami rettentő úr magányába.” Gautier határozottan állítja, hogy Baudelaire, noha néhányszor kipróbálta, nagyon is átlátott az ópiumon, ezen a mellényzsebben hordható boldogságon. A Hotel Pimodán hasisevőikhez sem csatlakozott, kívülről, szemlélőként tekintett rájuk. Ezen a ponton jelentősen eltér az álláspontja Rimbaudétól. Rimbaud szerint igazi költészetet csak a tudat teljes összezavarásával lehet produkálni, beleértve a mesterséges izgatószereteket is. Baudelaire ellenben elborzadt egy olyan költészettől, mely a józan tudat kontrollja nélkül születne meg. Baudelaire megállapításai a hasis és ópium természetéről ugyanakkor olyannyira értékelhetők még orvosi szempontból is, hogy hihető ezeknek a hallucinogéneknek alapos, tapasztalatból való ismerete. Olyannyira, mint ahogy Hajnóczy Péter képes volt megírni saját alkoholizmusát belső tapasztalatból, mégis önmagán felülemelkedve *A halál kilovagolt Perzsiából* című regényében. Baudelaire a saját hitvallását a következő megállapításban összegzi: „Az ember nincsen annyira híjával az égbe juttató becsületes eszközöknek, hogy kénytelen lenne segítségül hívni a gyógyszeriant és a boszorkányságot. Semmi szüksége arra, hogy lelkével fizesse meg a hurik kábító ölelését és szerelmét. Miféle paradicsom az, melyet örök üdvösségünk árán vásárolunk meg?” Az imént felidézett Baudelaire-kijelentés csupán egyike Baudelaire hasonló vallomásainak. Ezek után vajon könnyen hihető-e, hogy *A romlás virágai* költője annyira sátános figurája a világirodalomnak, és a mesterséges mennyországoknak annyira elkötelezettje lett volna, mint ahogy azt egyes elhamarkodottan kanonizált irodalomtörténeti munkák tudni vélik?

(Megjelent a Nagyvilág 2010. januári számában)

Széljegyzet Paul Verlaine vallásos verseihez

Arthur Rimbaud a következőket írta Verlaine-ről egy 1875. március 5-én keltezett, Stuttgartban feladott, Ernest Delahay-nek írott levelében: „Verlaine a minap ideutazott, mancsában rózsafüzérrel. Három óra telt belé, és megtagadta a Jóistent, és kivérezette a Miurunk kilencvennyolc sebét”. Verlaine ellentmondásos személyiségéből értelmezhető az az ellentmondás is, hogy vallásos verseivel (Sagesse, Jóság, 1881) párhuzamosan írta azoknak szándékosan felvállalt ellenpólusaként erotikus és antipolgár verseit. (Parallélement, Párhuzamosan, 1889) A Sagesse-nek eredetileg a Cellulairement (Fogságban) címet adta, lévén hogy ezek a költemények a mons-i börtönben születtek. Lírájának a vallásos élmény felé fordulását, annak kiváltó okait a börtönévek alatt történt magába roskadással, a Rimbaud-val való kapcsolat kudarcával és az abszinttól való ideiglenes megszabadulással szokták magyarázni. Tény, hogy a Rimbaud-val való ámokfutásos korszaka előtt Verlaine békés, konszolidált, polgárias családi életet élt, a „Rimbaud-élményt” követően pedig egy elzüllött, a családjával és a társadalommal konfliktusba került fegyencként szembesülhetett önmagával. Ez az egzisztenciális helyzet természetszerűleg hozta a bűntudatot és a radikális megtisztulás vágyát és szinte predesztinálta a megtérésre. Ezeket a sorokat a börtönben írta:

„Hát te mit tettél, te bolond,
hogy sírva szánod?
Mivé tetted, szegény bolond
az ifjuságod?”

(Szabó Lőrinc fordítása)

A Sagesse igencsak találó cím, mivel ez a kifejezés a franciában nemcsak jóságot jelent, hanem bölcs mértékletességet, szerénységet is. A másik pólus, a *Parallélement* pedig nemcsak a „szent” és „bűnös” versek ellenpólusára utalhat, hanem Verlaine feloldhatatlan, feszítő vívódására is Rimbaud (a démoni barát) és Mathilde (az anyagi feleség) között, tágabb értelemben a társadalmi és családi konszolidált életvitel és a társadalmon kívüli, bohém, deviáns életforma között. Tény, hogy a

börtönévek alatt igyekezett Rimbaud-val való kapcsolatát és érzéseit lezárni, erre az is bizonyíték, hogy a mons-i börtönlelkésznél meggyónt, megáldozott, majd szabadulása után rövid időt a szigorú trappista szerzetesek kolostorában töltött. Rimbaud-val ezután már nem találkozott, sőt, Victor Hugóhoz leveleket írt a börtönből, hogy Hugo próbálja megbékíteni feleségével Mathilddal, aki beadta a válópert. Az ingadozás a züllött élet és az életszentség vágya között azonban a börtön után is, élete végéig megmaradt. Bárdos László így ír erről a *Világirodalmi lexikon*ban: „Verlaine rendkívül, szinte egyedülállóan gyenge jellem volt, legalábbis magánérkölcsei vonatkozásban, ezt a tényt kár volna átfesteni, átmitizálni”. Ezekből a tényekből kifolyólag sokan nem veszik igazán komolyan Verlaine őszinte megtérését, szertelenül túlzó vallásmisztikáját ironikusnak vagy ripacskodónak érzik. Dobossy László *A francia irodalom történetében* így fogalmaz: „Vallásos korszakának mellverdeső gyónásaiba többnyire vegyül valami zavaró ripacsi póz”. Az idős Verlaine-t Jules Huret „öregedő, bukott angyal”-nak nevezte egy 1891-es irodalmi ankéton. Anatole France Vörös lilomának „szent bohémját” Choulette-t bevallottan Verlaine-ről mintázta. Vitathatatlan, hogy legtöbb verséből, a megtérése előtti költészetét is beleértve egyfajta elveszett éden, gyermeki ártatlanság és tisztaság síró vágya fogalmazódik meg, az *Egy asszonyhoz* című versben például önmagát az Édenen kívül került Ádámhoz hasonlítja. A *Látja, kell, hogy a dolgokat megbocsássuk* című versben úgy szólal meg Verlaine, mintha egy Francis Jammes verset olvasnánk:

„Két gyerek legyünk, legyünk két ifjú lányka,
semmit-élvezők, mindentől elbűvöltek,
kik szűz lomb alatt mennek sápadtra válva,
s nem tudják, hogy immáron üdvözültek”.

(Molnár Imre fordítása)

Mindezekben talán leginkább a Verlaine lírájánál egyszólamúbb Francis Jammesnek lehetne rokona. Az imént idézett versen kívül az *Ártatlan lányok dala* című Verlaine-vers szintén lehetne akár Jammes verse is, hisz Jammes-nek is fő témája az ártatlanság. Persze Jammes valódi tiszta lélek volt, Verlaine csak vágyott a tiszta életre, de tisztaságvágya éppen intenzitásából adódóan hitelesnek mondható, csak hát igen gyenge jellem volt és rendre bemocskolódott. Jammes-szerűek azok a Verlaine-versek is, melyekben az Úr kutyájának mondja magát:

„Kövessétek csak őt. Jó pásztorbotja. Én,
bégető bútokat vigasztaló szavára,
én meg, én majd leszek útunkon a kutyája”.

(Itt vagytok végre; Rónay György fordítása)

„de hogy mint hű kutya kövessék a kegyben,
tisztult bátorságot s erőt is önts belém”

(Példázatok; Szabó Lőrinc fordítása)

De talán még ennél is jobban idézi Jammest a következő néhány sor, szintén a *Példázatokból*:

„legyek hal, Fiad boldog szimbólumának,
a számár, mely Vele a városba vonult”.

Ha teljesen őszinték akarunk lenni, be kell vallanunk: Verlaine megközelítőleg azonos intenzitással vonzódott a bohém rendezetlenséghez és a rendezett tisztasághoz, a leginfernálisabb bűnökhöz és a legéteiribb életszentség eszményéhez. Ezzel a kettősséggel persze nincs egyedül, számos elődje és utódja van a világirodalomban és a magyar irodalomban is (Villon, Baudelaire, Ady, Somlyó Zoltán). Somlyó Zoltán így írja meg a *Szűk-Könyök uccán* című versében a saját züllött élete fölötti tűnődést és az Isten utáni vágyat, tisztaságigényt:

„Züllenem, hullanom rendeltetett,
és lehull, aki arra való...
Légy velem, mindenható”

Verlaine pedig így ír *A kocsmák zsivaja* című versében:

„síkos úttest, repedt aszfalt, mocskos csatornák,
íme ez az utam – és célom a mennyország”.
(Kálnoky László fordítása)

Az *álnok utakon tévelyegtem* című vers mintha egyenes folytatása lenne az imént párhuzamba állított két versnek:

„Álnok utakon tévelyegtem,
kétségbeesve, csüggeteg,
Áldott kezed vezérelt engem.”
(Molnár Imre fordítása)

Verlaine vallásos verseinek voltaképpen egyetlen igazi témája van, a bűnbánat. Talán eszelős mea culpa-i épp akkor értelmezhetők igazán, ha tisztán látjuk, mennyire esendő volt. *Drága kezek, enyémek* egykor című versében így ír:

„Jó gyóntatók, gyötrők, imádott
álmai üdvözült kezeknek,
kezek – Ő kezei! – ti, szentek:
óh, intsetek, hogy megbocsáttok!”
(Szabó Lőrinc fordítása)

A Reggeli imádság című versben szintén:

„és adj alázatos hitet, hogy megsirassam
annyi hasztalanul elszenvedett bajom,
meddő kegyelmeid, s azt is, hogy elpazalltam
silányul céltalan dolgokra sok napom.”

(Rónay György fordítása)

Ne feledjük, élete végén Rimbaud, a sátáni kamasz, Verlaine végzetes barátja is megtért, ezt Rimbaud leánytestvérétől és sógorától tudjuk. A békevágyról és megtérésről, magába szállásról így ír Jammes, az *Imádság* azért, hogy magába szálljon című versében:

„Hozzád tér, Istenem, magába szállni lelkem.
Boríts be béke már. Boríts be béke már.
Patak partján, szelíd, nagy erdőmélyi csendben
a kontempláció édes derűje vár”.

(Rónay György fordítása)

Verlaine pedig így szól a *Hallgasd a szelíd dalt* című versében:

„S mondja: a szív egyszerűsége
felett örök glória reszket,
s aranylakodalom a legszebb
s a győzelem nélküli béke”.

(Szabó Lőrinc fordítása)

Ha már Jammest emlegettem, hadd hozakodjak elő egy különös Rimbaud-párhuzammal. Rimbaudnál is megfogalmazódik a *Részeg hajó* végén a csendes életnek, a révbe érésnek, a békés elvonultságnak a vágya az ifjúság tomboló évei után:

„Ha vágynám vízre még ez unt Európában,
hűs tócsa volna az, setét és pici tó,
hol bús fiucska ül az alkony illatában
s pillangóként libeg egy csöpp papírhajó”.

(Arthur Rimbaud: *Részeg hajó*;
Kardos László fordítása)

A hajó-motívum megjelenik Verlaine-nél is, a *Birds int he Night* című versben. Verlaine „részeg hajója” a haláltól, a pusztulástól, süllyedéstől fél:

„A szegény hajó én vagyok időnként,
ki árboc nélkül teng, vihar dobálja,
s nem látva a Szent Szűzből zsendülő fényt,
imádkozva készül a fulladásra”.

(Eörsi István fordítása)

Rimbaud-t persze nagyon zavarta Verlaine időnként előtörő ájtatoskodása, végül, halála előtt azonban mégis megtért a sátáni kamasz is, aki pedig ifjúi hevében Marseille utcáin a padokra azt írta, hogy „Halál Istenre!” Verlaine túlélte Rimbaud-t, és barátja halálára írt versének utolsó sorában az egyház liturgikus latinjával siratja meg, az Úr békéjét kívánva elhunyt barátjának:

„Rimbaud! pax tecum sit, Dominus sit cum te!

(Arthur Rimbaud-hoz; Somlyó György fordítása)

Ítéletet fölösleges mondanunk, nem is tisztünk. Ítélet helyett hadd idézzem Verlaine-nek, a „hanyatlásvégi” Rómának, a „szent bohém”-nek, a „fáradt” költőnek néhány sorát, mely néhány sor summázata lehetne Verlaine ellentmondásos lelki tisztaságvágyának:

„óh Jézus, végtelen megbánásom zokog
előtted bűneim miatt, és újra s újra
hozzád fordulok: óh, nézd: bordám összezúzva,
lábam vízhólyagos és erőm elhagyott!”

(Finálé; Szabó Lőrinc fordítása)

(Megjelent a Nagyvilág 2010. decemberi számában)

A népi vallásosság nyomai Váci Mihály költészetében

Váci Mihály a szülőföldhöz, a Nyírséghez kötődő „magánmitológiájáról” már sokan és sokhelyütt írtak, a költő maga is vallott erről, nemcsak lírában, prózában, hanem riportban, nyilatkozatban is, akárhányszor ezt megtehetette. A nép mindennapjaihoz szorosan hozzákapcsolódik a népi vallásosság. Tudta ezt jól Váci Mihály, aki lírájában a nép gyermekének, a „sokaság fiának” vallotta magát. A népi vallásosság gesztusai, jelrendszere, rögzült szimbólumai a falusi és tanyasi parasztság mindennapjainak és ünnepnapjainak velejárói egy életen keresztül, a bölcsőtől a koporsóig. Liturgikus tárgyak, szertartások, szakrális szavak, imádságos formulák kapnak profán jelentést, vagy ágyazódnak profán környezetbe, a tájba, vagy a munkások és parasztok gesztusaiba. Ez egyfajta sajátos, különleges, egzotikus színezetet ad Váci Mihály lírájának.

*„Fekete- fehér templomaid,
mint gólyák az aszályban,
komolyan lépegettek – lelkekre vadászva.
Ezüst, arany lombok templomi zászlórajaja
kísérte a Tiszát – a könyörgő zsoltárt.
Szállt fenn a folyó, a mennyekbe csavargó
előének, és mormoltak utána
a zarándok erdők.”*

(Édes hazám)

Papot szeretett volna nevelni Váci Mihályból az édesanyja. Ez a tény, valami szelíd sugárzással, mintha az egész költészetét átlebegné Váci Mihálynak, a szelíd hangú magyar szocialista költőnek.

„Szegény, papot, - énbőlölem!-
azt akart nevelni ő. Nem,
nem azért, mert a szentegyház
hatalmát vagy tán ilyen más
szervezetet támogatna,
csak mert azokról hallotta,
hogy áldott gyertyák fényénél
mind Isten nagy bőségén él.”

(Anyám, add ránk áldásodat!)

Nem lett pap, sőt... ám olyan verset vagy akár egyetlen verssort sem találtam termékeny költészetében, amelyben tiszteletlenül vagy gúnnyal írt volna a vallásról, vallásosságról, vallásos emberekről. Inkább az lepi meg az olvasót, mennyire tájékozott volt a biblikus szimbolikában és mennyi bibliai alak tűnik fel, többnyire profán közegben költészetében. Versei hemzsegnek a bibliai utalásoktól, vallási szimbólumoktól, vonatkozásoktól, párhuzamoktól. Megjelenik Jónás próféta alakja a Százhuszat verő szív és a Csepergő időben című versekben, Salome táncol Heródes előtt, (Salome tánca), felbukkan Dávid és Góliát, (Dávidok) az apostolok, a Jelenések Könyvének szörnyei, Pilátus, József, az ács, Mária, és igen gyakran maga Jézus. Talán a legnagyobb kérdés az lenne, milyen volt Váci Mihály viszonya a hithez. Ennek a kérdésnek az elemzése, Váci kapcsolata, viszonya a transzcendens kérdésekhez egy másik esszé tárgya lehetne. Annyit azonban mindenképpen megállapíthatunk, hogy a hit fogalma számos versében felbukkan, de nem tételes vallásként, hanem valamiféle tisztaságvágy, valami dinamikus szépre, jóra ösztönző erő formájában:

„itt kell az egymást jelző emberek
között, a Mindenség háttere nélkül
meglelni feloldozó menedékül
az életre erőt adó hitet.”

(Levél a Földről)

„Ki adhat hát nekem, ki írhat
kötéltáblát?
Hitre, vigasztalásra,
reményre ki bírhat?
Nem kell az imádság,
amit számomra mások írnak.”

(Isten után)

„Ilyen kívántam lenni én is, ott a
homokba szúrt nyárfa: - a tanító,
ki fénybe tör, ragyogó hit a lombja”
(Jegenye-fényben)

A kereszténység alaperényei, a szeretet, szelídség, alázat, bűnbánat, gyónás, lelkiismeret Váci Mihály egész költészetét aranyszálakkal szövik át. Assisi Szent Ferenc *Naphimnuszához* hasonló intimitás, gyengéd szálak fűzik a természet tárgyaihoz, a jegenyéhez, akáchoz, nyírségi aranyló búzakalászhoz, naphoz, szélhez, természeti erőkhöz, de még az egyszerű, köznapi tárgyakhoz is. „*Akácaim, Krisztus fejét ölelő karotokkal fonjatok az égre töviskoronát*” – írja a *Sírás* című versben. A *Szelíden, mint a szél* című vers minden keresztény erényt magába foglal, szinte a Jézushoz tartozás programverse is lehetne a „*ki bántott – azt vállon öleltem*” heroikus isteni gesztusa. *Verseim* című, ars poetica-szerű költeményében saját verseit tépett rongyokba pólyált meztelen Jézusoknak nevezi. Megdöbbentő párhuzam kínálkozik Assisi Szent Ferenc *Naphimnuszának* ihletettsége, tematikája és Váci számos verse között.

Assisi Szent Ferenc írja a *Naphimnuszban*:

„Áldjon, Uram, Tégedet víz hűgunk,
oly nagyon hasznos ő, oly drága, tiszta és alázatos.
Áldjon, Uram, tűz bátyánk, vele gyújtasz világot éjszakán.
Szép ő és erős, hatalmas és vidám.”

Váci Mihály *Megcsalató* című versében a fenti Szent Ferenc költeménnyel megdöbbentő a párhuzam:

„Ó, nővérfényű lámpák!
Szelíd hűgocska- sugárcák!
Testvérke-lenge gyertyák,
s ti anya-gondú, cirógató petróleumlámpák.”

Jellemző a költeményeire a versekbe helyezett bibliai személyek, cselekmények és vallási szimbólumok profán környezetbe helyezése. A *Sírvers* című önironikus versben még az egyház latin nyelvű liturgikus szövegei is megjelennek: „*Örök béke poraira! Deleatur soraira. Hangzott a Dies Irae*”. Röntgen-glóriás szentekről ír (A *csontjaimra feszítetten*), a vasúti szemafort könyörgő Úrfelmutatásként ábrázolja (Nem tart vissza), a vasúti pályamunkásoknak súlyos szegekkel van átverve tenyere (A *csomagtartón*). A cigaretta tömjénét modern gyóntatónak nevezi a *Beszélgetések* című versben, az *Eszpresszó* és a *Staccato* című versekben a „kávéházi szeglet” a gyónás helye és szakrális tér:

„És eszpresszók gyóntató asztalánál
gyufát tördelve éjjelig
mennyit tudtunk arról beszélni,
hogyan csak beszélünk, évekig!”
(Eszpresszó)

„találkozók vallásos áhitata, presszók
sekrestye-homályai, füst, vita, átok”
(Staccato)

„Hogy gyónjak, kávézni hívom meg ismerőseim” írta József Attila, Váci Mihálynál szintén, az eszpresszóban elszívott cigaretta és megivott kávé vagy féldeci a gyónás, vallomás, őszinte emberi szó lehetőségét adja. A gyónás mozzanata számos egyéb versében is fel-felbukkan, legmegindítóbban talán a *Piros postaládák* című versben:

„Nektek szégyen, hazugság, félelem
nélkül vall bűn, szegénység, szerelem,
s őszintébben, mint oltárok előtt,
gyónnak nektek csalók és szeretők.”

A szerelem élményét is keresztény szimbólumok formájában fejezi ki: „Szenteltessék meg ajkadon a csók, fénylőbben, mint az ostya” (Zsoltár).

„Mária! – ez a szó felkelti bennem a sírást:
nem e tájon születtem!
Ó, üljél szelíd öszvér hátára -menekülj,
ó, vigyél innen engem!”

(Ave Mária)

Pilinszky Jánosnak volt Kassák Lajossal egy jelentős, feltáró beszélgetése az *Új Ember* 1962. február 18-i számában. Ebben a riportban Pilinszky és Kassák a modern katolikus irodalomról beszélgettek. Pilinszky szerint a beszélgetés legmegszívlelendőbb tanulsága Kassáknak az a kijelentése volt, hogy egy jó szocialista és egy jó katolikus író ezernyi kérdésben egyet tudnak érteni, míg egy rossz szocialista és rossz katolikus író szükségszerűen ellenségei egymásnak. Váci Mihályhoz hasonlóan Kassák költészetében igen gyakran tűnnek fel a gyermekkori vallásosság élményei. Kassák verseiben Jézus rendszerint úgy jelenik meg, mint a proletárhősök előképe. A proletár költő, aki forradalmak és háborúk közt él, Jézusban egy olyan testvérre ismer, aki szegényen született, egyszerű munkásként, ácsként élt, a világtörténelem legnagyobb pacifistája volt. Kassáknak imponált egy ilyen proletár Messiás. Kassákkal, a városi proletárok Jézusát felfedező költővel szemben Váci Mihály Jézusban a nép fiát, a szegényekkel, a nyírségi parasztsággal, cselédekkel és napszámosokkal sorközösséget vállaló Istenembert mutatja fel. Bár Váci esetében és értékrendjében helyesebb lenne talán „Istenember” helyett „isteni” embert mondanunk. A nyírségi bokortanyák tájai és emberei fölé emelt Eucharistiaként, tiszta búzából készült ostyaként mutatja a magasba, a napba Jézust.

A költő számos versében Jézust önmagához hasonlítja:

„Ó, nyomorult, gazdag szegénység!
Mesebeli nyomorúság!
Bibliai legendaként élsz
imádó lelkemben tovább.

Mint Galilea méz mezőit
Jézus-zokogva hagyom el
tájad, mely majd ragyogva őriz
alkonyi porfelhőivel.”
(Búcsú és üdvözlés)

„Mindnyájunk szíve ma-született Jézus,
imádatlan, meztelen didereg.
Várja köré terelt örömek nyáját,
hogy forró párát ráleheljenek.
(Betlehemes)

„ki bennem küldte el Fiát,
hogy csontjaimra feszítetten
megváltónk, a bomló Urán
Szegezze át a testem.”
(A csontjaimra feszítetten)

Az *Apám* című versben édesapját azonosítja a megfeszített Jézussal. Váci Mihály édesapja vasutas volt és egy baleset következtében lebénult:

„Sínekre feszített! Feletted dübörögve zúg el
a zakatoló élet!
A talpfák szelíd rokona! A két szemem
két nagy könnycsepp teérted.”

A nyírséget, a szülőföldet, a szülőket és a nyírségi embereket egyfajta tündérien légies biblikus mitológiával imádja, a búzafényes szőke tájat transzcendens magasságokba emeli. A fent említett *Búcsú és üdvözlés* mellett az *Új úton*, a *Ritus*, az *Áldott vagy Te* és a *Verseim* című költeményei is bizonyítékai ennek:

„Ó bibliai szegénységű tájak
Fűvel benőtt elkerült útja te”
(Új úton)

„Emlegetem még olykor azt a tájat,
de csak ahogy Istent a nénikék.
Megszokott ritus lett már az imádat
és csak szentkép már a szülői kép.
Nincs egy percem, hogy előtte megálljak;
-csak keresztet vet néha rá a kéz.”
(Ritus)

„Áldott vagy Te az asszonyok között,
kinek szívét szaggatva járja át
a fájdalom, hogy elveszik, akit
imádsz, a férfit, az ácsnak fiát,
a teremtőt, a csodákat tevőt,
halászok és pásztorok mesterét,
ki a pusztába ment, árva tanyák
népe közé, nyírségi sivatag
kísértőivel szembeszállani”

(Áldott vagy Te)

„Saruban jön mindig az isten,
a búzatáblák között visz át
gyalogútja, amelyen itt lenn
új égboltoknak nekivág.”

(Verseim)

„Váci a bibliai szegénységből érkezett, és egész életében súlyos keresztet hordott, s mint a próféták, hitte, hogy küldetése van a néphez...”; Toldi Éva írja ezt *A szegénység, a szelídség és szolgálat költője* című könyvében.

Az *Áldott vagy Te* című versben szinte teljesnek mondható tárlatát kapjuk Váci Mihály metafizikájának, hisz ebben a költeményben önmagát profanizált „nyírségi” Jézusnak nevezi, saját édesanyját Jézus anyjával, a szenvedő Máriával azonosítja, a nyírségi homokfúttá tájat pedig a bibliai sivataggal, a nyírségi parasztságot a Biblia népével. A Váci-versekben megszokott profanizálás is megjelenik ebben a versben: „feje köré, simító tenyerét átüti a robotok vasszege, keresztre vonják csűrhe bajai”.

Megállapíthatjuk, hogy a korabeli, Váci Mihály költészetéről a hetvenes években rögzült és dogmatizálódott kép rászorul arra, hogy árnyaltabb képet kapjunk Váci személyéről és lírájáról. Vizsgálatunk segíthet abban, hogy más optikákon keresztül is rá tudjunk nézni olykor az életműre. Talán ebben tehet egy apró lépést jelen kisesszém.

(Megjelent az *Agria* 2009. téli számában)

Dosztojevszkij és a pravoszláv egyházi szertartások

E sorok szerzője magyartanár és katolikus szerzetes, így önmagától adódik, hogy szépirodalmi olvasmányjaiban fogékony egy-egy regény, novella, vers vagy más alkotás vallási és liturgikus vonatkozásaira, tartalmaira. Régi tervét valósítja meg ezzel a kisesszével, hisz a Dosztojevszkij regények liturgikus vonatkozásait régóta figyeli. Szögezzük le: Dosztojevszkij pravoszláv hívőnek vallotta magát, ezért nem külső szemlélőként illeszti regényeibe a pravoszláv egyház liturgikus cselekedeteit. Forradalmárnak indult, de élete végén a cárizmust és a pravoszláv egyházat vallotta helyes életvezető elvnek, persze egyfajta szakralizált és idealizált, tehát utópisztikus cárizmust és pravoszláviát. Vitathatatlan, hogy Isten és Sátán, erény és bűn, egyszóval a transzcendens dimenzió szinte minden Dosztojevszkij-regényben számottevően jelen van. Laziczius Gyula írja *a Dosztojevszkij fejlődése* című, a *Nyugat* 1928. 23. számában megjelent tanulmányában a következő megállapítást: „Dosztojevszkij vallása pravoszláv kereszténység, nemcsak a Biblián épül, hanem azokon a tradíciókon is, amelyeket a pravoszlávia évszázadokon át táplált. Dosztojevszkij nemcsak a bibliai textusokban mozog otthonosan, hanem a keleti kereszténység irodalmában is és néha hosszú fejezeteken keresztül utat enged egyháza feltámasztott irodalmának”. Dosztojevszkij számos regényében központi kérdés Isten léte és az Istenhez való viszonyulás lehetőségei, módzatai.

Íme egy párbeszéd az *Ördögök* című regényből:

- „– *Hisz-e maga Istenben vagy sem?*
- *Hiszek Oroszországban és hiszek az ő pravoszláviájában. Hiszek Krisztus testében. Hiszem hogy úton van az új kinyilatkoztatás Oroszország felé... Hiszem!*
- *De hisz-e Istenben? Az Istenben?*
- *Én...én...majd hiszek Istenben is.*”

Dosztojevszkij sem a hitet sem az ateizmust nem értékelte akkor, ha készen kapott sémákban és vulgárisan kínálták. A hitért való küzdelmet egyfajta emberi alaptettnek, egzisztenciális alapnak

tekintette. Gyűlöletes volt számára a könnyű kézzel átvett, ki nem szenvedett ateizmus is. A kényelmes hitet és a kényelmes ateizmust egyaránt a lelki restség kategóriájába sorolta. Azt vallotta, hogy aki meggyőződéses és tudományos ateista, az a tökéletes hit utolsó előtti fokán áll. Mint a regényeiben gyakran kiderül, Dosztojevszkij világától nem volt idegen az ortodox vallás és főként a liturgia, s talán segítette is valamelyest megszenvedett, kiküzdött hitében a szertartások misztikája. A legtöbb liturgikus vonatkozás talán a *Karamazov testvérek* című regényében van. Az idézetek, ha külön nem jelzem, ebből a regényből valók.

„Anyám engem egyedül elvitt a templomba nagybét hétfőjén, misére. Derűs nap volt, úgy emlékszem rá, mintha most látnám, hogyan szállt fel a tömjén a füstölőből és csendesen felfelé emelkedett, odafenn a kupolában pedig egy keskeny ablakon át beáradtak ránk a templomba Isten sugarai, s a hullámokban felszálló tömjénfüst szinte beléjük olvadt. A templom közepére kilépett egy ifjú, egy nagy könyvvel, rátette a pulpitusra, fellapozta és olvasni kezdett.”

Ezek egy kicsi gyermek első benyomásai a pravoszláv liturgiáról. Mit láthatott, mit tapasztalhatott ez a gyermek, és mennyire hiteles a regényrészlet liturgikus szempontból vizsgálva? Az egyenlő szárú görög kereszt alakú pravoszláv templomépület a maga szimmetrikus voltában egyfajta statikus harmóniát sugall a templomba belépők számára. A homorú félgömb alakú falak vetítőlencséhez hasonlóan helyezik a szakrális tér közepére a rajtuk lévő ábrákat. A centrális kupola égboltozat-formát mutat, rajta a szigorú Pantokrator, a világ uraként ábrázolt Krisztus. Ez a templom domináns képe, az egész liturgikus tér felett uralkodik. Az oltárfal hajlatában, az apszisban ábrázolt főpapok úgy állnak, mintha a liturgia résztvevői lennének, akik körbeállják a templomoltárt, mintha az örök mennyei liturgiát végeznék. Az ortodox templombelsők kihasználják az összes fényjáték adta lehetőségét. A kívülről beszűrődő fények egyenletesek. A rengeteg gyertya és a hatalmas csillár mint megannyi mécses lobog az ég felé. A templom tetejének aranyozott hagymakupolái szintén az ég felé törő lángnyelveket stilizálják. Az ég felé törő lángok és tömjénfüst a keresztyének „magasba emelt” lelkét és magasba szálló imádságát jelentik. Az idézett regényrészlet említ egy fiatalembert, aki egy nagy könyvet vitt. Ő a diakónus. Jellegzetes liturgikus öltözéke az oráron. A nagy könyv, amelyből az ifjú diakónus olvasott, a tizenkét kötetes *Minea* egyik kötete volt, mert Dosztojevszkij utána egy ótestamentumi részletet ír le. A *Minea* az ótestamentumi perikópákat is tartalmazza. Az *Újtestamentum* könyveit más könyvekből, a négy evangéliumot tartalmazó Evangéliumos könyvből és az *Apostolok cselekedeteit* tartalmazó *Apostolból* olvassák a pravoszláv diakónusok. A regényrészlet említi a füstölőt is, mely három láncon függ, általában rézből készült, benne parázs van. Egy másik Dosztojevszkij-műben, a *Feljegyzések a holtak házából* című regényben egy olyan részletet olvashatunk, ahol nem diakónus, hanem pap a liturgiát végző személy. Egy tábori istentiszteleti liturgiát említ:

„A barakk közepére asztalt állítottak, letakarták tiszta szőttessel, ikont tettek rá és meggyújtották a mécsest. Megérkezett a pap a kereszttel és a szenteltvízzel ...imádkozott és énekelt az ikon előtt.” A pap jellegzetes liturgikus öltözéke az epitrichilion, melyet Dosztojevszkij konkrétan meg is nevez a *Karamazov testvérek* egyik részletében:

„A sztarec feltette az epitrichiliont, és megáldotta a körülötte szorongó asszonyokat.” Dosztojevszkij említi a tábori asztalra állított ikont is, mely tábori körülmények között az ikonosztaziont, képfalat kénytelen pótolni. Az ikon lényegesen több mint műtárgy vagy kegyeleti segédeszköz. Festménybe

foglalt hit és imádság. Az ikonokon szereplő képek a nyugati keresztények szemével nézve meglehetősen furcsák. Ady Endre *A pócsi Mária* című versében „fancsalinak” nevezi a román mócok Mária-ikonját. Ezek az ikonok minden apróságnak nagy jelentősége van. Az ikonok merevsége és statikussága az időntúlíságot, a „kimerevített időt”, az örökkévalóságot jelentik. Az ikon képe az emberi test feltámadás utáni, megdicsőült állapotát ábrázolja. A szentek arca és alakja szándékosan nyújtott, hosszított és spirituálisan finom. Nyugalom és mozdulatlanlanság. Ez az ikonkészítés két meghatározó alapelve. A fény és a fehér szín a Mennysországot, az aranyozás az isteni kegyelmet jelöli. Az ikonokon a gyermek Jézusnak gyermeki teste, de felnőtt arca van, ez a második isteni személy időntúlíságát, örökkévalóságát és Istenfűségát hivatott kifejezni. Az ikon előtt mécsest gyújtanak, ezt oroszul lampadának nevezik. A pap áldó kereszttel jön a liturgiára, szenteltvizet hint, majd énekel az ikon előtt. A pravoszláv liturgikus énekek három könyvben találhatók, a *Tródion*-ban, a *Pendikosztárion*-ban és az *Oktoichosz*-ban. A regény kontextusa alapján karácsonyról van szó, így a pap az *Oktoichosz*-ból énekel. Az *Oktoichosz* elnevezésben ott van a nyolcas szám, mely arra utal, hogy a nyolcadik században az ortodox liturgiában egy nyolc alapskálából álló énekrendszer alakult ki, elsősorban Damaszkuszi Szent János szintetizáló munkájának köszönhetően. A *Karamazov testvérek* plasztikusan ábrázolja a tizenkilencedik századi orosz szerzetesség néhány jellegzetességét. Dosztojevszkij így próbál rávilágítani a szerzetesség spirituális jellegzetességeire, szerepére:

„Egészen más a szerzetes útja. Mások nevetnek az engedelmisségen, a böjten és az imán, pedig ez jelenti az igazi szabadsághoz vezető utat: elvetem magamtól az oktalan és felesleges szükségleteket, engedelmisséggel csendesítem és ostromozom önző és büszke akaratomat, s így elérem Isten segítségével a szellem szabadságát és vele a lelki vidámságot.”

Az orosz szerzetesség alapítója Radonyecki Szent Szerгий volt, aki a 13. században élt és sokat remetéskedett a Moszkva környéki erdőkben. Dosztojevszkij azonban egy újjászületőben lévő 19. századi orosz egyház viszonyait szemlélhette és az egyházi reform kiemelkedő alakját, Paiszj Velicskovszkij Athosz-hegyi szerzetest a *Karamazov testvérekben* név szerint is említi. A Velicskovszkij munkássága nyomán kibontakozó reformmozgalom, afféle orosz „Cluny” a sztarecjelenséget hozta magával, melyről, és az egyházreform lényegéről Dosztojevszkij kellő tájékozottsággal ír:

„a sztarecség nálunk, az orosz kolostorokban nemrég jelent meg, még száz éve sincs, míg a pravoszláv keleten, különösen Sianiában és Athosban már jóval több, mint ezer éve létezik. Azt állítják, hogy a régi időkben Oroszországban is volt sztarecség, kellett lennie, de az országra szakadó bajok, tatárdúlások, zavargások, továbbá Konstantinápoly meghódítása után a Kelettel való addigi kapcsolatok megszakadása után ez az intézmény nálunk feledésbe merült, és a sztarecek eltűntek. A múlt század végén született meg újra egy nagy aszkéta, Paiszj Velicskovszkij és tanítványai által.”

Dosztojevszkij azonban nemcsak egyháztörténeti szempontból ír a sztarecekről, hanem spirituális állásfoglalás formájában is:

„Mi tehát a sztarec? A sztarec az az ember, aki a lelket, akaratomat a maga lelkébe, a maga akaratába olvasztja. Ha sztarecet választasz, lemondasz akaratodról és teljes engedelmisséggel, teljes önmehtagadással átengeded neki. A sztareceknek bizonyos esetekben mérhetetlen és elképzelhetetlen hatalom adatott. Ez az oka, hogy sok kolostorunkban eleinte szinte üldözték ezt az intézményt. A nép azonban mindjárt nagyra tartotta a sztareceket. Kolostorunk sztareceihez például egyformán tódultak az egyszerű emberek és a legnevesebbek, hogy térden állva előttük megvallják kétsé-

geiket, bűneiket, szenvedéseiket, és tanácsot, útmutatást kérjenek.” A sztarec életállapotába igyekszik helyezkedni az író is, abban a gesztusban, ahogyan szenvedő regényalakjaival szemben nem a szószék magasából foglal állást, hanem „sztarecesen” melléjük állva követi őket útjukon. Bahtyin írja a naplójában, hogy „a magasból beszélők, a papok, a próféták, bírák, tanítók, pátriárkák diktatórikus műfajai eltűntek. Utódjuk a mindegyiküket helyettesítő író, egyszerűen csak az író, aki mindegyikük stílusát örökölte”. Igenám, de Dosztojevszkij, az író leszállt a szószékről és társul szegődött szenvedő regényalakjai mellé.

Szándékosan nem térek ki a Karamazov testvérekben szereplő sztarecekre, a regény sztarecszereplőinek jellemzésére. Egyrészt azért nem, mert ezekkel a regényalakokkal, főként Zoszimával már sokan foglalkoztak előttem, Aljosáról, Zoszima sztarec tanítványáról pedig magam is írtam a *Tükörkrisztus* című, 2009-ben megjelent esszékötetemben, a Dosztojevszkij etikai problémaérzékenységéről a *Karamazov testvérek* olvasása közben című esszémben. Felhívom azonban a figyelmet Havasi Ágnes *Dosztojevszkij szentjei* című tanulmánykötetére, melyben a szerző külön fejezeteket szentel a sztarec típusoknak, Zoszimának, Tyihonnak és Makarnak. Dosztojevszkij igazi ideálja a sztarec, az intézménytől és kapcsolati hálótól mentes szerzetes, kinek életbölcssége éppen megszenvedett hitéből és a reális életből merített valóságos tapasztalataiból források. Olyan sztarecet tekint példaértékűnek, akihez az emberek önként mennek, aki közvetlen beszélgetésekkel, személyes életpéldával és prófétikus tettek által hat az emberekre. A leghíresebb sztarec talán Szárovi Szent Szerafim volt, aki 1833-ban halt meg és csak harminc év remeteség után mert vállalkozni az őt felkeresők lelki vezetésére. Szerafim halála után az ő szolgálatát az optinai szerzetesek folytatták. Optinát Dosztojevszkij is említi, mint virágzó szerzetesközpontot. Köztudott, hogy Dosztojevszkij, Gogol és Tolsztoj is többször elzarándokoltak Optinába és nagyon megihlette őket ez a „szerzetesoázis”.

A Dosztojevszkij regényeiben szereplő utalások liturgikus eseményekre, szerzetességre, egyházi életre nemcsak személyes tapasztalaton alapulnak, hanem személyes spirituális ihletettségen is. Erre engednek következtetni Dosztojevszkij zarándoklatai, valamint a vallásról, vallási kérdésekről szóló számos nyilatkozata és írása.

(Megjelent az Agria 2010. tavaszi számában)

Robert Burns „italos” verseiről

Tavalyi tervemet és adósságomat törlesztem azzal, hogy Robert Burns-ről írok, hisz talán nem figyeltünk oda eléggé, de tavaly ünnepelhettük (volna), hogy 250 éve született a „skót” Petőfi. Burns születésnapját (1759.január 25.) a skótok napjainkban is komoly ünnepnapnak tekintik és hagyomány szerint whiskyvel és a magyar disznósajthoz hasonló haggis-sal tisztelik meg ezt a jeles napot. Szalay Tamás Lajos, a Magyarországon működő Albannach Skót Kulturális Egyesület elnöke 2005. február 3-án 9 óra 50 perckor adott egy riportot a Petőfi Rádióknak. Szende Gabriella kérdésére a következőt válaszolta: „Skóciában Robert Burns esteket tartanak ezen a napon, január 25-én, valóban, ez egy nemzeti ünnep. De a világon is egyébként, ahol skót kolóniák vannak. Természetesen a legfontosabb része a haggis, ami kicsit olyan mint a hurka vagy a disznósajt Magyarországon. Ezeken az estéken köszöntik Burns-t, köszöntik a költészetét és látványosan behozzák a haggist és egy kis birkagyomrot egy tálcán és szertartásosan leszúráják egy törrel, majd folyik a whisky, folyik a sör, és folytatódik a tánc.” Szerb Antal, a roppant műveltségű, de meglehetősen pletykás és „bulváros” irodalomtörténészünk írja Burns-ről *A világirodalom történetében*: „Megrögzött iszákos, halálát is annak köszönhette, hogy részegen hazafelé menet megfázott; verseiben sem tagadja meg az északi, kissé nyers és kétségbeesett, sör- és pálinkaszagú Dyonisost”. Az alkoholt szintén Szerb Antal a „népköltők” átkának nevezi. Burns népdalszerű költészete a Petőfihez szokott magyar népléleknek meglehetősen otthonos, egyszerű és tiszta dallamú versei nagyon is ismerősek számunkra. A Burns és Petőfi közti párhuzamokat tematizáló hasonlóságok (szabadság, szerelem, népi hősookról szóló helyzetdalok, önéletrajzi ihletettségű versek) is kínálják magukat, hogy mi, magyarok rokoni szeretettel olvassuk Burns verseit. Kínálja magát számos párhuzam, Petőfi és Burns italozásról, borozásról szóló verseit illetőleg is. Bizonyos Petőfi-versek, megdöbbenő módon, mintha tükröképei lennének némely Burns verseknek, máskor pedig olybá tűnik, mintha Petőfi ott folytatná a verset, ahol Burns abbahagyta. Mintha Petőfi csupán annyit tenne, hogy „felveszi” Burns letett tollát és folytatja ott, ahol a jeles skót előd abbahagyta a verset. Kaleidoszkóp-szerűen visszatérő és variálódó tematika a bor, mint gondúzó ital, a felejtésre, a „búra jó” varázsszer Burns és Petőfi verseiben egyaránt:

Burnsnél *A nagyhasú flaskó* című versben:

„megrendül a trón, ha háboru ront,
de a flaskótól megenyhül a gond.”

(Weöres Sándor fordítása)

A jó sör, ó című, megzenésítésre kínálkozó versben szintén:

„A jó sör, ó, jön is, megy is.
Sebaj, ha rongyom rámegy is.
Culám, cipőm is eladó,
A jó sör, ó, a búra jó.”

(Nagy László fordítása)

A Szélkiáltó együttes által megzenésített *Hoci a számlát* című versben pedig ekképpen:

„Poharamban szent nedvü tó,
gondjaimat gyógyítgató”

(Weöres Sándor fordítása)

Petőfi pedig, teljes szinkronban a fenti Burns-versekkel, *A borozó* című versében gondúzó italnak nevezi a bort, az *Egy estém otthon* című versben pedig még a Petőfi színészelete miatt neheztelő és zsörtölődő édesapjának is elveszi a gondját a közös borozás okozta pillanatnyi enyhe mámor:

„Gondúzó borocska mellett
Vigan illan életem;
Gondúzó borocska mellett,
Sors, hatalmad nevetem.”

(A borozó)

„Továbbá elszavaltam
Egy bordalom neki;
S nagyon, nagyon örültem,
Hogy megnevetteti.”

(Egy estém otthon)

Persze, Petőfinél korábban is hálás téma volt a gondúzó varázsszerről, a borról írni. Csokonai, aki Burns kortársa és Petőfi elődje volt, nem „gondúzónek”, hanem „búkergetőnek” nevezte a bort. A *búkergető* című Csokonai-vers tökéletesen harmonizál a fentebb idézett Burns- és Petőfi-versekkel, Csokonai „búkergető” szóalkotása pedig Petőfi „gondúzó” szavának tökéletes szinonimája.

„Ha szíhatok borocskát,
A gondjaim csucsúlnak.
Ki boldogabb halandó,
Mint aki nem sohajtoz?
Ki boldogabb magamnál?”

(A búkergető)

Azt se feledjük, hogy Petőfi egyik leghumorosabb versét, a *Csokonai* címűt, épp nagy elődjének, a debreceni „boros, lagzis és farsangos” kedvű „garabonciás diáknak”, Csokonai Vitéz Mihálynak áldott emlékére írta. Csokonainak tanárkollégái Csurgón szemére vetették, hogy diákjaival esténként együtt borozik, mulatozik, és inkább baráti kapcsolatot tart velük, mint tanár-diák viszonyt. A bor, mint baráti kapcsolatokat teremtő és fenntartó ital a Burns-versekben is vissza-visszatérő téma:

„egy vidám baráti csoport
s középen a flaskó isteni gond.”

(A nagyhasú flaskó; Weöres Sándor fordítása)

„Nemegyszer felhangolt a sör
s a cimborák körültem”

(Az árpaföldön; Kálnoky László fordítása)

„Üveg bor és egy hű barát!
Mit akarsz többet, ember?”

(A borosüveg és a jóbarát; Nadányi Zoltán fordítása)

A *Haj-hajdanán* című versben az eltűnt barátok hiánya miatti rezignált, keserédes nosztalgia hangján szól:

„Haj-hajdanán, bizony,
Haj-hajdanán...
Töltöm baráti serlegem,
mint hajdanán!”

(Weöres Sándor fordítása)

De szép sorban visszaköszönnek Burns „italos” verseiben mindazok az örömök, értékek és életcélok, melyek a költő számára fontosak voltak. A skót nemzeti büszkeség hangján szól a nemzeti whisky védelmében és az angol „pancsolók” ellen óvja a skót ivókat, egyfajta sajátos, védegyletszerű „termékvédelemre” igyekszik felhívni honfitársai figyelmét A *skót ital* című versben. Burns „legpetőfőbb” témája pedig nem más, mint a lányok és a bor által nyújtott együttes mámor öröme:

„Ugorj, fiú, egy pint borért,
de úgy hozd ám, ezüstkehelyben,
mielőtt innen elmegyek,
a szép kislányra hadd emeljem.”

(Ugorj fiú, egy pint borért; Nadányi Zoltán fordítása)

„Igyunk egy finom kupa bort,
igyunk egy finom kupa bort,
örömet ott lelsz ahol érsz,
de itt még híja sose volt.”

(Kicsi lány még a kedvesem; Nemes Nagy Ágnes fordítása)

„Tegnap ittam egy icce bort,
de csak úgy egymagamba,
tegnap a mellemre omolt
aranyhajával Anna.”

(Az aranyhajú Anna; Kálnoky László fordítása)

Persze megjelenik az örök humorra, élcelődésre okot adó téma is, a részeges férjet furdaló lelkiismeret, aki a kocsmában ül, de közben asszonya hazavárja. A magyar közgondolkodásban is örök vicctéma jelenik meg a Shelah O'Neill című versben, az örök férfisors. Búcsú a legényélettől, így kényszerű búcsú az italozástól. De ha már a skót férfi megadja magát és megnősül, arra a sorsra jut, hogy a részeges férjet hazaváró asszonya a rossz lelkiismeret lidérceként jelenjen meg a kicsapongó férj képzetében. Ez a magyar gondolkodásban jellemzően a kocsmából hazatántorgó férjet nyújtófával vagy porolóval váró asszony képét asszociálja:

„Hej, dévaj, duhaj Willie,
Hazavár asszonyod!”

(Dévaj, duhaj Willie; Weöres Sándor fordítása)

És természetesen a költő abban is hisz, hogy az alkohol által okozott mámoros állapot képes megteremteni az áhított egyetértést és békét a különféle társadalmi állapotú, rendű-rangú, vagyoni helyzetű, vagy egymással józanul állandóan civakodó és szót nem értő emberek között:

„Uri sors: jó mód, kényelem;
paraszt-sors: nyűgös gyötrellem;
itt egyetértés lángja gyúl:
a részeg ember mind nagyúr.”

(Most hoci a számlát; Weöres Sándor fordítása)

„Ha dühvel hajbakapnak, ó,
a szomszédok, irtóztató!
Az árpalé nyugtatni jó,
csitul a gége,
ha ügyvéd lett a csobolyó:
örök a béke.”

(A skót ital; Nagy László fordítása)

Burns „italos” versei, tematikai sokféleségük ellenére egyetlen mozzanatban közösek. A kollektív mozzanatban. A költő mellett mindig ott érezzük a társaságot, a szerelmest, az ivócimborákat, az örömeiket, bánatukat alkoholban feloldani igyekvő kisembereket, akik többnyire az egyszerű nép fiai. Egyszóval valami vitalitás, kissé rusztikus nyüzsgés sejlik fel a Burns-versek olvasása közben. Ezért is alakult ki az a téves, merőben hamis, ködösen romantizált elképzelés Burnsről, hogy ő az őstehetség, aki a nép egyszerű gyermekeként az „eke szarva mellől” érkezett a világirodalomba. Noha mesterségére, a költői pályára tudatosan és intellektuálisan készült, verseinek populáris hangja és erőteljes népies vitalitása tagadhatatlanul a „népköltő” mítoszát táplálja az utókorban. Wordsworth tudatosan tanulmányozta az angol tóvidéki parasztok nyelvjárását és folklórját. Petőfi a „nép nevében” szól. Burns verseinek dinamizmusát és „egzotikumát”, frissességét a sajátos skót dialektus adja, melyben van bátorsága megszólalni, hogy a skót parasztsággal való sorsközösségének hangot adjon szerelmes, forradalmi, vagy akár „italos” verseiben.

(Megjelent a Nagyvilág 2010. júniusi számában)

Márványlapra vésett mulandóság Berzsenyi Dániel költészetében

*„Minden nap búcsút veszünk valamitől,
anélkül, hogy tudnánk.”
(Lion Feuchtwanger)*

A változó és tovaröppenő „szárnyas” idő kiemelt szerepet játszik Berzsenyi Dániel költészetében, de életritusában, napirendjében is fontos volt az idő, az időbeosztás. Verseit dátumozta, szigorú időrend és napirend jellemezte mindennapjait, életét időbeosztással élte. Reggel korán kelt és este korán feküdt, mert felesége, Dukai Takách Zsuzsanna korholta, amiért esténként túl sok gyertyát fogyaszt. Egy józan gazdálkodónak rendkívül fontos az idő a mindennapi életben. Márpedig Berzsenyi jó, sőt profi gazdálkodó lehetett. Számos emlékezés és bizonyíték van arra vonatkozólag, hogy jó gazdálkodó volt, a mezőgazdaságról írott értekezése ámulatba ejtő még a kései olvasó számára is. Ki gondolná, hogy ez a földhözragadt gazdálkodó, „Dani uraság” azonos azzal a magyar költővel, aki állandóan medítál és pipázgatva nosztalgiazik, a múltba réved, álmodozik, ábrándozik. „Dani uraság”, a gazdálkodó és Berzsenyi Dániel, a költő másképpen gondolkodik az időről, noha vitathatatlanul egyazon személy a kettő. Gazdálkodónak remek, költőnek zseniális. Költői időszemléletében paradox módon a múlt idő állandóságát, a múlt statikussá merevített jelenítését vehetjük észre. Költeményeiben „márványlapra” vésve igyekszik örökíteni és időtleníteni mindazt a tűnékeny mulandóságot, aminek elmúlásától retteg. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy költészetében csak az van igazán, ami már elmúlt. Bertók László ezt a gondolatot így fogalmazza meg a *Niklán* című versében:

*„ha Dániel úr ujjai között
megpörget egy diófalevelet,
nincs alku, nincs haszontalan öröm,
csak az van, ami végleg elveszett”*

A mulandósággal való szembenézés, másképpen szólva az ember ráeszmélése a mulandóságra, az ifjúságot maga mögött hagyó ember legizgalmasabb leckéje és határhelyzete. Határhelyzet és feladat, amivel kezdenünk kell valamit. „A mulandóság Berzsenyi legfőbb mondanivalója. (...) Verseiben a mulandóság nem a szentimentális kordivat tetszelgő bánatocskája, nem is a Horatius méltóságos tudomása a ritmusba gördülő elmúlásról, hanem egy alapvető élményséma. (...) Berzsenyi minden dolognak a mulandóságát érezte rögtön. (...) A romantikával válik a költészet tengelyévé az idő, a lepergő emberélet.” – írja Szerb Antal a Magyar irodalomtörténetben. A már említett, „márványlapra” vésett mulandóság egész gondolatkörét átjárja. Tény, hogy költeményei többségében előkerül kaleidoszkóp-szerűen a mulékony dolgok féltése. Hazáját, nemzete erkölcsét, az ifjúságot, saját életét siratja. Vannak költők, akik már öregen születnek. Füst Milán például legszebb aggastyán-verseit viszonylag fiatalon írta. Berzsenyi pedig, Kazinczynak írott levelében már saját elmúlását tervezi vagy előlegezi: „Tisztelt Férfi! Nem látogatád meg haldokló barátodat; íme annak árnyéka meglátogat Téged! Árnyéka, mondom, mert a lélek, mellyel Te valaha annyit vesződtél, többé nints. (...) Ma rakodtam új szobáimba, letettem nyoszolyámat azon szegletbe, melyben én haldoklani fogok, elgyújtottam kandallómat, mellynél életemnek örömeit, bolondságait gyakran vissza fogom kérödzni s a vénségemet melengetni.” Mátyás Ferenc, a Berzsenyi otthonában című vallomása elején szereplő versében a „hervadó liget” költőjét, az élet szép tavaszától búcsúzva ábrázolja Berzsenyit: „a sárga ős tett fejedre rozsdás koronát”. A Berzsenyi-lírában a mulandóságról való elmélkedések két nagy tematika köré csoportosulnak. Az egyik az ifjúság elvesztésének gondolatköre, a másik pedig a kollektívum és a régi morál mulékony-sága, a nemzet és a régi erkölcs eltűnése miatt érzett aggodalom. A tovatűnő ifjúság, a „rózsalugasos tavasz”, a szerelem mulékony-sága számos költeményében jelenik meg újra és újra, gyakran szinte önmagát ismételve. Éppen az önismétlés lesz Kölcsey egyik vádjá, miszerint Berzsenyi költői világa túlzottan zárt, túlzottan szűkös. Tény, hogy ez a költői világ nagyon személyes, karakteresen egyedi és az is tény, hogy a tűnő tavaszt, az ifjúság elvesztését, valamint a nemzetféltést tematizáló versekben a motívumok gyakran, valóban kaleidoszkóp-szerűen kavarognak és játszanak egymásba. Összegyűjtöttem egy csokorra való idézetet az ifjúság elvesztését sirató, a mulandóság gondolatát tematizáló költeményekből, a teljesség igénye nélkül. Ezek az idézetek önmagukban, kommentár nélkül is egymásnak felelgető, egymást erősítő, kiegészítő, szerves meditációs egységgé állhatnak össze egy olyan aforizma – vagy idézetgyűjteményben, amelynek egyik elkülönített témaköre az elmúlás lehetne. Szinte megszakítás nélkül olvashatók egymás után:

„Hervad már tavaszom, s bimbaji hullanak,
A szép álmodozás kedves alakjai,
A tündér Amathus bájai oszlanak.”
(Barátimhoz)

„Hervad már ligetünk, s díszei hullanak,
Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.
Nincs rózsás labyrinth, s balzsamos illatok
Közt nem lengedez a Zephyr.
Nincs már symphonia, s zöld lugasok között
Nem bűg gerlice, és a füzes ernyein
A csermely violás völgye nem illatoz,

S tükrét durva csalét fedi.
A hegy boltozatán néma homály borong.
Bíbor thyrusain nem mosolyog gerezd.
Itt nemrég az öröm víg dala harsogott:
S most minden szomorú s kiholt.
Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül,
S minden míve tűnő szárnya körül lebeg!
Minden csak jelenés; minden az ég alatt,
Mint a kis nefelejcs, enyész.
Lassanként koszorúm bimbaja elvirít,
Itt hágy szép tavaszom: még alig ízleli
Nektárját ajakam, még alig illetem
Egy-két zsenge virágait.
Itt hágy, s vissza se tér majd gyönyörű korom.
Nem hozhatja fel azt több kikelet soha!
Sem béhunyt szememet fel nem igézheti
Lolli barna szemöldöke!”
(A Közelítő Tél)

„Még most teljes orzáimon
Rózsabimbó fakadoz,
S alabástrom vállaimon
Barna hajfürt ingadoz.”
(Phyllis)

„Majd ha a bús tél közelget
Ezek mind elnémulnak,
Elrepül a szép kikelet
S örömeink elmulnak.”
(Egy szilaj leánykához)

„Süllyedek! nyujtsd karjaidat
Míg el nem fogy életem,
Míg elhervadt ajakimat
Ajakidra tehetem.”
(Esdeklő szerelem)

„Addig is, míg homlokodon
Arany üstök omladoz,
Akkor is, ha majd arczodon
A rózsasaláng hervadoz.”
(Lilihez)

„Hát a szerelem szent lángja
Csak illy mulandó?
S Nelli is, mint minden lányka
Csak változandó?”

(Nelli)

„Czenczim! Repül az élet,
Mint egy sebes sohajtás.
Tünik tavassza s hervad,
Mint gyenge rózsabimbó.”

(Czenczimhez)

„Elszakadsz tőlem, szeretett barátném,
Hasztalan zárlak kebelembe; eltűnsz,
S mint az álmkép, örömim, reményim
Véled enyésznek.”

(Bucsuzás)

Egy rövid megjegyzés: Itt, ebben a költeményben jelenik meg legerőteljesebben a horatiusi reminiscencia, a *carpe diem*: „Minden órának leszakaszd virágát.” A „leghoráciusabb” és „legberzsenyibb” közhely pedig: a szárnyas idő elröpül. Schillert is idézhetném: „Minden elmúlik, mint az álom, elröpül, mint a vándormadár”. A magyar költészetben ennek is van utóélete, Ambrus Zoltánnál például „az emlék pillangó, mely elrepül; hiába kapkodunk utána, szárnyainak a hamva se marad meg sokáig az ujjaink hegyén”.

„Íme, lassanként lefoly a virágkor,
S gyenge rózsáink vele elvirítnak;
A kies Tempék, Örömek, Szerelmek
Vele enyésznek.”

(Barátomhoz)

„Bámulva kergetjük álmunk tarka képét,
Örökre elvesztjük gyakran éltünk szépét,
S későn hullnak könnyeink.”

(Búcsúzás Kemenes-Aljától)

„Az ifjuság örömei
Lassacskán elrepülnek,
A szép orcza kellemei
Komor ránczokra gyűlnek.”

(A Múzsához)

„Rózsaszálak a gyönyörűségek,
Mellyeket egy őszi szél hervaszt!”
(A Halál)

„Elvirít a szép kikelet,
S véle a hesperi liget.”
(Életphilosophia)

„S ha illatot hint rád a szép tavasz;
Dencsid keserged, a midőn az ősz
Lehelletével hervad a virány,
S előtted intve sárga lombja hull.”
(Barátnémhoz)

„Használd a napokat, s ami jelen vagyon
Forró szívvel öleld, s a szerelem szelíd
Érzésit ki ne zárd, míg fiatal korod
Boldog csillaga tündököl.”
(Horátz)

„S az emlékezetnek repdező szárnyai
Visszahozzák éltem eltűnt örömeit.
Életem képe ez. Már elestvélyedtem,
Béborúlt az élet vidám álorczája!”
(Levéltöredék barátnémhoz)

Megjegyzés: ez a költemény valójában nem epistola és nem is töredék, inkább tünődés, meditáció, elégikus ábrándozás, nosztalgizálás, félhangos, szinte prózai monológ. Kiemelt szerepe van a képiségnek, a látvány által keltett hangulatnak. Horváth János ezt írta erről a költeményről: „Azóta nyárvégi estéken az őszi bogárnak búsongó hangjait nem lehet hallani anélkül, hogy e gyönyörű költemény egész hangulata újra meg újra el ne árásszon bennünket.”

„A mohosúlt sírkövekre ledűlsz
S mély lelkesedéssel emeled hárfádat,
Az öszült kor képeibe merűlsz.”
(A Melancholia)

„Mint az arany kornak boldog századja virágzó
Képe szelíd Tündér, fiatalság! Vissza nevensz rám.”
(Az Ifjuság)

„Elröpültél már szeretett ifjúság!
Eljön a sok bajj, és jő a sok aggság,
A vidám orcát halovány hidegség
Váltja fel gyorsan, s követ a betegség.”
(Az ifjúsághoz)

„Álmaim tűnnek, leesik szememről
A család fátyol, s az arany világnak
Rózsaberkéből sivatag vadon kél
Zordon időkkel.”
(Barátimhoz)

Mint említettem, Berzsenyi nemcsak saját mulandóságának lehetőségével számol, hanem állandóan visszatér költészetében a nemzetféltés gondolata is, ami már nem klasszicista, hanem romantikus vonás, a romantikának „divatos” témája, noha ősrégi téma, hisz a clades-eszme, a nemzetféltés gondolata már Horatiusnál is megvolt. Mint már szó volt róla, Berzsenyi gyakran ismételteti önmagát, az ifjúság elvesztésének gondolatköre mellett kaleidoszkóp-szerűen, a nemzetféltés gondolatkörében is. A *mulandóság* című költeményben például így:

„Hol van már Ninive, Babylon, az Egyiptusi Théba?
Memphys, Cartágó, Peru vára, Corinthus, Athéne?”
Hol van a régi ditsőséges Rómának hatalma?”

Ez a legkevésbé „berzsenyis” vers, erőteljes áthallást érzünk itt Horatius egyértelmű hatása mellett Kisfaludy Sándor regéire is. A romos vár és ledől torony képe jelenik meg leggyakrabban, mint a régi dicsőség eltűnése, megszűnése miatt érzett fájdalom nosztalgikus képe.

A *Balaton* című költeményben ekképp borong, keserű nosztalgiával:

„Itt meredek sziklák tetein sok régi erős vár
Omladozó falain lebeg a múlt hajdani képe”

Vagy a *Mulandóság* című nagyobb lélegzetű költeményben, szinte ugyanezt a gondolatot olvashatjuk:

„Amott egy magas szirt fokán
Egy puszta vár dűledez,
Mellynek szomorú homlokán
Bús régiség epedez.”

Itt Matthison hatása tűnik egyértelműnek. Vessük össze az *Elegie in den Ruinen eines alten Bergschlosses geschrieben* című költeménnyel, melyet Petőfi is lefordított, *Elégia egy várrom fölött* címmel.

Vagy akár *A Felkölt Nemességhez* című költeményben:

„E nép csatázott nagy Hunyadink alatt
Mikor kevély Bécs tornya lerontatott”

A *Remete* című dialogikus költeményben pedig:

„Ott hajdan ragyogó tornyok, erős falak
Állottak sudaras sorjegyének között.”

De folytathatjuk a sort, a teljesség igénye nélkül:

„Nyolc századoknak vérzivatarja közt
Rongált Budának tornyai állanak”
(A Magyarokhoz)

„Látom Théba kevély tornyait omlani
S a márvány Babylon falát.”
(A Temető)

„Így a görög nép, s Róma bölcsessége,
....
Míg végre a vad Barbarok dühétől
A föld színéről eltörültetett.”
(A Pesti Magyar Társasághoz)

„El szórta Filepnek rémítő flottáját,
Mint a világrázó Gallia dandárit
Az Úr lehellelte.”
(Felírás a királynak Keszthelyre várátására)

A jelenkor, az elpuhult nemzedék az oka a romlásnak számos költeményben, például *A magyarokhoz* című Ódában, melynek eredetileg a *Kesergés* címet adta.

„Romlásnak indult hajdan erős Magyar!
Nem látod Árpád vére miként fajul?”

Erre a költeményre a legnagyobb hatással Horatius *Ad Populum Romanum* című ódája volt, ahol a nagy római előd így kezdi költeményét:

*„Delicta maiorum immeritus lues,
Romane, donec templa refeceris
aedisque labentis deorum et
foeda nigro simulacra fumo.”*

„Apáid vétkeiért méltán lakolsz római, amíg helyre nem állítod a templomokat, az istenek düledező hajlékait, a fekete füsttől elcsúfított szobrokat.”

*„Sok messzi Ország böltsei bajnoki
Jöttek hazánknak látni ditső egét
Rémülve nézett a Világ ránk
S nemzeteket tapodó erőnkre”*

(Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás)

*„Már sírba szállott hajdani nagy nevünk,
Már mér le tsüggött győzni szokott karunk”*

(A tizen nyolczadik század)

Bezzeg a régiek erkölce, ereje és virtusa! Ez a gondolat Berzsenyi kortársait is megihlette, Révai Miklós például egy egész értekezést ír versben a nemzeti nyelv és öltözet védelmében *A Magyar öltözet és nyelv* című költeményben. Baróti Szabó szintén. Szinte kísértetiesen hasonlítanak egymásra ezek a költemények:

*„Serkenny fel Magyar Ifjuság! Im Nemzeti Nyelved
Egy szép Nemzetnek bélyege veszni siet!”*

(Baróti Szabó Dávid: A magyar ifjusághoz)

Mátyás Ferenc írja: *„Olykor még álmodozva jár, a távoli múlt kormos falai közt, holdfényben, mélabúban emészti magát, a tegnapok korát elégiákban éli át. (...) a tér helyett az idő költészetében a tengely, - mert minden folyvást mozog, rohan az elmúlás felé.”* Bessenyei Ferenc színművész egy, a Berzsenyi kincses emlék-kalendáriumnak adott interjúbán említi, hogy számára a legkedvesebb Berzsenyi-vers a *Barátaimhoz*, épp a mulandóság, az ifjúság elvesztése miatt érzett finom melankólia miatt. *„A Barátaimhoz című verset nem kis nosztalgiával szavaltam. Hisz arról szól, mennyi hittel, mennyi gyönyörű ígérettel indul az ember élete és milyen keserves ráébredni arra, hogy minden elpusztul körülöttünk.”* Bessenyei Ferenc tolmácsolásában megjelent egy egész bakelit korongnyi Berzsenyi-vers, a másik jeles hazai színművésztől, Sinkovits Imrétől azonban csak egyetlen Berzsenyi jelent meg hanglemezfelvételéként, de az éppen a legszebb elmúlás vers, *A közelítő tél*.

Berzsenyinek, a gazdálkodónak és a költőnek „kettéeső” időszemléletéről már volt szó. De milyen volt Berzsenyi viszonya a saját korához, saját idejéhez? Egyesek szerint maradi és nehézkes volt, régi korokból itt maradt hérosz, annak a régi magyar nemesnek megtestesítője, aki gyémánt erényekkel és Toldi Miklós – szerű testi erővel bír, és aki talán, - valljuk be, nem létezett soha. A múltba révedés

folyamatosan tetten érhető költészetében, amikor a régi dicsőséget idealizálja és saját elpuhult korát ostorozza. Toldi Miklós kései unokája lehetne ez a magyar Herkules, akinél még a Múzsza is „birkózva győz” és ércbuzogány rezeget kezében. Az erőnkultusz, melyre fizikai adottságai és ösztönös eszmei voluntarizmusa predesztinálja, melyet költészetté szublimál, soproni diákévei alatt önnön fizikai nyersességében mutatkozik meg: „Sopronban magam tizenkét németeket megvertem, és azokat a város tavába hánytam.” De ezt a hőroszkultuszt és erőnkultuszt, költészetének ihletett dinamikáját, melyet egyesek retrográdnak minősítettek, mások ugyanezt minősítették előremutatónak és modernnek, mely a meghaladott klasszicizmusból a romantika, majd az expresszionizmus, urambocsá a futurizmus felé visz. Simon István *A magyar irodalom* című tanulmányában Berzsenyi költészetéről a következő megállapítást teszi: „Századunkban volt egy időszak, amikor romolhatatlan, egészséges lírája vérátömlesztéshez volt jó, túlfinomult és sápadni kezdő költészetünket fölfrissíteni.” Költeményeinek dinamizmusa és aktivizmusa, az ígék expresszív halmozása valóban folyamatos izgalomban tartja az olvasót. Hogyan fér el az expresszív erőnkultusz és az elégikus elmúlás gondolköre egyazon költészetben egyazon intenzitásfokkal? Ez a kérdés többeket foglalkoztatott, például Szabó Dezsőt is, aki a *Berzsenyi* című írásában így fogalmaz: „Ez a két dolog: az erők örökös küzdése és semmibe-zuhánása adja meg Berzsenyi tehetségének, költészetének két fő vonását. Berzsenyi lírája heroikus és elégikus. A nagyszerű életküzdő és a nagyszerű elmúlás költésze.” Úgy is fogalmazhatnánk, hogy Berzsenyinek van egy erőteljes ódai patetikus, és egy elégikus melankólikus hangja. Az elégikus hang egyértelműen a Niklára költözés utáni rezignáltabb pályaszakasz időszakában jelentkezik, hiszen Nikla nem pótolhatta Sömjént, hisz Sömjén a letűnt szerelmet, ifjúságot, életkedvet, reményeket idézi fel Berzsenyi nosztalgiára és rezignációra hajlamos tudatában. Nikla az elmagányosodás, a rezignáció és az öregedés helyszíne már. De Nikla védelmében meg kell említeni, hogy Niklán idézi meg a múltat, itt vési „márványlapra” a mulandóságot, hogy múlhatatlanná tegye azt.

(Megjelent az Evangélikus Élet 2010. december 19-i számában)

Nemes Nagy Ágnes Budapestje

*„Egy városról szeretnék írni régen,
egy városról, amelyben most lakom,
s a torkomig tolúl föl már a szégyen,
hogy kimondani nem tudom.”*

(Egy városról)

Minden hosszabb vagy rövidebb ideig Budapesten élő írónak, költőnek megvan a saját Budapestje. Ez a saját Budapest belül is van, meg kívül is. Belül: ahogyan én látom, úgy soha senki nem láthatja, nem is látta és nem is fogja látni soha Budapestet. Kívül: utcák, terek, épületek, Budapest „fragmentumok”, melyek csak nekem fontosak valamiért. Nem biztos, hogy fontos elmondanom miért, úgysem értené senki. Nemes Nagy Ágnes Budapestjét, a verseiben és emlékezéseiben megjelenő Budapestet nem ajánlanám turisták számára írott útikönyvek kiadóinak. Nem a hatalmas vagy fontos kész monumentumok és helyek, terek, hanem az épp mozgásban lévő, formálódó tér, egy pályaudvar, vagy egy gesztenyefa a Krisztinában, vagy a villamos fizikai mozgása és vonalakra bontott kontúrjai alkotják ezt a várost. Legtöbbször azt érezzük, hogy a marginálisra figyel, másképp szólva Nemes Nagy Ágnes költészetében a marginális válik centrálissá. Objektumokra figyel, de ezeket az objektumokat nagyon is szubjektíven figyeli. Milyen épületekből, utcákból, terekből állhatna össze a Budapesten született Nemes Nagy Ágnes Budapestje? A Bartók Béla utca (régii Horthy Miklós utca) 28. ahol szüleivel lakott, sarkán a Hadik kávéházzal? A Baár-Madas református leánygimnázium a Rózsadombon? Centrál kávéház? Krisztinaváros? Kékgolyó utca? A Baár-Madas református leánygimnázium afféle „kiröptető” alma mater, jeles költő-igazgatójával, Áprily Lajossal. Nemes Nagy Ágnes itt már verseket ír, nem is rosszakat. Nádor Tamás készített egy interjút Nemes Nagy Ágnessel, melyben a költő így emlékezik erre az időszakra: *„Én bizony nagyon szerettem az iskolámat, s ha dicsérem, nemcsak Áprilyért s a többi jó tanárom természetszemléletéért. Ezek a nagyon művelt pedagógusok például Proustról beszéltek nekünk, amikor az író épp csak bemutatkozott magyarul. S ilyen frissen figyeltek minden egyébre is.”* Talán a magyar líra egyik legszebb iskoláról szóló versét írta a Baár Madasról:

*„Bevallom hát, nem tagadom:
egy iskolával álmodom.
Hogy szemérmesen fátyolozza,
de ringatja az alkalom.*

*Az óriási labdatér
a régi labdát dobja ki,
s kavarnak a régi izmok,
a másodpercek szobrai.*

*Az ifjú ház magasra szökken,
vadszölő futja friss falát,
s a szók megérnek, mint a fürtök:
kert. Eszme. Labda. Ifjúság.”*

(Iskola)

Ez a vers minőségben és szépségben felér a klasszikus magyar irodalom legjelesebb iskoláról szóló verseihez, akár Ady Endre *Üzenet egykori iskolámba* című verséhez is. Az iskola után meghatározó diákkori élmény a Hadik kávéház is, ahol még láthatja a törzshelyén üldögélő Karinthy Frigyes. Karinthy úgy pozícionálta magát a Hadikban, hogy bárki láthassa, aki benéz oda. A Centrálban is ugyanígy pozícionálta magát, tisztában volt irodalmi ikon-szerepével és tudatosan rá is játszott erre. Egy televíziós interjújában említi Nemes Nagy Ágnes, hogy számára napi program volt a Hadik „akváriumában” Karinthyt „meglesni” hisz az egész Nemes Nagy család Karinthy-kultuszban élt ekkoriban. Nem sokkal ezután, fiatal egyetemistaként már nemcsak szemlélője az irodalomnak, hanem benne is van. Szerb Antallal sétálgat a Duna-korzón, aki egy ilyen irodalmi séta alkalmával azt mondja neki: *„Tudja Ágnes, ahogy így visszanéz rám a lépcsőről és beragyog vigasztalólag szökecséggel, úgy érzem mindig, mintha Germánia s az egész árja világ megbocsátaná nekem, hogy zsidó vagyok.”* Aztán Halász Gáborral irodalmi levelezést folytat és férjhez megy Lengyel Balázs íróhoz. Fiatal házasként férjével, Lengyel Balázssal Rómában él rövid ideig. Borzalmas, háború utáni Budapestet hagynak maguk mögött rövid időre. *Két Róma* című emlékiratában írja Lengyel Balázs, az ifjú férj: *„Rómában voltunk. Annyi bezártság és rémség után. A hidak nélküli, összerombolt Budapest után.”* De hamar vissza kell térni Rómából Pestre, a Centrál kávéházba, ahol irodalmat kell csinálni, Újholdat kell csinálni, vagyis növeszteni kell az új holdacska cérnavékony ezüstívjét Budapest sötét egén. Rákos Sándor így emlékszik az *Egy régi s egy még régebbi nyár* című lírai naplójában:

*„Ágnes almával kínált és irodalomról
beszélgettünk jobban szerettem volna
róluk magukról bár az Újhold is ők
és a Centrál füstfelhőiben
meg a Félgyertyában s a többi szent helyen
zajló szerkesztői viták nemkülönben”*

A Rákos Sándor által felidézett Centrál kávéház meghatározó helyszín az Újholdas időszakból. Szabó Magda például a Centrálban találkozott először, ismerkedett meg Nemes Nagy Ágnessel. Ezt a találkozást a *Sztélé* című emlékezésében idézi fel, egyes szám harmadik személyben írva önmagáról: „Szervusz, mondja Nemes Nagy Ágnes Szabó Magdának, szervusz, felel neki a várakozó, a férjnek meg úgy köszön: jónapot, Balázs. Sok hónap telik el, míg összekegyeződnek, a vidéki lány még nagyon vidéki. (...) Már nem volt egyedül, már tartozott valahová, a Centrál később törzshelye lesz.” A romos Budapesten a Centrál volt az egyetlen azilum az írók számára. 1946 és 48 között reménytelen események játszódtak le, melyeknek emblematisztikus helyszíne lett a Centrál. Innen indult a Magyarok, Kardos László és Kéry László szerkesztésében, Kassák Lajos és Fodor József az Új Időket szerkesztette itt, Sárközi Márta a Választ. Lengyel Balázs pedig ügyebár, az Újholdat. Kabdebó Lóránt rádióriportban kérdezte erről az időszakról Nemes Nagy Ágnest, melyben ő így emlékszik: „Hazajöttünk Debrecenből áprilisban, a kormány vonatán, és beléptünk az irodalomba. Beléptünk, még hozzá a Centrál kávéház ajtaján, itt volt jelen akkor az egész akkori magyar irodalom.”

Később aztán már, ha szándék lett volna rá, akkor sem lehetett többé a Centrál az a szellemi műhely, ami volt, mivel előbb a Metro-Klub, később az Eötvös-Klub költözött be az épületbe. A Kékgolyó utcai lakás, ahol Nemes Nagy Ágnes az ötvenes években él, dokumentarista jelleggel jelenik meg a költészetében. Ablakából a *Város, télen* című költeményének tárgyai láthatók: kovácsműhely, tűzfal, viskó, talicska. Mint már említettem, költészetében többnyire nem a gigantikus, vagy művészettörténetileg érdekes épületek és helyszínek ragadják meg, hanem a formálódó, megújuló, átalakulóban lévő terek, pályaudvarok, árkok, építkezések:

„Acetilén fényében ázik
az útjavítás. Lenn a mélyben,
iszamos, hullő-hátú cső,
pára gyöngyösödik a kérgen,
s a városon, mint vér a gézen
általszívódik a nyirok.”
(Október)

„Középen pedig a működés. Az exkavátorok, a
fix-platósok. A gépkezelő odafent, mint egy függőben
maradt pilóta. Citromsárga gumiruhában
gödörökbe mászó űrhajósok.”
(Egy pályaudvar átalakítása)

Nagy hangsúlyt kap verseiben a modernizálódó város, a romok eltakarítása, a tömegközlekedés háború utáni újraindulása. Külön tanulmányt érdemelnének Nemes Nagy Ágnes villamosokról írott versei:

„Járkáltam nagy, metszett fasorban,
és fújt a földalatti szél
a folyosók szögeinél
a villamos-sikátorokban.”
(Nem akarok)

„Minduntalan megsértének.
A villamosok, a legyek.”
(Minduntalan)

„Halad a villamos, hörög,
kínjában tántorog szegény,
fürten csüngünk a sárga állat
apadozó villany-tején.”
(Villamos)

„S amott, közelgve, távolodva,
a sík utat narancs-piros
lámpás orrával szimatolja
a ködben bolygó villamos.”
(Otthon)

„a villamos úgy dől be a kanyarba, mint egy
öreg futó vagy mint a föld az ellipszis-pálya fordulóján”
(Az utca arányai)

„Az állomásépület favázas. Cifrázatok, vasrács
sárgára festve, századvégi öntöttvas-líra. Intim,
viktoriánus kis végállomás.
Fokozhatatlan, intim, viktoriánus. Azok a korán
kivilágított kis villamoskocsik.”
(Villamos-végállomás)

A múlt is érdekli, de különös szinkretikus aspektusból és egyidejűleg éli át a múltat és jelent. A Századfordító magyarok című televíziós sorozatban képernyőre került egy átfogó Nemes Nagy Ágnes életpálya, melyben ezt a multikronizmust és szimultanizmust így fogalmazta meg: „Kijövök a szalamiszi csatából, hogy bevonuljak a Nefelejcs utcába egy kapualjba.” Persze a múzeum is érdekli, de nem kultúrtörténeti szempontból, hanem másképp. Azt veszi észre és szemügyre a múzeumból, amire senki sem figyel oda. A jelenségek mögöttit, vagy a jelenségek melletti periferiálist találja meg a legtöbb versben, így a Múzeumi sétában is:

„Én már csak ezt szeretem, a múzeumot.
A tárgyak, a levegő alig-poros tisztaságát, a
tárlók üvegfényeit. Ahogy ott ül a sarokban a két
teremőr-öregasszony, ősz hajuk tartóshullámba
rakva, az egyik óvatosan kávéért hörpöl termoszkupakból.
Nem nézek én ott semmit. Ne hidd, hogy

*nézek. Bánom is én, kelta baltanyél,
középkori csempe, kép, absztrakt szobor, nem
nézek semmit. Csak a levegő, tudod.”*

Aztán arra is jó a múzeum, hogy magasles legyen, hogy távlatot adjon a budai hegyekre vagy a Dunára. Szintén a *Múzeumi séta* című költeményből:

*„Aztán a kvázi-oszlopok közül kilépni a térbe,
a lépcső legfelső fokáról egy pillantás a lusta,
nagy látkép felé, Dunára, szomszédos hegyfokokra,
majd lassan-lassan imbolyogni a kis látképbe,
a gótikus kertbe le. Épület és bástyafal szűk
közében geometrikus, liliputi ágyások, mellettük
pici, kerek babérfák: egy gyerekrajzba lépek
ilyenkor, egy Hórás-könyv kis színes metszetébe.”*

Olyan, zsírkrétával vagy színes ceruzával rajzolt plaszticitással ábrázolja a teret, amellyel csak egy ámuló gyermek képes szemlélni a felfedezett valóságot. Azzal a rácsodálkozó odafigyeléssel, mely a felnőttekben már nincs meg. Az iménti költeményben megjelenő gyerekrajzhoz hasonló tájszemlélet és panoráma más versben is felbukkan:

*„Hányszor ültem így templomok alatt,
sárga falukat sütötte a nap.
Kövér tornyuk úgy nyúlt a kékbe,
mint kövel rajzolt gyermekkori kép”
(A Krisztinában)*

A már említett multikronikus szemlélettel antik és modern eklektikus, de komikus együttélésére is rácsodálkozik:

*„Kint söröztünk az aquincumi kertben,
(...)
a gyom között latin szabású korsó,
biciklit hirdet kétméternyi tábla”
(Félelem)*

Prózában persze kevésbé absztrakt módon láttatja a várost, sőt, prózai vallomásban meglehetősen dokumentarista. Emlékezéseiben, vallomásaiban a budapesti történetek közül természetesen a legmarkánsabb emlék a háborús Budapest után az 1956-os Budapest. A két fiatal házaspár, Lengyel Balázs és Nemes Nagy Ágnes, valamint Mészöly Miklós és Polcz Alaine ekkor nagyon szoros baráti kapcsolatban álltak, szinte testvéri kapcsolatról lehetne beszélni. Hol Nemes Nagy Ágnesék

Kékgolyó utcai lakásában, hol Mészöly Miklóséknál időztek együtt. Gyakran egymásnál is aludtak. Ugyanazokat az eseményeket Polcz Alaine és Nemes Nagy Ágnes egyaránt megírta, egymástól függetlenül, mégis nagyon hasonlóan emlékezve bizonyos meghatározó eseményekre. Polcz Alaine így emlékszik a *Történet négyünkéről* című vallomásában: „fölmertünk Ágnesék lakásába, amelyik a Kékgolyó utca Vérmezőre néző sarokházában volt, harmadik vagy negyedik emeleten, végig üveglablakok, mindkét oldalra. Nagy üvegtáblák. És erkély. Először a Kékgolyó utcára néző szobában ültünk. (...) Később azt láttuk, hogy barikádot építenek, elzárva a Krisztina felé vezető utat. A saroknál, ahol nagyobb a tér, egy vasúti vagy egy villamoskocsit állítottak keresztbe. (...) Aztán jön egy szovjet tank. Akkor még nem is álmodtuk, hogy házakra is löhetnek a tankok. (...) Egy óriási dörrenést hallottam, és megdöbbenésemre a kénsszaggal együtt, amit a robbanó lövedék árasztott, kinyílt az utca előttünk, és a gomolygó esti, októberi ködös levegő az arcomba csapott. (...) A lövés után gyorsan körülnéztem, és láttam, hogy Ágnes és Balázs kúszva menekülnek hátrafelé, mert a következő pillanatban géppuskával kezdték löni a házat. (...) A ház összes ablaka betört. Evidens volt, hogy ez a lakás lakhatatlan. Ezért Ágnesékkal átmertünk hozzánk.” Később az 56-os november 4-i eseményeket is felidézi Polcz Alaine, meg a dermedt csendet, ahogyan halottak napján némán gyászolták a tömegek az elesetteket. Arról a csodáról is emlékezik, hogy a Nemes Nagy Ágnesék utcájánál a sarkon álló Patyolat melletti ékszerbolt belövését kapott. Ott heverték az órák és ékszerek az aszfalton, és senkinek nem jutott eszébe, hogy egyet is elvigyen belőlük. Mindenki érezte, hogy ezt tiltja a forradalom erkölcsi tisztasága és emelkedettsége. Ez csattanós válasz volt azokra az „elvtársi” vádakra, amelyek csöcseléknek nevezték a forradalmárokat. És a forradalom dermedt fájdalmában egy szikrányi humor is feltűnik Polcz Alaine emlékiratában, miszerint a Móricz Zsigmond körtéren az egyik föld alatti WC-nek falára valaki ezt írta: „Mi csak mindig szarba maradunk, Pajtás.”

56 meghatározó élménye néhány versben is felbukkan, persze absztraktabban, olykor igen burkoltan, máskor meglehetősen direkt módon, félreérthetetlenül:

„És jöttek már a tankok.
Fém-hullámhegyek elől futott az utca kömederben,
futottak a puha testek fém és kő között”
(Ekhnáton éjszakája)

„Az égen néma tűzjelek.
S az ormokon az éj felett
a kint felejtett, tönkre ázott
széjjelmosódott színű zászlók.
S zúg, zúg, zúg teljes éjszakán
a tanksor lent a Vérmezőn:
csitíthatatlan óceán.”
(Flotta; 1957)

Nem könnyű vállalkozás Nemes Nagy Ágnes Budapesthez fűződő viszonyát adekvát módon megrajzolni, mert meglehetősen szemérmesen írt magáról a városról, nincsenek olyan átfogó valomásai, mint teszem azt mondjuk Somlyó Zoltánnak. Olyannyira benne élt ebben a városban, hogy elfelejtett himnikusan szólni róla. De a második világháború után és 1956 után kétszeresen is romokban látott város iránt mindvégig a meleg szeretet hangján szólt, a városhoz mindvégig ragaszkodott, és a romokból kétszeresen is fém- és betonfőnixként újjáépülő város képe megbabonázta építkezési törmelékeivel, árkaival, emelődaruival, szcafanderes építőmunkásaival.

